

5

20312

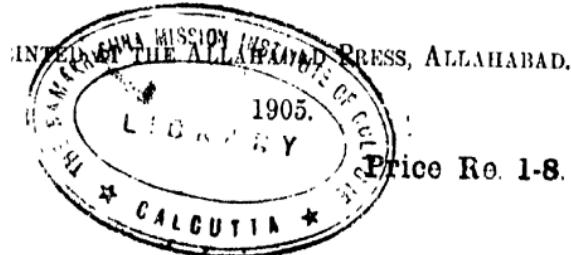

KATHOPANISHAD
WITH THE
SANSKRUT TEXT, ANVAYA, VRITTI, WORD MEANING,
TRANSLATION, NOTES AND INDEX

BY
SRIS CHANDRA VASU,

Published by the Pañini Office
Bhuvaneshvari Asram,
Bahadurganj.
Allahabad:

294.1441.
VPA 6
S(555)

R.M.I.C LIBRARY	
Acc No	
Class No	
Date	
File No.	
Author	
Editor	
Publ.	✓
3x Card.	✓
Set Ed.	✓

20.312 ST.

TO
Mrs. ANNIE BESANT
WITH THE
MOST AFFECTIONATE REGARDS
OF
THE TRANSLATOR.

MANTRA 2.

तथं ह कुमारं सन्तं दक्षिणात् नीयमानासु
अद्वा जविवेश सोऽमन्यत ॥ ३ ॥

आन्ध्रः—तं (नचिकेतसं) कुमारं सन्तं (बालमेष्ट सन्तं), शूलिकम् दोषे दहिणासु गोपु भीयमानासु उतोपु अद्वा आविवेश (आविष्युवती) ॥
८: आन्ध्रः ॥

दृतिः—(तं ह कुमारं सन्तमिति) “सम्” न चिकेत सं “कुमारं सन्तम्” बालमेव सन्तं ऋत्विग्म्यो “दक्षिणासु” “गोषु” “नीयनानासु” सतीषु “श्रद्धा” आस्ति श्ववुद्दिः पितुर्हिंतकाम-प्रयुक्ता “आविषेश” आविष्टवती। यद्यपि यदानतिकरं द्रव्यम् इदक्षिणेत्युत्थते। एकावासौक्रतायानतिरिति तदुपाधिको-दक्षिणाशब्दं एकवचनान्ततामेव लभते। अतएव भूनामकैकाह-तौ। तस्य येन दक्षिणेत्य ऋकृतस्नस्य गवाइवादेः प्रकृतस्य दक्षिणयस्य निवृत्तिरिति। तस्य ऐनुरिति गवामिति दाश-मेकाधिकरणे स्थितम्। तथापि दक्षिणाशब्दोऽयं भूतिवचनः। च कर्मपेक्षयापि प्रवर्तते। अस्मिन् कर्मणीयं भूतिरिति। तुरपेक्षयापि प्रवर्तते। अस्मिन्कर्मण्यस्य पुरुष्यस्येयं भूति-ति। ततश्च ऋत्विग्य यहु स्वापेक्षया दक्षिणाबहुत्वसम्भवाद् क्षेणा स्विति यहु वचनमुपपद्यते। अतएव ऋतवे यजौदुम्बरः स यमसो दक्षिणा स प्रियाय स गोत्राय ब्रह्मणे देय इत्यन्न क्षतापक्षे ब्रह्मभागमात्रेऽपि दक्षिणाशब्दस्याद्य यत्तु लक्षणा-

मन्तरेण मुख्यत्वोपपत्तेस्तन्मात्रवाध इत्युक्तंदशमे । यदि
ब्रह्मणस्तदानं तद्विकारः स्थादित्यधिकरणे । ततश्चक्तवपे-
क्षयादक्षिणैक्येषि ऋत्विगपेक्षयादक्षिणाभेदसम्भवाददक्षिणा-
स्थिति बहुवचनस्य नानुपपत्तिरिति द्रष्टव्यम् ।

तं tam (नविकेतसं) him (Nachiketas).

इ ha, when.

कुमारं kumāram (प्रथम वयसं, बालं), a boy.

सन्तं santam (स्थितं) being (still)

दक्षिणासु dakshināsu (दक्षिणार्थासु) when the presents.

नीयमानासु niyamānāsu (विभागेन—उपनीयमानासु, दीयमानासु) were being given to or brought (for the priests to be led.

श्रद्धा sraddhā (आस्तिक्यबुद्धिः) faith, strong desire (for the welfare of his father), earnestness.

आविवेश ā-vi-veś'a (प्रविहृती) entered, Madhvā's reading is विवेश without आ.

सः sah, he.

अनन्यत amanyata, thought, said to himself, pondered.

Faith entered him, though still a boy, when the presents were being given as present to the priests. He thought.

MANTRA 3.

पीतोदका जग्धतृष्णा दुर्घटोहा निरिद्रियाः ।

अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता ददत् ॥

अनन्दयः—पीतोदकाः जग्धतृष्णाः दुर्घटोहाः निरिद्रियाः, या एवंभूता ताः अनन्दाः ददत्, अनन्दाः ते लोकाः सन्ति नाम खलु वाच् य यज्ञ गच्छति ॥

वृत्तिः—अद्वाप्रकारमेवदर्शयति (पीतोदका इति) “पीत”
इति “पीत” मुदकं याभिस्ता॥“पीतोदकाः”। “जग्धं” भक्षितं
“तृणं” याभिस्ता: “जग्धतृणाः”। “दुग्धोदोऽश्चाः” श्रीरास्ये
याभिस्ता: दुग्धदोहाः। “निरिन्द्रियाः” अप्रजननसमर्थाः।
तीर्णा निष्फला इति यावत्। या एवं भूता गावः। “ताः”
स्त्रिविग्भ्योदक्षिणाबुद्ध्या “ददत्” प्रयच्छन्। “अनन्दाः”
प्रसुखाः ते शास्त्रसिद्धा “लोकाः” सन्ति “नाम” खलु।
‘तान् स’ यजमानो “गच्छति”। एवमसन्यतेत्यर्थः।

- पीतोदकाः:** pītoddakāḥ (पीतं उदकं यान्तिः ताः 1) drunk water
जग्धतृणाः: jagdha-tṛṇīḥ (भक्षितं तृणं यान्तिः ताः 2) eaten hay
or grass (but cannot do so now), burnt sacrificial wood or straw.
दुग्धदोहाः: dugdha-dohāḥ (दुग्धोदोहः श्रीरास्यो यासा ताः 3)
given milk. milked or abstemious.
निरिन्द्रियाः: nirindriyāḥ (अप्रजनन समर्थाः जीर्णाः 4) barren,
without strength (to breed), free from passion.
अनन्दाः: anandāḥ (अनानन्दाः, असुखाः) Unblessed, joyless, or
अः इति अश्वेति श्रुतेः । अकारसर्ववागात्मा परब्रह्माभिधायकः ॥
अकारोब्रह्म ॥ अ—नन्द=ब्रह्मानन्देति अ means “ Brahma ”,
नन्द “joy”, “full of Brahma-bliss.”
नाम Nāma, called, surely.
ते te, those (well known).
लोकाः: lokāḥ, अन्नानि, स्वानानि, worlds, births,
तान् tān, to them, to which.
सः saḥ (यजमानः), he.
गच्छति gachehhati, goes.

ताः tāḥ them. T. S. सेष्यः शिष्येभ्यः "to them".

लिङ्गव्यवर्यपश्चान्दतः ॥

ददत् dadat (प्रयच्छन्) giving. ब्रह्मविदां ददत् giving (them Brahma-vidya).

1. (पीतमेव उदकं धारिः न तु पातञ्जलिस्ति) or पीतं गुरोः चादोदकं यैः से शिष्याः, अक्षियोजाः, who have drunk the water (of Guru's feet); devoted.

2. (अग्नेयं भवितमेव तृष्णं न तु अग्नव्यभस्ति) or भवितं तृष्णं यैः से स्वत्वाइराः, दुर्वासाकलादसदृशतापसाः, नन्नाः तितिषावन्तो वा n who have eaten straw, i.e., who have fasted and are small eaters like Darvāśā (eater of durvā grass) i.e., humble, and of patient endurance.

3. (दुर्यन्तव दोहोयाचां न तु दोग्यव्यभस्ति) गुरोर्गोदाइनतत्पराः, o सेवकाइति यापत् अद्वालवेता who have milked the cows for their Guru, i.e., performed the services of a student. Obedient.

4. (निर्विद्याः, दुर्वताः) इन्द्रियाणि कामकोषादीनि, तैः रहिताः शब्दवस्थन्नाः, संयतेन्द्रियाः ॥ without passions.

Drunk water, eaten hay, given milk, and barren—giving (such cows to the priests)—verily joyless are those works to those he goes who gives such cows.

MANTRA 4.

स होवाच पितरं तत कस्मै मान्दास्यसीति ।

द्वितीयं तृतीयगत्थं होवाच सृत्यवे त्वा ददामीति ॥ ४

अन्वयः—स ह पितरं उवाच ॥ इ तत (तात) कस्मै (श्वस्त्रे) दास्यति ॥ द्वितीयं तृतीयं अपि पर्यायं कस्मै चां दास्यति इति उवाच ॥ पि कुपितः तं (पुलं) सृत्यवे त्वा ददामि इति उवाच ॥

वृत्तिः—(सहोवाच पितरनिति) दीयमानं दक्षिणावैगुण्यं
मन्यमानेा नचिकेताः स्वात्मदानेनापि पितुः क्रतुसाद्गुण्य-
मिष्ठास्तिकायेतरः “पितरमुपगम्योवाच” । तत । “हेतात”
“कस्मै” ऋतिवजेदक्षिणार्थं “मां दास्यसीति” । सएव
मुक्तेनापि पित्रा उपेश्यमालोऽपि द्वितीयं तृतीयमपि पर्यायं
कस्मै मां दास्यसीत्युवाच । बहुनिर्बध्यमानः पिता कुपित
स्तं पुत्रं मृत्यवेददानीत्युक्तवान् ।

४ sa, he (Nachiketâ thinking that “the imperfection in the sacrifice of my father should not be allowed to pass unamended by me his son, even if it cost me my life.”)

५ ha (किल) verily

६ उवाच uvâcha, said (having approached.)

७ पितरम् pitaram, father.

८ तत् tata (तात) O Father ! O dear father !

९ कस्मै kasmai, to whom (to what priest, as a dakshinâ-fee)

१० माम् mâm, me.

११ दास्यति dâsyasi, wilt thou give (for by giving me away thou shalt fulfil thy vow of giving every thing.)

१२ इति iti, thus. (The father having heard this kept quiet, did not heed him.)

१३ द्वितीयं dvitiyam, (शं प्रकारेष द्वितीयवारं) a second time (Nachiketâ, repeated the question twice.)

१४ तृतीयं tritiyam, (तृतीयवारं चोवाच) a third time (father keeping silent, he said again.)

तं tam, him (*i.e.* to the son, the father being angry.)

ह ha, (आश्चर्ये) Behold ! Hâ !

उवाच uvâcha, said.

मृत्युवे mrityave, (यत्ताय वैवस्वताय) to Mrityu the son of Vivasvat.

त्वा tvâ, (त्वे) thee.

ददामि dadâmi, I give (Madhva's reading is ददानि let me give).

इति iti, thus. (Namely the father said " Be thou dead."

He said to his father then : " O father ! to what (priest) wilt thou give me." Twice and thrice, (he asked this question). The father said to him " To Death I give thee."

MANTRA 5.

ब्रह्मनामेभि प्रथमो ब्रह्मनामेभि भध्यमः ।

किंस्त्विद्यमस्य कर्त्तव्यं यन्मयाद्यु करिष्यति ॥ ५ ॥

अथवः—(पुत्रः सशोकः पितरं उवाच) ब्रह्मां एभि प्रथमः, ब्रह्मां एच्च भध्यमः ॥ किं स्त्विद्यमस्य कर्त्तव्यं यत् स्या अद्य करिष्यति ॥

वृत्तिः—एवमुक्तोपि पुत्रः विगतसाध्वसशोकः पितरमुवाच (ब्रह्मनामेभीति) सर्वेषांमृत्युसदनगन्तत्णां पुरतः भध्येवागच्छामि । नतुपश्वात् । मृत्युसदनगमनेन कोपि भम विचार इति भावः । किंतहीत्यत्राह (किंस्त्विद्यमस्येति) मृत्युर्यद्यमयाकरिष्यति । तत्तादृशं ब्रह्मस्यकर्त्तव्यं किंवा । पूर्णकामस्यमृत्योर्मादृशेन बालिशेन किं प्रयोजनं स्यात् । येन ऋ-

त्विरम्य इव तस्मै मदर्पणं सफलं स्थात् । आतप्तदेवानुशोचा-
मीतिभावः ।

बहुनां Bahūnām, (शिष्यादां, पुत्राणां, or बुद्ध्यवृत्तिभावां चरित्य-
भावानाम् चधे) ॥ Among many (pupils, or sons
or persons of best conduct.) Persons of best
conduct are those who serve their elders, un-
asked, whenever an opportunity of service arises.
Or among the many who will die or are dying,
I being the first, go to Yama.

एति emi (गच्छाति) I go.

प्रथमः prathamah, first.

बहुनां bahūnām, (अध्यमानां, अध्यमवृत्तिभावान् शिष्यादीनां) of
many (belonging to the middling class; sons,
pupils &c. who serve when asked to do so).

एति emi (गच्छाति) I go.

अध्यमः madhyamah, middle. **हृतानां चधे** among many
who are dead, I being the middle go to Yama.
R. I go either in the front rank or in the
middle of those who are going to the Yama's
abode, but not the last, for many will still
follow me : why should I grieve about it ; when
death is inevitable to all.

किम् kim, what } both together mean "Or,
त्विद् svid, (वा) else } on the other hand."

यमस्य Yamasya, of Yama.

कर्तव्यं kartavyam, (प्रयोजनं) to be done, object, neces-
sity R. What does Yama want with a stripling
like me, that I am to go to him to-day : Yama
is above all desires and so I can be of no use

to him, and so my father will get no merit by giving me to Yama, as he would have got had he given me to some priest. Therefore do I grieve, not because I die, but that my death will be of no avail to my father.

यत् yat, which.

मया mayâ, (दसेन) by me, (being given to Yama).

आद्य adya, today.

करिष्यति karishyati, he will do. (There is, as a matter of fact, nothing which I can do, by my going to Yama; but if thou still biddest me to go; I go willingly, without any grief, being sustained by the following consideration. R. The father hearing these words of his son, began to repent of his hasty words. To him thus grieving, the son said) :—

(The son accepting the curse of his father said to him.)

Among many I go as first, among many I go as middle. What object has Yama, which through me, will he accomplish to-day.

MANTRA 6.

अनुपश्य यथा पूर्वे प्रतिपश्य तथा परे ।

स्त्यमिव भर्त्यः पर्यते स्त्यमिवाजायते पुनः ॥ ६ ॥

आश्रयः—पूर्वे यथा स्थिताः, साकृ अनुपश्य तथा च अपरे (तिष्ठन्ति) तान् प्रतिपश्य (अन्धोऽय) तथा वर्तितव्यं । भर्त्यः स्त्यमिव पर्यते स्त्यमिव पुनः आश्रायते ॥

वृत्तिः—साध्वसरोषावेशहीनमीदृशपुत्र वाक्यं मृत्या
क्रोधादेशान्मयः। मृत्यवे त्वां ददामीत्युक्तम् । नेदृशं पुत्रं
मृत्यवे दातु मुत्सह इति पश्चात्तप्त्वाद्यं पितरमा लोक्योवाच
(अनुपश्येति) पूर्वे । पितामहादयो यथा मृषावादं विनै
वस्थिताः । यथाचायरे साधवोऽद्यापितिष्ठन्ति । तानन्वीक्ष्य
तथा वर्तितठयमितिभावः (स्स्यमिवेति) मर्त्यः स्स्यमिवा
स्पेनापिकालेन जीर्णति । जीर्णश्चमृत्या स्स्यमिवपुनरा-
जायते । एवमनित्येजीवलोके किं मृषाकरणेन । पालय
सत्यम् । ग्रेषय मां मृत्यव इतिभावः ।

अनु anu (क्रमेक, पितृपितामहाः अनेकश्चाः स्वदमेण सत्य-
वचनादौस्थिताः) back, (towards the by-gone fathers
and grand-fathers, who stood firm on their duty
of telling truth &c.)

पश्य paś'ya (आलोक्य, निराकाय) look, ponder, thin':
deeply.

यथा yathā (येन प्रकारेण) how, in what way.

पूर्वे pūrve (अतिक्रान्ताः पितृपितामहादयःपूर्वे यथा हृताः तात्
दृष्ट्वा) the prior ones (who have gone before; the
fathers and grand fathers &c) M. Having seen
those who have died before me.

प्रति prati, forward.

पश्य pas'ya, look (तथा परे च मरिष्यन्ति इति प्रतिपश्य मृत्यं
हित्या एव यमं इति) Looking also to the fact that
others also must die. I go to Yama without
any sorrow.

- तथा** tathâ, how.
अपरे apare (वर्तनानाः चापवः) others (good men who are alive.)
सस्यं sasyam, corn. (This illustration shows that death is ordained for all).
इव iva, like.
ऋण्यः martyah (भगुण्यः) the mortal, the man.
पचयते pachyate (कीर्ते चियते) ripens, decays and dies or becomes cooked, becomes mature, fitted.
सस्यम् इव sasyam iva, like corn. Or "as (one's) merit." R. In a short time, he decays.
आज्ञायते âjñayate (आविर्भूयति) springs up, appears (Madhva reads जायते without आ.)
पुनः punah, again (as birth and death is the fate of all creatures, I feel no grief by being given to Death—to one where I must have gone some day)

Having looked behind those who have gone before (how firm they stood on truth,) so also having looked round (those others (who are now living, how they also never renounced truth, thou shouldst follow their example.) The mortal (man) decays like corn, and is born again like corn.

MANTRA 7.

दैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्रह्मस्तो गृहान् ।

तस्यैतांश्चान्ति कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ 9 ॥

अस्त्वयः——**ैश्वानरः** (इव) अतिथिः द्राघकः सत् शृणात् प्रविशति । तस्य (आनेः) एतां शान्तिं कुर्वन्ति (सन्तः) ॥ हे वैवस्वत उदकं हर (आहर).

वृत्तिः— एवमुक्ताप्रेषितः प्रेषितस्य मृतयोद्धारि तिस्रोरा
त्रीरमश्वनुवास । ततः प्रोद्ध्यागतं यमं द्वार्थात् वृद्धा कुचुः
(वैश्वानरः प्रविशतीति) साक्षादग्निरेवातिथिर्ब्रह्माण्डः
सन् गृहं प्रविशति । तस्याग्नेरेतां पाद्यासनदानादि लक्षणां
शान्तिं कुर्वन्ति सन्तः । तदपचारेणादग्धा साभूमेति । श्रेतः
हे वैवस्वत । न चिकेतसेपाद्यार्थमुदकंहर । आहरेत्यर्थः ।

वैश्वानरः vais'vânarah (अग्निरिव) Fire (like fire.)

प्रविशति pravis'ati, enters.

आतिथिः atithih, a guest.

ब्राह्मणः brâhmanah, (ब्रह्मचारी) a Brâhmana (a knower
of Brahman.)

शुद्धान् gṛihâñ, in the houses दहन् इष्ट (as if burning the
houses, purifying the houses, see next verse.)

तस्य tasya (दाहं शमयन्त इष्ट) of that (burning).

एतां etâm, this (offering of water for the feet,
seat, &c.)

शान्तिं s'ântim, peace (or quenching)

कुर्वन्ति kurvanti, they do.

इर hara (आहार) bring fetch, take.

वैवस्वत vaivasvata, O Vaivasvata.

उदकम् udakam (न चिकेतसे पाद्यार्थम्) water (for washing
the feet of Nachiketas.)

(Then Nachiketas went to Yama. Yama had gone to another place and was not at home. The wife of Yama, offered welcome and pujâ to the guest. But Nachiketas said "The host not being at home I cannot accept these

at your hand." Nachiketas thus remained for three days without food. When Yama returned, his wife said to him. R. Nachiketas did not enter the Palace of Yama, but remained at his gate ; the above is addressed by the gate-keepers to Yama when he returned.)

'Like fire a Brahmin guest enters the house. The (wise) quench (lit. make this quenching) it thus (by peace-offerings). Fetch water O Vaivasvat.

MANTRA 8.

आशाप्रतीक्षे सङ्कृतं श्व सूनृताऽन्
चेष्टापूर्ते पुत्रपशूंश्च सर्वान् ।
एतद् वृद्धके पुरुषस्यात्प्रमेधसो
यस्यानश्चन् वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥

ज्ञन्यथः—दस्य अत्प्रमेधसः एहे अनश्चन् ब्राह्मणः वसति, तस्य आशा, प्रतीक्षे, संगतं, सुवृत्तां, इष्टा-पूर्ते, पुत्र-पशून् च सर्वान् शतद् वृद्धके ॥

वृत्तिः—अकरणेप्रत्यवायं च दर्शयन्ति सम् । (आशा प्रतीक्षे इति) “वस्या” “प्रमेधसः” अत्प्रमेधस्य पुरुषस्य गृहे “अनश्चन्” अभुजजानः अतिथिर्वसति । तस्याशा प्रतीक्षे काम संकल्पा । यद्वा अनुत्पन्नवस्तु विषयेच्छा आशा । उत्पन्नवस्तु ग्रासीच्छा प्रतीक्षा “संगतम्” “सत्संगमं” “सूनृतां” सत्य-प्रियवायं । इष्टापूर्ते इष्टं यागादि पूर्ते खातादि पुत्रान् पशूंश्च एतत् अनश्चन रूपं पापं “वृद्धके” वर्जयति, नाश-

यतीर्थ्यर्थः । वृजीवर्जने । स्थादित्वात् अम् । ब्रजवनहस्य-
स्माद्भातोवार्दादित्वाच्छपौलुक् ।

- आशा** श्रीs'मि (अनिर्दितप्राप्येष्टार्थप्रार्थना) hopes (प्राप्तवस्तुविषयेच्छा-
स्माशा)
- प्रतीक्षा** pratíkṣhe (निर्दितप्राप्यार्थप्रतीक्षण) expectations.
(अप्राप्त वस्तुविषयेच्छा).
- संगतं** samgatam (संशयंगतं तदसंयोगजं जलं) possessions
(शुद्धतंसंगतिं) friends.
- सुखतां** sungrītām (प्रिया वासु तद् निमित्तं च) righteousness,
(अनकर्तृक चापुष्वार्तां) good opinion of men.
- च** cha, and.
- इष्टापूर्ते** ishṭāpūrte (ishṭam purtam. The lengthening
of the vowel ा of ishṭa into ाा ishṭā is by
Pānini VI. 3 137. Ishṭa यजनं, यागजं, pūrtam
आरामतटाकादि,) (fruit of) religious sacrifices (viz
Deva-loka ; fruits of his) public charities (or
secular liberality viz. Pitriloka.)
- पुत्र-पशुः** putra-pasun. Sons and cattle.
- च** cha and.
- सर्वात्** sarvāt, all.
- एतद्** etad, this (अनशनकर्त्तव्यं पापं) the sin of fasting.
- वृक्षे** vṛinkte (from वृक्षी वर्जने इत्य विकरणं; वर्जयति,
विमाशयति) destroys, deprives.
- पुरुषस्य** purushasya, of the person.
- अल्प मेधसः** alpa medhasah (अल्पबुद्धेः, अल्पमधस्य) of small
understanding, foolish.
- यस्य** yasya (यस्य यहे) whose (house).

अनासन् anas'nan (असुखानः) without eating food or without experiencing.

वसति vasati, dwells.

ब्राह्मणः Brâhmaṇah A Brâhmin.

पुरे grihe, in the house.

"In the house of what man of small understanding, a Brâhmin dwells fasting, this (sin of non-feeding him) takes away all his hopes and expectations, good possessions and righteousness, the fruits of religious and charitable deeds, and sons and cattle.

MANTRA 9.

तिस्रोरात्रीर्यद्वात्सीर्गृहे मे

जनश्चन् ब्रह्मन्नतिथिर्नमस्यः ।

नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्तिमेऽस्तु

तस्मात्प्रति त्रीन् वरान् वृणीष्व ॥ ९ ॥

अस्त्वयः—मे चूडे यत् (यस्माद्देतोः) हे ब्रह्मन् नमस्यः अतिथिः त्वं तिस्रो रात्रीः अवारतोः, नमः ते अस्तु, स्वस्ति मे अस्तु, तस्माद्देतोः, त्रीन् वरान् प्रति (उद्दिश्य) वृणीष्व ॥

वृत्तिः—एवं वृद्धैरुक्तो मृत्युः नचिकेत समुदाच (तिस्रोरात्रीर्यद्वात्सीरिति) मे गृहे यस्माद् हेतोर्है ब्रह्मन् मस्कारा हेर्हौ अतिथिस्त्वं तिस्रोरात्रीरभुज्जान एव अवात्सीरित्यर्थः (नमस्ते इति) स्पष्टोर्थः (तस्मादिति) तस्माद्देतोर्महयं स्वस्ति यथास्यादित्येवमर्थं त्रीन् वरान् प्रति । उद्दिश्य वृणीष्व

**प्रार्थय तवं लिप्साभावेऽपि मदनुग्रहार्थमनश्चनरात्रिसप्तसं-
ख्याकान् त्रीन् वरान् दृष्टिष्ठेत्यर्थः ।**

- तिर्थः** tisrah, three.
रात्रिः râtrih (दिन त्वयं) nights, three days.
यत् yat (यस्मात्) as, because.
अवात्सीः or त् avâtsîh or त् (उषितवान् अस्ति, वासु अकार्षत्)
 thou hast dwelt.
पुरे grihe, in house.
मे me (मम) my.
अनश्नन् anas'nan (अभुञ्जानः सत्) not eating.
ब्रह्मण् Brahman (हे ब्रह्मण्) O Brâhmaṇa !
अतिथिः atithih (सत्) a guest.
नमस्यः namasyah (नमस्कारादः, नमन योग्यः) venerable,
 worthy of salutation, honorable.
नमः namah, salutation, hail.
ते te (तुम्हार्यं) to thee.
अस्तु astu (भवतु) let be.
ब्रह्मण् Brahman ! O Brâhmaṇa !
स्वस्ति svasti (भवति, भजति, an indeclinable), prosperity,
 welfare.
मे me (मम्हं) to me.
अस्तु astu, let be.
तस्मात् tasmât, therefore (because you dwelt without
 food three nights, and so I became guilty) or
 tasmât prati तस्य प्रतीकारात् “in order to remedy
 the evil effect of that.”
प्रति prati, for each (night); or (प्रतीकारात्) in order
 to remedy.
त्रीन् trin, three.

वरान् varân, boons (अभिवेताऽङ्गं विद्येषाऽङ्).

वृनीश्व vrinîshva (प्रार्थयत्व, मुङ्खवस्त्र, स्त्रीकुप) ask, elect, choose, take for thyself.

Because in my house, O Brahmana! thou an honorable guest hast dwelt for three nights (without food), therefore let there be salutation to thee and peace to me; therefore three boons, one for each night, ask.

MANTRA 10.

शान्तसङ्कल्पः सुमना यथा स्याद्
बीतमन्युर्गैतमो माभि सृत्यो ।

त्वत्प्रसृष्टं माभिवदेत् प्रतीत
एतत्त्रयाणां प्रथमं वरं वृणो ॥ १० ॥

अन्वयः—हे सृत्यो! शान्तसंकल्पः सुमनाः बीतमन्युः गौतमः यथा चां अभि (प्रति) स्यात् त्वत् प्रसृष्टं मा अभि (चां प्रति) प्रतीतः सत् वदेत् एतद् अशासां प्रथमं वरं वृणो ॥

वृत्तिः—एवं प्रार्थितो नचिकेतास्त्वाह (शान्तसंकल्प इति) हे सृत्यो मत्पुत्रो यमं प्राप्य किंकरिष्यतीति मद्विषय-चिन्तारहितः प्रसन्नमनाः । मामभि चांप्रति मम पिता गौतमः बीतरोषश्च यथास्यादित्यर्थः । किंच (त्वत्प्रसृष्टमिति) त्वया गृहाय प्रेषितं मा अभि चां प्रति प्रतीतः, यथापूर्वं प्रीतः सन्वदेत् । यद्वाअभिवदेत्, आशिषं प्रयुज्ज्यात् । अभिवदतिनाभिवादयत इतिस्मृतिषु अभिवदनस्य आशीर्वादे-प्रथेगात् (एतदिति) स्पष्टोर्थः ॥

शान्त-संकल्पः sânta-sankalpah (उपशान्तः संकल्पो यस्य मां प्रति or नदनिष्टे शान्तसंकल्पो यस्य) calm of thought; having no anxiety as regards me, i.e., my father should be free from anxiety on my account—not troubled with the thought " how is my son faring in Yama's abode"; free from doubts (regarding my fate).

सुमनः sumanâh (प्रसङ्गमनः, योग्यमनसः) good-hearted, kind, pleased in mind.

यथा yathâ, so, as that.

स्याद् syât, he may be.

वीत-मन्युः vîta-manyuh (विगत रोषः, अपगतः क्लेपः) free from anger.

गौतमः Gautamah (जन पिता) Gautama (my father).

मा अभि mâ abhi (मां प्रति) towards me.

मृत्यो mrityo (मृत्युः) O Death !

त्वत्-प्रसृष्टं tvat-prasrîshṭam (त्वया विनिर्मुक्तं प्रेषितं यृहं प्रति, or त्वया प्रेषितं) by thee discharged or permitted or sent back or dismissed (towards home).

मा mâ (मात्) me.

अभिवदेत् abhi-vadet (आश्चिरं प्रयुक्त्यात्) bless (me), greet. [or मा अभि=मां प्रति towards me, वदेत् he may speak, as one who recovered his memory].

प्रतीतः pratîtah (प्रत्यभिज्ञानवात्, लक्षणस्थृतिः) assured in mind, remembering, assured of (soul-identity not thinking that the corpse has been obsessed by some elemental, and thus may not shun me, as people

ordinarily do in cases of persons recovering from death) R. वरा पूर्वं मीतः “ with the old affection ”.

सतत् etat (प्रयोगनं) this. or (सत्)

त्रयादां trayānām, of the three.

प्रथमं prathamam, first (आदमं)

वरं varam, boon.

पूर्वे vṛine (प्रार्थयेत्) I ask or choose.

O Death ! so that my father Gautama be calm of thought, pleased in mind, free from anger towards me, and that he may greet me with old affection, when sent back by thee, this is the first of the boon I ask.

MANTRA 11.

यथा पुरस्ताद्विता प्रतीत
 श्रीद्वालकिरारुणिर्मत्प्रसृष्टः ।
 सुखश्च रात्रीः शयिता वीतमन्युस्
 त्वां ददृशिवान्मृत्युमुखात्प्रसुक्तम् ॥ ११ ॥

आशयः—यथा पुरस्तात् प्रतीतः भविता श्रीद्वालकिः श्रीरुणिः मत् प्रसृष्टः
 न तमन्युः (सन् उत्तरा अवि रात्रीन्) सुखशयिता (सुखनिद्रां प्राप्त्यति,)
 शृणु तु त्वात् प्रसुक्तं त्वां दर्शिवान् ददृश्व ॥

बृत्तिः—एवमुक्तोमृत्युः प्रत्युवाच (यथा पुरस्तादिति) यथा-
 पूर्वं त्वयि हृष्टो भविता । उद्वालक एव औद्वालकिः । अहण-
 स्यापत्यमारुणीः द्रव्यामुष्यायणोवा उद्वालकस्यापत्यं । अ-
 रुणस्यगोत्रापत्यमितिवार्थः । मत्प्रसृष्टः, मदनुज्ञातः, मदनु-
 ज्ञहीतः सन् । मदनुग्रहादित्यर्थः । (सुखमिति) त्वयिगत

मन्युः सन् उत्तरा अपिरात्रीन् सुखं शयिता । लुट् । सुखनिद्रां-
प्राप्स्यतीति यावत् ॥ दर्थिवीन् दृष्टवान् सक्रित्यर्थः । क्षसम्बोयं
शब्दः । दृशे श्वेतिवक्तव्यमिति क्षसेारिट् । क्षन्दसेा द्विर्वचना-
भावः । मत्प्रसृष्टमिति द्वितीयान्तपाठेऽप्रेषितं त्वामिति
योजना ॥

यथा yathâ, as.

उरस्तात् purastât (पूर्वच्, or ग्रामास्तरात् आगतः) before
M. or a person coming back from sojourning
in another city (पुरः-city.)

भविता bhavitâ (भविष्यति) will be.

प्रतीतः pratîtah (प्रतीतवान् च, पित्ताप्रत्यभिक्षातः) assured
or recognised. R. with old affection.

ओद्धालकिः Auddâlakih (उद्धालकस्य अपर्यं or उद्धालक एव) the
son of Uddâlaka ; or Uddâlaka.

आरुहिः Arunih (अरुहस्य अपर्यं or अरुकायाः) the son of
Aruna or Arunâ (mother). Son of two fathers,
according to Sankara. The son of the father
called Uddâlaka and the mother called Arunâ,
according to Madhva. R. Of the clan or Gotra
of Aruna.

मत-प्रशिष्टः mat-prasîshîtah (मत्प्रशिष्टात्, यथा ज्ञात्वातः or
मत-प्रेषितः ज्ञात्वा) through my favor, or (when
you will be) sent back by me.

सुखं sukham (मस्तु यस्तु) peacefully, with tranquil
mind.

रात्रिः râtrî, nights.

शयिता sayitâ (स्वस्त्रा, यस्त्रामेभविता)

वीत-मन्युः vita-manyuh, free from anger

त्वां tvām, thee.

दद्रिष्वाद् dadrisivān (दृष्ट्वाद्) R reads दर्शिष्वाद्, seeing, having seen.

मृत्यु-मुखात् mrityu-mukhāt (मृत्यु गोबरात्, यमचुलात्) from the mouth (or proximity) of Death.

प्रमुक्तं pra-muktam, freed fully.

As he was pleased with thee before, so with old affection Auddalaki Aruni will be (inclined towards thee). Through my favor, he will have pleasant sleep in (future) nights, free from anger towards thee, seeing thee freed from the mouth of death.

(You) being dismissed by me, will be recognised (by your father), as (a person returning home) from another city. The son of Uddālaka will be free from anger, having seen thee freed fully from the jaws of death.

MANTRA 12.

स्वर्गे लोके न भयं किञ्चनास्ति
न तत्र त्वं न जरया विभेति ।

उभे तीत्वाऽशनायापिपासे
शोकातिगो भोदते स्वर्गलोके ॥१२॥

आवयः—स्वर्गे लोके किञ्चन भयं नास्ति, हे बृहयो यज्ञ त्वं न प्रभवति । न जरया विभेति ॥ उभे आशनाका-पिपासे सीत्वा, शोकातिगः स्वर्ग-लोके जोइते ॥

वृत्तिः—न चिकेता वरं द्वितीयं प्रार्थयते (स्वर्गलोक इत्यादिनामन्त्रद्वयेन) अत्र स्वर्गशब्दो भोक्षस्थानपरः । यथा वैत-

तथोत्तरत्र वद्यते । हे सृत्यो त्वं तत्र म प्रभवसि । जरायुक्तः
सन् न बिभेति । जरातो न बिभेति । तत्र वर्तमानः पुरुष इति
शेषः॥ (उभेहति) अशनाया बुमुक्षा । अन्नापि स्वर्गशङ्को-
मोक्षस्थानपरः ।

स्वर्गे	svarge (M. स्वर्गशब्दिते भगवद्भावे R. अन्न स्वर्ग शब्दो ओह- स्थानपरः) In the heaven (the loka of Vishnu) R. Svarga is equivalent to Moksha here.
लोके	loke, world
न	na, not
भयं	bhayam, fear (from disease &c.)
किंचन	kin chana (किंचिदपि M. किमपि) not the least,
अस्ति	asti, is
तत्र	tatra, there (the Heaven-World)
त्वं	tvam (सृत्यो, M. त्वं च वाचि, शिवकस्त्र) Thou (O Death, art not there because thou being the Teacher art on another plane.) R. प्रभवसि thou dost not rule there.
न	na, not.
जरया	jarayâ, by decay or on account of old age.
बिभेति	bibheti, is afraid (M. तङ्गोकगतः) i.e., the inhabi- tant thereof.
उभे	ubhe, both.
तीर्त्या	tirtvâ (अतिक्रम्य) crossing over, leaving behind.
असनाया-	asenâyâ-pipâse, hunger and thirst.
{ पिपासे}	
शोकातिगः	sokâtigah (शोकं अतीतय गच्छति, M. शोकान्तिकान्तस्त्र) out of the reach of sorrow, being above sorrow, free from mental pain.

नोदते modate (इच्छि, M. मुखमधुविति) rejoices, experiences pleasure.

स्वर्ग-लोके svarga-loke (इच्छि M. मुखमधुविति) in the heaven world. (The repetition of the word "heaven-world," is either for the sake of showing honor to it; or to point out that this svarga-loka is not the Vishnu-loka, but the popular well-known swarga-loka, which lasts for a Manvantara).

In Heaven-world there is no fear. O Death, thou art not there and decay does not frighten. Crossing over both hunger and thirst, the sorrow-transcended rejoices in Heaven-world.

MANTRA 13.

स त्वं गिनिथं स्वर्ग्यं सङ्घेषि मृत्यो
प्रबूहि तथं श्रद्धानाय भह्यम् ।

स्वर्गलोका श्रमृतत्वं भजन्त
एतद्द्वितीयेन वृणे वरेण ॥ १३ ॥

अथवा:—हे वृत्यो स त्वं स्वर्ग्यं शंगिं शंघेषि, तं भह्यं श्रद्धानाय प्रबूहि;
स्वर्गलोकाः (परमपदप्राप्ताः) श्रमृतत्वं भजन्ते । एतद्द्वितीयेन वरेण वृणे ॥

वृत्तिः—(सत्त्वमिति) पुराणादिप्रसिद्धुसार्वश्यत्वं स्वर्ग-
प्रयोजनगिनं जानासि । स्वर्गादिभ्यो यद्वक्तव्य इति प्रयो-
जनमित्यर्थेयत । स्वर्गिण्डलद्वपाग्नेः स्वर्गप्रयोजनकात्मकं
उपासनाद्वारेति उत्तरत्रस्फुटम् । श्रद्धानाय=मोक्षश्रद्धा-

वते । स्वर्गलोकेन तथ किं सिध्यतीत्यन्नाह, (स्वर्ग सोका इति) स्वर्गलोकोयेषां ते । परमपदं प्राप्ता इत्यर्थः । परंज्योरातिरूपसंपद्य स्वेनरूपेणाभिनिरूपद्यांत इति “देश-विशेषविशिष्टब्रह्मस्त्रप्राप्तियूर्वकत्वात्स्वरूपाविभावलक्षणमेकापठिदिता मृतस्वस्येतिभावः” (एतदिति) स्पष्टम् ॥

स sa, he (प्रचिह्नः)
त्वं tvam, thou (त्वम्) } i. e., your honour.

अग्निं agnim (M. अग्निनामकं इति) Fire : the God Hari under the designation of Agni.

स्वर्ग्यम् svargyam (स्वर्गलोकस्य प्राप्तिषाधनंभूतं, M. स्वर्ग-साधनं) that leads to heaven, which is the means of attaining heaven. R. स्वर्गं प्रयोजनं that whose purpose is Heaven. The affix य is added by the Vārtika to Panini V. I. 111.

अध्येषि adhyeshi (स्वर्चि, आत्माचि) thou rememberest, knowest.

मृत्यो mrityo (हे मृत्यो) O Death !

प्र-ब्रह्मि pra-brâhi (कथय) tell, fully speak.

तं tam, that or this (the Fire on the altar which is called Hari.)

अद्वानाय sraddadhâñâyā (अद्वावते) to the faith-ful. R. To me who desires moksha.

मह्यम् mahyam (स्वर्गार्पिते) to me (who desires heaven. M. Not merely because it leads to heaven, that this Fire-sacrifice should be learnt; but because it further leads to Mukti also, as follows). स्वर्गलोकाः swarga-lokâḥ (स्वर्गे सोको येषां ते परंपदमाहाः) the heaven-world-dwellers. M. Those who live for

one Manvantara in the Svarga world, and obtain afterwards Mukti (there) R. Those who have reached the highest state and have attained the form of Highest Luminosity—the true form of Self.

अमृतत्वं amritatvam (अमरतत्वं, देवत्वं; M. अमृतं) immortality, Deva-hood, Mukti or liberation: R. The state preliminary to Brahm-attainment, the state of having the same form as Vishnu.

भजन्ते bhajante (भासुवच्चिं) reach, attain.

| इतद् etad, (अग्नि विद्याम्, एतं) this (science of Fire.)

द्वितीयेन dvitiyena, (M. द्वितीये) by the second, or second

वृप्ते vṛpte (ब्रार्थये) I choose, I ask.

वरेण vareṇa (M. वरं) by the boon.

O Death ! thou verily knowest the Heavenly Fire ; teach that to me who have faith. The dwellers of Heaven will enjoy immortality. This through the second boon I choose.

MANTRA 14.

प्रते ब्रह्मीनि तदु मे निष्ठोध

स्वर्ग्यमग्निलक्षिकेतः प्रजानम् ।

अनन्तलोकास्तिमथो प्रतिष्ठां

विद्वित्वमेतत्त्विहितं गुहायाम् ॥ १४ ॥

आश्रयः—से प्रब्रह्मीनि, तदु उने (जन उपदेशात्) निष्ठोध ॥ हे नष्टिके स्वर्ग्यं प्राप्ति प्रजानम् (तदं) अनन्तलोकास्तिं लघः प्रतिष्ठां (जनस्त्व) ॥ एतं गुहा निष्ठितं तदं विद्वि ॥

सृत्तिः—एवमुक्तो सृत्युराह (प्रतेब्रह्मीनीति) प्रार्थितव तुम्यं प्रब्रह्मीनि । ठयवहिताश्चेति ठयवहितप्रयोगः । न

उपदेशाज्ञानीहीतर्थः । ज्ञानस्य फलं दर्शयति । (स्वर्ग्यम्-
ग्रिनिति) अनन्तस्य विष्णोलोकस्तत्प्राप्तिम् । तद्विष्णोः
परमं पदमित्युत्तरवदयमालात्त्रात् । अथो तत्प्राप्त्यमन्तरं-
प्रतिष्ठां आपुनरादृतिं च लभते इति शेषः । तद्वज्ञानस्येदूश-
सामर्थ्यं कथं सम्भवतीति मन्यमानं प्रत्याह (विद्वीति)
ब्रह्मोपासनाङ्गतया एतद्वज्ञानस्य मोक्षहेतुत्वलक्षणमेतत्स्व-
रूपं गुहायां निहितमन्ये न जानन्ति । स्वं जानीहीतिभावः ।
यद्वा ज्ञानार्थस्य विधेलाभार्थकर्त्त्वं सम्भवात् । अग्निं प्रजानं
स्त्वम् । अनन्तसोकास्तिप्रतिष्ठां लभत्वेत्युक्ते हेतुहेतुमद्भावः
सिद्धो भवति । प्रजानन् । लक्षणहेत्वोरिति शतृप्रत्ययः ॥

प्र (pra, (an upasarga, qualifying ब्रवीनि. Placed out of context as a Vaidika form).

ते te (तुम्हं) to thee.

ब्रवीनि bravīni (प्रबोधन) I tell : explain.

तद् tad, that.

उ u, (यह) which (M. स्व) alone (thou hast asked)

मे me, (चमवचका M. चतु चकायात) from me or from my (words).

निदोष (उधर्त्व एकाग्रमनः सत् M. जानीहि) understand (with concentrated mind), know, learn.

स्वर्ग्यम् svārgyam, (स्वर्गायदितं, स्वर्गसाप्तं) heavenly, leading to heaven.

अग्निं agnim (M. चित्तस्य अग्निनामकं इति) Agni, or the God Hari.

नचिकेतः Nachiketah (हे नचिकेतस्) O Nachiketa !

प्रजानन् prajānan, (विज्ञातवाऽऽग्ने चाहं अहं) (I) knowing; F Thou knowing (this fire, wilt reach endles worlds).

अनन्त-सोकार्पि ananta-lokaptim, (स्वगतीकरकलभास्त्राद्यत्रैषु M. अनन्तर विष्णोर्लोकस्तात्पि जास्त्राधार्पि) the means for the attainment of the un-ending world or the Heaven-world: or the world of Vishnu. Lit. Infinite world-attainment.

अथो atho, (अपि, M. किंच) also, moreover. R. after reaching the Heaven-world.

प्रतिष्ठात् pratishthāt, (आवयं जप्तो विराहूपेक तमस्ति, M उर्बलोकप्रतिष्ठादेतुं) support (of worlds in the form of Virāt); the cause of the maintenance of all worlds. R. अद्वारावृत्तिं च तमते Non-return to Samsāra: fixity.

विद्धि viddhi, (जानीहि) know.

त्वम् tvam, thou

एतम् etam, this (fire)

निहितं nihitam (स्थितं M. नितरं स्थितं) placed, completely placed, M. M. hidden.

गुहायां guhāyām, (विदुषां तुद्वे M. उर्वप्राप्तिहृदयगुहायां) in the cavity, in the Buddhi of the Wise, in the cavity of the heart of all creatures. M. M. i darkness.

I tell thee, that verily from me learn thou. O Nachiketa knowing this Heavenly Fire, which leads to the eternal world, (get thou) then fixity. Know thou it to be placed in the cavity.

MANTRA 15.

लोकादिमग्नितमुवाच तस्मै
याइष्टका यावतीर्वा यथा वा ।

स चापि तत्प्रत्यबद्ध यथोक्त-
स्थास्य मृत्युः पुनरैवाह तुष्टः ॥ १५ ॥

अन्वयः—तं लोकादिं अग्निं तस्मै उवाच ॥ याः इष्टकाः यावतीः वा यथा वा च अपि तत् यथोक्तव्य प्रत्यबद्धत् ॥ अय अस्य (शिष्यस्य ग्रहणसामर्थ्यदर्शनेन) मृत्युः (सन्) हृत्युः पुनर् एव आह ॥

वृत्तिः—अनन्तरं श्रुतिवाक्यं (लोकादिमग्निभिति) लोकस्यादिं हेतुं स्वर्गमितियावत् । तमग्निमुवाच । यद्वक्षशा इष्टकाशचेतठ्याः । यत्सङ्ख्याकाः । येन प्रकारेण चेतठ्याः । तसर्वमुक्तवानित्यर्थः । यावतीरिति । पूर्वस्वर्णशङ्खान्दसः । सचापीति (सच नचिकेताः तत् । श्रुतं सर्वं तथैवानूदित- ानित्यर्थः (अथास्येति) शिष्यस्यग्रहणसामर्थ्यदर्शनेन तुष्टः सन् मृत्युः पुनरप्युक्तवान् ॥

लोकादिं lokādim (लोकानाम् आदिं प्रथमशरीरित्वाइ M. सर्वलोका नाम आदिम् क्वारणभूतं) the world beginning, MM the beginning of all the worlds (because of its being the first embodied), or the beginning of all worlds, as being their cause, R. The cause of the worlds.

अग्निं agnim. The fire or Han.

तम् tam (प्रकृतं नचिकेतवा प्रार्थितं M. चितिस्यं अग्निश्च
हरि) that (fire about which Nachiketa had
questioned) or Hari who is in the heart and
called Agni.

उवाच uvâcha (उत्तराद् इत्युः) he (Yama) said.

तस्मै tasmai (नचिकेतसे) to him (Nachiketa).

याः Yâh, what. **20312**

इष्टकाः ishtakâh (वेतन्नाः स्वरूपेष्ठ M. देवताः) bricks (to
be put in forming the altar); M. or Devatas (to
be invoked).

यावतीः Yâvatîh (संख्याया M. पावत् संख्याकाः) how many
(in number: i. e., 360.)

वा vâ or, and

यथा वा Yathâ vâ (चीवतेऽप्तियेन प्रकारेण M. यद्गृहपरिचालवा)
and how (they are to be placed) or how (much
they should be in quantity).

वा sa, He (Nachiketas)

च cha, and

अपि api, also

तत् tat, that (which was told by Yama).

प्रत्यबद्धत् praty-avadat (प्रत्ययेन भवदत् प्रत्युषारितवान् M.
अहृदतिवाच) uttered again, repeated.

यथोक्तम् Yatha-uktam (वत्तेन) as it had been told (to
him by Yama)

आत् atha (तस्य प्रत्युषारवेन M. अतुवादान्तरं) then
(because of his aptness in repeating it, or
after the repetition).

अस्तु asya (नचिकेतसः) (pleased) with him (Nachiketas)

मृत्युः mrityuh (मृतः) The Death or Yama

पुनरय आह punar eva अहा, again then said (in order to give another boon over and above the three.)

तुष्टः tushṭah, M. (संतुष्टः) pleased.

He told him that Universe-cause Fire, what bricks, and how many, and how. He also, repeated that as told. Then Death being pleased with him again said (to him).

MANTRA 16.

तमब्रवीत्प्रीयमाणो महात्मा
वरन्तवेहाद्य ददानि भूयः ।

तवैव नामा भविताऽयमग्निः
सृङ्गाऽचेमानेकरूपाङ् गृहाण ॥ १६ ॥

अन्यथः—प्रीयमाणः महात्मा (मृत्युः) तं (नचिकेतसं) जाग्रवीत् । भूयः (तुष्टयः) वरं अद्य इह ददानि । तव एव नामा अयं अग्निः (प्रविद्धुः) भविता । इतात् अनेकरूपात् सृङ्गात् पृहाण ॥

वृत्तिः—(तमब्रवीदिति) सन्तुष्ट्य महामना सृत्युः नचिकेतसमब्रवीत् । पुनश्चतुर्थं वरं ददानि । प्रयच्छानीति । किं तत् । तत्राह (तवैवेति) भयोऽयमानेऽग्निस्तवैवनामा-नाचिकेत इति प्रसिद्धो भविता । विविच्चां सृङ्गां शब्दवृत्तिरूपात् स्वीकुर्वित्यर्थः ।

तम् tam (नचिकेतस्) to him (Nachiketas.)

अब्रवीत् abravit, (he) said.

प्रीयमाताः priyamānāḥ (प्रीतिमनुभवत् M. प्रीतिमात् तम् चक्षुषः) pleased, M. M. being satisfied (at finding him an apt pupil) R. Being satisfied.

महात्मा Mahātmā (अचुदुरुद्धिः M. महात्माः) the Great Souled, M. M. the generous : the high-minded.

वर् varam (चतुर्थं) a (fourth) boon. M. तथादन्यं

तव tava (तुम्हं) to thee.

इह iha (प्रीतिनिमित्तं M. वित्तिविषये) here (because I am pleased with thee) or here (relating to the Fire altar).

आद्य adya (इदानीं) today, now.

ददाति dadāmi (प्रयत्नाति) I give R. ददाति “Let me give.”

भूयः bhūyah (युग्मः) another (other than the three.)

तव tava (नचिकेतवः) thy (Nachiketa)

एव eva, alone.

नामा nāmīnā (अभिधानेन M. नाचिकेताग्निरस्त्रयंस्त्रयः) by name (known or called after thy name, as Nachiketagni).

भविता bhavitā (भविष्यति) will be (famous) or M. अवृत् let it be.

अयम् ayam, this (whose bricks &c. have been detailed above.)

अग्निः agnih, (दृष्टिचित्रसोऽग्निः) fire.

MANTRA 17

गङ्गा विनकार (गङ्गा की गङ्गा की गङ्गा, M. गङ्गा की) garland,
tinkling jewelled neck-lace : chain or गङ्गा की गङ्गा की
कर्मशीर (this honoured) Path (the Path of
Karma.)

वा cha, and.

स्त्रीम् imām, this,

अनेकरूपम् anekarūpam (विभिन्न M. वह रूप स्वरूपी) of many
colours, wonderful, variegated. M. golden.
Multi-form.

गृहाच् grihan& (घोड़ा) take, accept.

Being pleased, the high-minded Death spoke to him :—

" Let me give thee here another boon to-day. By thy name
alone this fire will be (known among men.) Accept this
multiform Path (of Karma.) "

MANTRA 17.

त्रिलोचिकेतस्त्रिनिरेत्य सन्धिं

त्रिकर्मस्तुतरति जन्मस्तुत्यु ।

ब्रह्म ब्रह्मन्देव शीढं विदित्वा

निषाद्येवाऽथ शान्तिमहत्प्रदत्तमेति ॥ १७ ॥

अथवा :— त्रिलोचिकेतः त्रिकर्मस्तुतरति विभिः उन्मित् इत्य ब्रह्मस्तुत्यु तरति ।
यथाह देवं ईड्यम् विदित्वा इमाऽथ निषाद्य ब्रह्मस्तुत्यु शान्तिं हति ॥

दृतिः—पुनरपि (त्रिलोचिकेत इति) त्रिलोचिकेतः ।
तथावाद्यः पवत इत्याद्यनुवाकत्रयाद्याया । त्रिकर्मस्तुत्—
जन्मस्तुत्यु अनकृत्, पात्रयाद्यहविश्वसेत्याकृद्वा ॥
विभिः—विरुद्धितेरभिभिः । सन्धिं परमात्मोपासने न सम्ब-

न्थम् । हस्तप्राप्य जन्मसुत्तरतीर्त्यर्थः । करोतितद्येनपुन
भीजायत इत्यनेनीकार्यांत् । पूर्वमेवस्यायंमन्त्रः । ग्रयाकामेव
देवमिति सूत्रेभाष्ये ॥ त्रिभिरेत्यस्त्रिभिति निर्दिष्टमंगीभूतं
परमात्मोपासनमाह (ब्रह्मण मिति) अयंमन्त्रः । विशेषकार्ये-
ति सूत्रभाष्ये । ब्रह्मजः जीवः ब्रह्मणोजातर्वात्, ब्रह्मजाङ्गं-
जीवाङ्गं, तंदेवगीढ़यं विदित्वा जीवात्मानमुपासकं ब्रह्मात्म-
कत्वेना वगम्येत्यर्थः । इति विवृतम् । देवशब्दस्य परमात्म-
वाचितया जीवपरयोऽवैक्या सम्भवात् । अत्र देवशब्दस्य
परमात्मकं स्वात्मानं साक्षात्कृत्य । इमाम् । त्रिकर्मकृत-
रतीतिपूर्वमन्त्रनिर्दिष्टां संसारस्तुपानर्थशान्तिमेसीत्यर्थः ॥

त्रिकाचिकेतः: Tri-nâchiketah (त्रिकृतो नाचिकेतोऽग्निवित्तोयेत् त्र or त्रृ विवाचस्तदध्यवस्त दग्धुष्टानवर्णः ॥ M. नाचिकेतसायं नाचिकेतः ॥ “नाचिकेतसः” इति ब्रह्मर्थे वाच्यः वलोपः ॥ अयोनाचिकेता-
यस्य अशौ-जिमाचिकेतः ॥ त्रिवारात्रुष्टित नाचिकेतनामाग्निवयनः पुनाद्) He who has performed thrice the Nachiketas fire-sacrifice ; or he who is its thrice master—i. e., who *knows*, who *studies* and who *practises* this sacrifice. M. The proper grammatical form is Nachiketasah ; the elision of *s* is a Vedic irregularity. He who has *thrice* performed this fire- sacrifice..

त्रिभिः: trionih. (नातुपित्तार्थार्थः M. वैरैः) with the three (father, mother and teacher), or M. with the three (Vedas) or the Vedas, Rik, Yajush and

Saman, or the Vedas, the Smritis and the Shish-tachara. (the customs of the good men) and also the three proofs i.e., Direct Perception, Inference and Revelation. R. With the three Fires.

प्राप्य (प्राप्य) having obtained.

संधिष्ठ Sandhiun (संधार्त, संधर्त, नामादि अनुशासने यजावद् प्राप्य M. वेदत्याविश्वदोवर्तते, वेदत्येक्त्वार्थेभगवन् तत्त्वादिक्षं जानम्) union, (the Eternal Triad) relationship i.e., he who has been properly taught and brought up by his father, mother and teacher : M. He who follows the three Vedas and knows the three Principles (God, the Jiva, and the Matter) as taught in the three Vedas.

त्रिकर्मकृत tri-karma-krit (हृष्याध्ययनदानाम् कर्ता M. यह दानतपः कर्ता) three-duty-done. M. i.e., who has performed the three duties i.e., sacrifice, study (or austerity) and alms-giving R. who has performed the three sacrifices called Pâka yajna, Havis yajna and Soma yajna.

तरति tarati (अतिक्रान्ति M. मुक्तोभवति passes over, crosses over—becomes free from ; MM over comes.

जन्म मृत्यु Janma mrityu, birth and death.

ब्रह्मजन्म Brahma-jâ-jnam (ब्रह्मजो दिरश्यगर्भज् जातः = ब्रह्मजः ॥ ब्रह्मजह जाते चतुः = ब्रह्मजः ॥ चतुः M. ब्रह्म = वेदः ॥ तत्त्व अङ्गात्माद् ब्रह्मः = विष्णुः ॥ जाताति इति चः = चतुः) the Brahmâ-born and omniscient. The All-knowing child of Hiranygarbha. M. The Veda-revealed-all-knower i.e. the omniscient Vishnu. M.M. Fire which knows (or makes us

KATHA.

know) all that is born of Brahmân. R. Brahmân-born is the Jîva. He who knows or rules th Brahma-born is Ishvara.

१२४ devam (योत्तमात् जागरिदिगुपवर्णं M. श्रीदादिगुपचिह्निः) God (because he illuminates all, knows all, because he sports in all, the whole universe whose play-ground), divine. R. The suprem self, the God.

१२५ idyam (इदुर्य) worshipped, praised (by Brahmâ &c.) M. M. venerable. R. should be adore

विदित्वा viditvâ (चाक्षः M. चाक्षत्तदूर्य) having know (through scriptures) or directly realised. M.I learnt. R. Having known that the jîvatm is the worshipper and the God the worshippe

निर्वाच्य nichayya (दृष्ट्वा च ज्ञात्वादेव M. विचार्य) Having realised, discriminated, having seen (as identical with one's self); having reflect over. M.M. understood. G. T. seven hundred and twenty is the number of ishtakas in a year during the morning and evening sacrifice. One should meditate thus "I am that Fire we shipped daily, morning and evening." R. Having realised his self as part of Brahm, or indweller of Brahm, or animated by Him.

१२६ imâm (स्वदुष्टि प्रश्नां तुष्टिरपादगातया चाहात् ॥ M. चेदादि उक्ता पूर्वोत्तरव्याप्तिरक्षया) this (realis in one's Buddhi; realised through the meditation in Buddhi;) or M. this (taught in the ved &c.)

तापि तापि (तापि) peace.

परम् atyantam (अतिव्याप्ते) M.M. everlasting, extreme.

एति eti (प्राप्नोति) goes to, attains, obtains (the status of a Virāj by uniting knowledge (jnāna) with karma).

The performer of three Nachiketas sacrifice, the performer of three karmas, having attained union with the three, loses over birth and death. Having (more over) known that the Ishwara should be worshipped (by the jīva), because He rules (this jīva) the child of Brahmā, and having alised (his self as part of Brahm) he attains this extreme peace.

MANTRA 18.

त्रिलोकिकेतस्त्रयमेतद्विदित्वा य एवं विद्वाऽथशिष्यनुते
नाचिकेतम् । स सत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो
मोदते स्वर्गलोके ॥ १८ ॥

प्रार्थयः—यः त्रिलोकिकेतः विद्वाऽथ एतद्व त्रयं विदित्वा एवं नाचिकेतं चिहुते,
पुरतः सत्युपाशान् प्रणोद्य शोकातिगः स्वर्गलोके मोदते ॥

वृत्तिः—(त्रिलोकिकेत इति) त्रिलोकिकेतः उक्तार्थः ।
गमेतद्विदित्वा । ब्रह्मजग्ञादेवमीढ्यनितिमन्त्रनिर्दिष्टं
प्रस्वरूपं तदात्मकस्वास्मस्वरूपं । त्रिभिरेत्य सन्धिनिति
र्दिष्टात्मिति स्वरूपं च विदित्वा गुदपदेशेन शास्त्रतोवा
एवं विद्वान् । एतादूर्घार्यव्रयानुसन्धानपूर्वकं नाचिकेत-
नेन यदिष्यनुते । सः सत्युपाशान् । रागद्वेषादिलक्षणान्

पुरतः शरीरपातात्पूर्वमेवप्रीकोद्य तिरस्कृत्य । जीवददशा-
पामेवरागादिरहितः सन्निष्टयेः । शोकातिगमेदतेः स्वगे-
लोके इति । पूर्वमेवठथास्यातम् ॥

वृत्तिः—यः पृतां चितिं ब्रह्मात्मभूतां विदित्वा ब्रह्मात्म-
कस्यस्वरूपतया नुसन्धायनाचिकेतमनिन् चिनुते । स एव
ब्रह्मात्मकस्वात्मानु सन्धानशालीसन् अपुनर्भवहेतुभूतं यद्य-
भगवदुपासनम् । तदनुतिष्ठति । ततश्चाग्नौभगवदात्मक-
स्वात्मानुसन्धानपूर्वकमेव वयनम् । त्रिभिरेत्यसन्धिं त्रिकर्म-
कृतरतिजन्ममूल्यू इति पूर्वमन्त्रेभगवदुपासनद्वारामोक्षसा-
धनतया निर्दिष्टवात् । नान्यदिति भावः । अयच मन्त्रः
केषु चित्कोशेषु नदृष्टः । कैश्चिदठ्याकृतश्च । अयापि आ-
चार्यांदिभिरेव ठ्यास्यातत्वाक्षप्रक्षेपशंका कार्यो ॥

त्रिकाचिकेता Trinâchiketas. The Tri-Nâchiketa M. M. H who knows the three Nâchiketa fires (M. त्रिकाचिकेता ग्रिवमुतिष्ठत्) He who has thrice performed the Nâchiketa fire-sacrifice.

त्रयम् trayam (यतोक्तं या इष्टका यावतीर्वा यथा या M. पा इष्ट
इत्यादिनोक्तं विष्णुस्वेद्यादेवता इष्टकादीत्या इष्टकाचरिता
त्वय् तय्) the three (the bricks, their number and arrangement, M. the nature of Devata their number, and attribute.) R. The three i.e. the essential nature of Brahm; the essential nature of one's Self; and the Heavenly Fire.

तत् etad, this.

विदितः viditvā (ज्ञातव्य) having known (R. through being taught by a Guru or through scriptures.)

यः yah : who.

एव evam (आत्मदरेष M. आत्मज्ञादेष) thus (by identifying the Fire with the Self) or (by knowing it thus). R. with the above three-fold knowledge of God, Jīva and Fire.

विद्वा vidvār, the wise.

विनुते chinute (निर्वर्तयति) accomplishes M.M. piles up. **नाचिकेतं** nāchiketam. The Nāchiketa dhyana (or mode of contemplation) (M. who makes the Fire-altar in the shape of a falcon, tortoise &c. with the bricks).

त sa, he.

मृत्युपाशात् mrityu-pāśān (अर्धम्-अशाव-राय-हृषादि सहकात् M. अन्यपाशात्) the death-ropes (or lassos). M.M. chains of death (in the shape of sin, ignorance, attraction and repulsion).

पुरतः puratah, (चक्रतः पूर्वमेहकीरणात् तु M. पुरस्थितात्) from before, first, before the falling off of the body or the passions &c.; placed in front (or in the heart).

प्रणोदः pranodyah, (अपहाय M. प्रणुम्, विरस्य) thrown off, shaken off.

सोकातिगः sokātigah (चानन्दिर्द्वयैवर्तिगः M. चोकात् अस्तिकातः) passed over sorrow M.M. beyond the reach of grief. See verse 12.

नोदते modate (तुर्पं अनुभवति) rejoices.

स्वर्णलोके svarga-loke (वैराज, विराजालयकर्मविषयक M. हरि
लोके) in the Heaven-world (the world of Virâj
or Hari).

That wise Three-fold-performer of Nachiketas sacrifice,
who having known these three, thus raises the Nachiketas
fire, he having thrown off the toils of death, lurking in the
heart, sorrow—transcended rejoices in the Heaven-world.

MANTRA 19.

एष तेऽग्निर्विकेतः स्वर्णर्योयनवृहीया द्वितीयेन वरेण ।
एतमग्निं तदैव प्रवश्यन्ति जनासस्तुतीयं वरक्षिकेतो
वृहीष्व ॥ १९ ॥

आन्वयः—(हे) नविकेतः । हे एषः स्वर्णः अग्निः (उपदिष्टः) यं द्वितीयेन
वरेण वृहीया ॥ जनाः (जनाः) तद एव जाप्तां इतं अग्निं प्रवश्यन्ति
नविकेतः । द्वितीयेन वरं वृहीष्व ॥

त्रुतिः—(एषतेऽग्निर्विकेतः स्वर्णः) उपदिष्ट इतिशेषः
(यनवृहीया द्वितीयेन वरेण) स्पष्टोर्यः । किंच (एतमग्नि-
निति) जनासत्त्रैवजनास्त्रा एतमग्निं प्रवश्यन्तीत्यर्थः ।
(द्वितीयनित्यादि) स्पष्टोर्यः ।

एवः *aghah*, this.

हे (te (हृष्टः) to thee M.M. thy. (M. अवित इति बोल्य
“ Has been said ”—should be supplied.

अग्निः agnih (वरः) fire (other boon.)

नविकेतः Nachiketah (हे नविकेतः) O Nachiketah !

स्वर्णः Svargyah (स्वर्णवाचम्) heavenly, means of reach-
ing svarga.

त्रितीयम् (तृतीय) , which (fire).
 अवृन्थीवाऽः avrinithihā (आर्विन्थिहाऽः अस्मि M. अवृन्थिहाऽः अस्मि) thou didst ask or choose.

द्वितीयेन dvitiyena (M. द्वितीयं) by the second.

वरेण vareṇa (M. वरं) gift, boon,

एतम् etam, this.

अग्निं agnim, fire.

तव tava, thy (त्वत्संबोधनमेव) i.e. by thy name alone.

एव eva, only.

प्रवक्ष्यन्ति pravakshyanti (प्रवदिष्यन्ति) will call or M.M. proclaim.

जनाः janāḥ (जनाः जाति अवृन्थुः) people. This is an archaic form of plural.

तृतीयं tritīyam; third.

वरं varam, boon.

नचिकेतः nachiketāḥ, O Nachiketāḥ.

वृन्थोऽव vrinīlhshva, ask. Choose.

O Nachiketas ! to thee this Heavenly Fire has been aught, which thou didst ask by thy second boon. The people will call this Fire by thy name alone. O Nachiketas ask the third boon.

MANTRA 20.

येषम्प्रेते विविक्तता मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति
 तेके । एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽमृं वराणामेष वरस्तु-
 तीयः ॥ २० ॥

प्रश्नक—तेके अनुष्ठाने या इष्टविविक्तता एके अस्ति इति, एके च न प्रश्न
 अस्ति इति (कल्पतत्त्वम्) ; लभते इन्द्रियाः वदते विद्याः (विद्यार्थीवाऽः) ;
 विद्यार्थीवाऽः सुतीयः वदते ॥

दृतिः—प्रकृतमनुसरानः नविकिता शोह (येयं प्रेते इति
अर्हाचराचरप्रह्लादित्यधिकरणे इन मन्त्रं प्रस्तुत्येत्यं हि
भगवताभाष्यकृता । अत्रपरमपुरुषार्थं कृपब्रह्मप्राप्तिस्तुता
सोह याधात्म्यविज्ञानायतदुपायभूत परमात्मोपासनपरा
वरीत्मतत्वजिज्ञासया अयं प्रश्नः क्रियते । एवं च येयं प्रेत
इति न शरीरमात्रवियोगाभिप्रायम् । अपितु सर्ववैद्यन्धविनि
मोक्षाभिप्रायम् ।

या yā (उद्बद्धाचारका) that which (well-known)

इयम् iyam, this

प्रेते prete (हृते नमुष्ये ; M. हृतपुरुषे तुके च नमुष्ये) about the dead M. The wise say that the God rules even the "dead" i. e., the men who have become fully liberated ; the unwise say that "liberated" are not under God's control. R Going off, departing, i. e., the falling off of all bondages, i. e., in the state of Moksha about the liberated.

विचिकित्सा vichikitsā (संशयः M. संदेहः) doubt. Enquiry.

नमुष्ये manushye, among men (तुके च नमुष्ये) about (the liberated) men. "Man" includes all living beings.

अस्ति इति इके asti iti eke. "Is" say one. S. There is an Atma, beyond the body, the senses, the Mana and the Buddhi—(above the physical, astral mental and Buddhiq planes). M. Some wise ones say that there is a God who rules an

controls the souls of the dead persons and of those who are liberated.

अथ अस्ति इति च एके na ayam asti iti cha eke "and it is not" (say) the others. S. There is no such separate entity as the Atmā besides the above four. M. That Ged is not the ruler of souls.

विद्या etad. This (doubt or knowledge) M. (विद्याविषयः, वृत्त शुल्कोदयोः प्रेरकविषयः) M. This subject of doubt regarding the director of the dead and liberated souls.

विद्यम् vidyam (विद्यानीयात्)—I may know

अनुशिष्टः anusishtah (आपितः M. उपादेष्टुष्टुष्) taught, informed, instructed.

त्वया tvayā, by thee.

अहम् aham, I.

वराणाम् varanām, among the boons.

इषः eshah, this (boon, this teaching or instruction about the dead and liberated.)

वारः varah, boon. Madhva's reading is वृत्तं "chosen."

तृतीयः tritiyah (अत्यधिकः) third.

There is this doubt, when a man dies, some say that the soul exists, others that it does not. May I know this being taught by thee. Among the boons this is the third.

M. Over the dead and the (liberated) men, some say that there is (a God who controls); others say that He is not. (Therefore) this doubt (has arisen in my mind). May I know this being taught by thee: of the boons, this is the third.

B. There is this doubt regarding (the condition of the) man in moksha, some say there is (still an individual self or form or centre in Moksha) other say it is not. May I learn, being taught by thee, this (true nature of Moksha). Of the boons this is the third.

MANTRA 21.

देवैरत्रापि विचिकित्सितं पुरा न हि लुभिष्यन्तरुरेष
थर्मनः । अन्यं वरं भविकेतो दृशीष्व ना भोपरोत्सीरिति
ना सूतीनम् ॥ २१ ॥

स्त्रवदः——काह देवैः क्वचिपि पुरा विचिकित्सितं, हि न लुभिष्येत्, एवः चर्मः
न चुः । (हे) न भवेतः कार्यं वरं दृशीष्व ॥ ना ना उपरोत्सीरिः । ना (चो) एवं
न विदुम् ॥

वृत्ति——एवं मुक्तस्य रूपं पृष्ठो सूर्यु रूपदिश्यमानार्थस्य
अतिगह नतयापारं प्रासुनप्रभवते न येषतयाशब्देनोपदेष्टव्य-
मिति नत्वाह (देवैरत्रापीति) बहुदर्शिभिरपि देवैरस्मि-
न्मुक्तात्मस्य रूपेविचिकित्सितम् । संशयतम् । (नहीति)
आत्मतत्त्वं ननु ज्ञानमितिसूख्योधर्मेः । समान्यतो धर्मेण वदु-
क्तानः । तत्राप्ययं दुर्जान इति भावः (अन्यं वरमिति)
रूपष्टोऽर्थः (नामोपरोत्सीरिति) नामा इति निषेधेवीप्सीयां
द्विवचनम् । उपरोत्तं नाकार्णीः । एवं नामतिस्यृजमुञ्च ।

देवैः Devaih. By the Gods (बहुदर्शिभिः) by the sages
who look into the far.

तत्र atra (एवलिङ् वद्विति तत्र तूत व्रतविवै) here (with
regard to this matter, the subject of thy ques-

MANTRA 23.

तिर्यक्तम् वर्णने Regarding the form of the liberated self or Mukti.

अपि api, also.

विचिकित्सितम् vichikitsitam (विचिकित्सा M. विचिकित्सा) doubtful, undecided.

पुरा purā (पुरैः) before.

न na, not

हि hi, verily or (यसः) because.

सुज्ञेयम् sujñeyam or सुज्ञ यः (सुज्ञु येयं सुन्नतयि माहूर्तीर्जनैः सुज्ञेयः) well-understood or easily understood.

अनुः anuh (अनुः M. अनुः स्वभावः) atomic, subtle, unmanifested nature.

इष esha, this (relating to Atmā)

धर्मः dharmah (M. धारकस्त्वात् धर्मः = भगवान्) nature, or Lord (because he upholds or is Dhāraka-of all, therefore He is called Dharma).

अन्यम् anyam (अर्थादिवक्षणं मेवनियात्कोपदेशवरात् अन्य) other

वरम् varam, boon.

नचिकेतः nachiketas, O Nachiketas

वृक्षीष्टः varnishva, choose,

मा mā (माँ) me R. The two मा both denote negation in a strong and double form, do not press ie. do not press, do not press.

मा *ma, not.

उपरोक्षतीः uparotih (उपरोक्षं मा कार्त्तिः) (do not) press (as the creditor presses the debtor to discharge the promise).

अति ati, an upasarga to be connected with शब्द

मा mā (ना प्रति). to me, not .M.

शब्द srija or अति-शब्द (विमुक्त एवं वर्) let go.(this boor

इनम् enam (वर्) this boon. According to Madhva ये
phrase अति &c. is the reply of Nachiketas. He
explains भासित्पूजेष्व mātisrijaiavam= एवं (उहूः प्रकारे इ

thus (in the above mentioned method) चा भ्रतिष्व
(अतिवर्जनं परिशयागं चा कार्योः) do not resile or न
back (on thy promise O Death).

About this by the Devas, even of ore there was :
doubt ; because it is not easy of understanding. This nature
is subtle. O Nachiketas ! ask another boon, do not press
me ; let go to me this (boon).

M. This (question) was left undecided even by the
gods of old, because it is not of easy comprehension. Thi
God is subtle (of unmanifested nature). O Nachiketas
ask any other boon. Do not press me. Free me from thi
(pledge of answering thee.)

MANTRA 22.

देवैरत्मापि विचिकित्सितं किल त्वं त्वं सृष्ट्यो यत्तु युवि
ज्ञेयमात्थ । वक्ता चास्य त्वादृगन्यो न लभ्यो नान्यं
वरस्तुत्य एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥

अथवा—(भाविकेताः उवाच) । हृष्टो ! अत त्विल विचित्रं पुरा देवैः अति
विचिकित्सितं, यत् त्वं च न तु विचित्रं आत्म (कर्तव्यहि) आस्य (तत्त्वस्य) वक्ता
च त्वादृग् (त्वत्वदृग्यः) अस्यः न लभ्यतः, (आतः) एतस्यतुस्यः अस्यः कश्चित् वा
च (अतिल इति चत्वे) ।

शुतिः— एवमुक्तो विचिकित्सा आह । (देवैरापि विचिकित्सतं किञ्चिति) सपष्टोऽस्मैः० (त्वचेति) त्वं च मृत्योऽन मुक्ते-
विचिकित्सा यदात्मस्वरूपमुक्तवान् । (वक्तेति) त्वादृक् त्वादृश
त्वर्यः अन्यस्पष्टम् ।

देवैः devaih, by the Gods

आह atra, in this (matter)

अपि api, even

विचिकित्सतं vichikitisitam, doubtful or had doubted

किल kila, verily. (I hear from Thee O Death that
Devas had even doubted about it)

त्वं tvam, thou.

च cha, and.

मृत्यो mrityo O Death

यत् yat (यस्मात्) because

न na, not.

सुज्ञेयं sujneyam, well-understood.

आत्म अथा (क्षयस्पतः M. वदति) sayest. S, I hear from
thee that Devas even doubted as regards this,
and because thou O Death also sayest that the
truth about self is not well-understood, therefore
I ask it from thee. M. Do not try to resile
from thy promise. why ? Because, O Death ! thou
even sayest that Devas doubted it and it is not
well understood, therefore &c.)

वक्ता vaktā, speaker

च cha, and

कथा एस्या (पर्वते मे जाग्रत् विषयम्) of this
or the subject of my question).

त्वद्बृहत् tvādrik (त्वत् तुल्यः) like Thee.

अन्यः anyah (अविद्यत्व) another.

न na, not

लभ्यः labhyah (अविद्यमालोडिय) to be found (even a
search among the learned)

न अन्यः na anyah, not any other.

वरः varah, boon.

तुल्यः tulyah (उद्भवः) equal, like

एतस्य etasya, of this

कश्चित् kaschit, what so ever

(Náchiketa said) O Death ! about this certainly of
the Devas even were in doubt and thou also sayest that i
not easy of understanding ; if this truth, a speaker like t
no other can be obtained, therefore, like this there is no ot
boon.

MANTAR 23.

शतायुषः पुत्रपौत्रान् दृढीष्व बहून् पश्चून् हस्तिहिय
मश्वान् । भूमेर्महदायतनं दृढीष्व स्वयच्छ जीव शर
यावदिच्छसि ॥ २३ ॥

शतायुषः—(यतः उवाच) शतायुषः पुत्रपौत्रान् दृढीष्व, (तत्र) बहून् ।
हस्ति हिरण्यं जायात् द्वयोः बहूत् जायतम् दृढीष्व, स्वयं च (जीव) यावद् य
(वर्द्धि जीवितुष) इच्छति, तावद् कांब ॥

दृढिः—एवं नचिकेतसोऽको सुस्युर्चिवयद्युरधिगतत
मध्येन त्यज्यतीतिनिश्चिवत्य सत्यंपिग्रहयसामार्थ्यं विवदा

एतकं चेतते एतायुशं मुक्तात्म सत्यं नेत्रदेशार्हं नितिमत्वा
मुषार्योनुकृत्यर्थं प्रलोभयां द्वाच । (शतायुष इति) हृष्टो-
र्णः (भूमेरिति) पृथिव्याः विस्तीर्णमायतमं भवहृलं राज्यं
द्वीप्य । अथवा भूमेः संबन्धिनहृदायतमं विविक्षाला
त्वादादियुक्तं वहृषीष्व (स्वयंचेति) पावद्ववर्णांति
वितुनिष्वसि तावज्जीवेत्यर्थः ।

शतायुषः sātāyushah (शतं वर्षायायुषं चेतां वाऽ M. शतमायुषिः)
centegenarian, or hundred lives or years.

पुत्र-पौत्राण् putra-paustrān, sons and grand-sons.

इष्टीष्व vrinishva, choose.

बहुन् bahūn, many.

पशुन् pasūn, cattle.

हस्ति hasti, elephants.

हिरण्यम् hiranyam, gold. Hasti-hiranyam is a compound
Dvandva-ekavad-bhāva.

अस्वाद् asvān, horses.

द्वृमेः bhūmeh (पृथिव्याः) of earth.

महत् mahat (विस्तीर्ण) wide, very broad.

आयतनं āyatanaṁ (आयतं M. अतिविस्तीर्णपूर्वकं) piece, or
abode or portion, or भवत्सं राज्यं circle of empire
R. a mighty empire, or a glorious palace.

इष्टीष्व vrinishva, choose.

स्वयं svayam, thyself.

ए चha, and.

जीवः jīva (जीव की वारपरीत वापरे विवरण) Jīva (the)

सरदाः saradā (सर्वादि) auf Samna (or rain).

यावत् yāvat (यावत् यावत् योगित्वा) as long as.

इच्छि icchhasi, thou wishest (to live).

(Yāma said) choose sons and grandsons living for a hundred years; many animals, horses, elephants and gold. Choose a wide empire of earth and live thou thyself as many autumns as thou desirest.

MANTRA 24.

एतत्सुखं यदि भव्यते वरं दृशीष्व वित्तं विरकीर्ति
काश्च। महाभूमी नचिकेतस्त्वमेधि कामानान्त्वा कामभा
करोनि ॥ ३४ ॥

अथवा—यदि एतत्सुख वरं भव्यते दृशीष्व । वित्तं विरकीर्तिः च । वा
वेदः । महाभूमी त्वं इपि । त्वा कामानाश्च कामभाजं करोनि ।

वित्त—(एतत्सुखमिति) उक्तेन वरेण सदृशमन्यर्भा
वरं भव्यते चेत् । तदपि दृशीष्व । प्रभूतं हिरवयरकादिकं चि
जीवनं चेत्यर्थः । एधि भव । राजेतिशेषः । अस्तेलोरेषम्भ
मपुरेकवचनम् । कामानाम् । काम्यमानानामप्तवरः प्रभू
विषयाक्षाम् । कामभाजं कामः कामता । तां विषयता
मजतीति कामभाज् तस्मै । काम्यमानाप्तवरः प्रभूतीनाम्भा
कामनाविषयं करोनीत्यर्थः ।

इत्यैतत् वरोपदित्वैति this (to these as a continuation
above).

- तुल्यम्** tulym (वगः M. त्वद् भासिष्ठ चरणम्) equal to; like (un-to the boon asked by thee, or equal to those mentioned above).
- यदि** yadi, if.
- मन्यसे** manyase, thou thinkest.
- वरम्** varam, a boon (any other boon).
- वृनिश्वा** vrinishva, choose (that also).
- वित्तं** vittam; wealth (प्रभूतं हिरण्यरक्षादि) large quantity of gold, gems &c.
- चिरजीविकां च** chira-jivikām cha (चिरजीवनदेहु) and the means of living long.
- महाभूमो** mahā-bhūmau (महस्या भूमी राजा M. उपर्युक्ती) (king) in a mighty land M. (born) in a sacred land.
- नचिकेतः** Nachiketah O Nachiketas !
- त्वम्** tvam, thou.
- एधि** edhi (एव or M. एवत्व) be (Imperative of एव to be). Be thou (born or a king) in a big (or) sacred land. Or the word "edhi" may be derived from एव 'to increase' and then, एवि would mean एवत्व 'increase'. That is 'be thou prosperous in a sacred land'; another reading according to M. is एषाम् भूमोः Then the meaning would be "Be thou mighty in the land."
- कामानां** kāmānām (विकारां भासुभासां च M. कामस्यानामाप्य एवे) of desires (divine and human), amongst those who are wished for,

कर्ता त्वं (ते) त्वेः
कामभाजम् (कामभाजितः, कामादः M. कामिकामः)
 enjoyer : sharing in desires, worthy of having
 objects of desire. M. a sharer amongst those who
 are desired i.e. One of the "adored" or "desired
 ones" of earth.

करोमि karomi, I make (for I am One whose will is
 never frustrated).

If thou thinkest (there is) any other boon like this, choose
 that also. Choose wealth and long life, O Nachiketa, be thou
 a king of wide world. I shall make thee an object of desire
 even to those whom the world desires.

MANTRA 25.

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलीके सर्वान् कामाथश्चन्दतः
 प्रार्थयस्व । इना रामाः सरथाः सतूर्यो नहींदूशा लक्ष्मीया
 मनुष्यैः । आभिर्मर्त्पत्ताभिः परिचारयस्व मचिकेतो मरण
 नागुप्राणीः ॥ २५ ॥

आवाः—ये ये कामाः मर्त्यलीके दुर्लभाः (वाद) वर्द्धि कामाद इन्द्र
 प्रार्थयस्व ॥ इनाः सरथाः बहुर्वा रामाः, वृदूशाः यहि मनुष्यैः कल्पनीयाः ॥ आ
 भिर्मर्त्पत्ताभिः आभिः परिचारयस्व । मचिकेतो मरणं ना नहुप्राणीः or मरणं ना
 नागुप्राणीः ॥

बृति—(येयेकामा इति) इन्दतः यथेहुनित्यर्थः (इमारात
 इति) रथवादित्रसहिताः मया दीयमानाः लिप्यः, मनुष्याव
 दुर्लभा इत्यर्थः। (आभिरिति) आभिः मया दत्ताभिः परित्रारि
 काभिः पादचंद्राहमादिशुग्रांकारयेत्यर्थः। मरणमनु नरणा

मुखोः पश्चात् । मुक्तात्मस्य दूषनिति यावत् । भरह-
पाडस्य देहवियोग कामार्थयदाचिनोऽपिप्रकरणवशेन विशेष
वाचित्वं न देतात्येति दृष्टव्यम् ।

३ ye ye. what what i.e. what-so-ever.

कामः kāmāḥ (प्रार्थनीकामः) objects of desire or solicitation

दुर्लभाः durlabhāḥ, difficult of attainment.

भर्त्यालोके martyaloke (M. मूर्खोके, भासुपदे वा) in the mortal world, in the Bhūr-loke or in the human body.

सर्वात् sarvān, all (those).

कामात् kāmān, desires (or objects of desire and solicitation).

चन्द्रः chhandataḥ (पश्चातः M. स्वेच्छामुदारेष) R. चंद्रं as desired. according to (thy) measure, R. as wished.

प्रार्थयस्व prārthayasva, ask thou.

इमाः imāḥ, these (divine apsaras, angelic beings, beautiful, accomplished, dwellers of Death world).

रामाः rāmāḥ (रथविति पुरश्चात् M. द्विवः) women, lit. delight-givers; charmers. M. M. fair maidens.

सरथाः sa-rathāḥ (चाह रथैर्वर्णने) with chariots.

सदूर्धाः sa-tūryāḥ (चक्रवित्ताः M. देवस्तरा इत्याः) M. M. with musical instruments.

न na, not

हि hi, verily

ईद्रिशः idriśāḥ or ईद्रिशी idriśī (एव विदा M. ईद्रिशी उपर) like these,

- तन्मीवा:** lambhanyāḥ (लभन्ति॒ M. लभ्यते॑ ; M. लभ्यते॑ to be obtained ; to be got.
- मनुषयैः:** manushyaiḥ (मनुषै॑) by men (or mortals)
- आभिः:** abhiḥ (M. एवादि॑ परिवारिः उपरिः॑) by these (daughters).
- मत् प्रत्याख्यिः:** mat prattābhīḥ (जया दक्षाख्यिः परिवारिख्यिः M. अ॒ दक्षाख्यिः॑) by me given.
- परिचारयस्व** parichārayasya (जात्यानं पाइप्रवासनादि॑ बृशुर्दं कारय
उत्त्वः M. परिचर्येत्, देवो नव॑) be served by them,
cause them to wait on thee (by washing thy
feet &c.)
- नचिकेतः:** nachiketaḥ O Nachiketas !
- मरणं** maranam (भरणं उत्त्वं प्ररन्तं प्रेतेऽस्ति नास्ति इति काकदत्त-
परीक्षाहृष्टं M. भरणं उत्त्वं उत्तस्यभगवत्तं) Death (the ques-
tion relating to death—the idle curiosity as to
whether there is or is not an Atmā after death.
M. About the dead persons and the Lord living
in the dead).
- ना अनुप्राप्तिः:** nā anuprāptih (ना एवं अनुप्राप्तिं M. ऐव इष्य)
thou shouldest not ask ; M. do not ask. R the
word इष्य should be construed with भरणं, ie, भरण
अतु = भरणात् अनुप्राप्तिः अहात् “after Death ie. the post
mortem state.” The Death here means Mukti
ie. the post Mukti condition.

Whatever desires are difficult of attainment in the mortal body, all those desires, fully mayst thou ask. These women with chariots and musical instruments, (may be thine). Like them men verily cannot get. Be thou served by these give-

४३
y m. O Nachiketas! Do not enquire after death. Or R.
Do not enquire about the after-Mukti condition.

MANTRA. 26

इबो भावा मर्त्यस्य शदम्नते तत् सठवेन्द्रियादाङ्गर-
निति तैजः । अपि सठवेऽङ्गीवितमर्त्यसेव तथैव वाहास्त
तत्यगीते ॥ २६ ॥

अन्यदः—(नविकेता॒ उवाच) हे अलकड ! (भोगा॑) अबोभावा॑ ; मर्त्यस्य
विन्द्रियाद॑ यह इत्यैवः (तत्) अरयन्ति । वहे अपि लीकितं चर्यैव एव ; एव
एवाः, इत्यतीते तव एव (विष्णु) ॥

इति—एवं प्रलोभ्यमानेऽपि नविकेता अशुभितहृदय
वाह । (इबोऽभावा इति) हे अन्तक ! इव एवं ये मर्त्यस्य
तामाः ते इबोभावाः । इवः अभावो येवां ते सचोक्ताः दिन-
प्रस्थाविनोन भवन्तीत्यर्थः । सर्वेन्द्रियादां यदेतत्तेजः । तत्
अरयन्ति । अपहरः प्रदृतिभोगाहि सर्वेन्द्रियैर्वेत्यावह
ति भावः (अपिसर्वं निति) अस्त्रोपिजीवितं व्यरुपं किमुता
इत्युदादिजीवितम् । अतशिवरजीविक्षापि नवरहार्त्यति
भावः । वाहाः । रथादयः । तिहृण्डतिशेषः ।

एवः svah (नविक्षित व नविक्षित वा इति उद्विघ्ननाम एव येवा॑
भावः M. चरेषुः) to-morrow (whether they will
or will not last till to-morrow; things whose
existence is so doubtful R. यः अभावो येवा॑ “not
lasting till to-morrow.”

परेषाः bhāvāh or M. R. अभावाः abhāvāh (अस्त्रं M. चरेषुः
भावावाः अवन्ति इति भावाः, अभावाः, अस्त्राः,

परिवर्तः) lasting. M. R. not-lasting; not-existing; not stable, transitory R. which do not last for two days even.

मर्त्यस्त् martyasya (मृत्युस्त्) of the mortal-(man).

यत् yat, because (M. ये)=these. (मृत् एत् =ये एवेऽल्ल these)

अनका antaka (हे दृष्टे) O Ender ! O Death !

एतत् etat, this (M. एते पुत्रादेवः) thèse sons &c. Singular for Plural.

सर्वेन्द्रियाणां sarvendriyānām, of all the senses.

जरायन्ति jarayanti (जरायन्ति M. जरायन्ति) (they) cause decay. M. M. wear out; exhaust; take away. M. The effort in preserving these objects of enjoyment causes the decay of the vigour of all senses. S. The apsaras &c. and other sensual enjoyments are all evil.

तज्जः tajah (M. तीजः) M. M. vigour. The heat, the energy, the fire, the vital fluid.

अपि api, also

सर्वम् sarvam (यत् सर्वम्) all (even of Brahma)

जीवितम् jivitam (जागृतः) life.

अल्पम् alpam, short.

एव eva, even. (as the life of a Brahma even has an end; not like those of the Muktas which has no end).

तावा tava, thy

MANTRA 26.

६७

तथा तवा, even (यद्यु ओ विष्णु)

वाहा : vāhāḥ (रथादयः M. रथादिवाहनामि त्रैवरत्नम्) chariots,
तवा tava, thine

तृष्णीर्ते or ;M. तृष्णीर्तं Nritya-gīte or nritya-gītam
(इष्टवैकल्पाचः, राजानिः तृष्णाचं तदात्म) dancing and
singing (let be).

O End-maker (all these enjoyments) are transitory. They
exhaust all this energy of the senses of man. The longest
fe is indeed short. Thy vehicles, thy dancers and singers
remain with thee.

MANTRA 27.

न वित्तेन तर्पयीयो भगुद्यो लप्त्यामहे वित्तनद्रात्म
रथा । जीविष्यामे यावदीशिष्यसि त्वं वरस्तु मे वरणीयः
। एव ॥ २७ ॥

जन्मयः—भगुद्यः वित्तेन न तर्पयीयः । ये ह (यथा) स्वा (त्वां) वाहारनो
र्त्तं लप्त्यामहे । जीविष्यामः यावद् त्वद् ईविष्यति । तु (विष्णु) वः एव वरः
वरणीयः ॥

दृति—(भवित्तेनेति) नहि वित्तेन लठ्ठेन कस्यचित्तृप्तिः
ष्टवरी । नजातुकामः कामानामुपभीगेन शाश्वतीतिम्या-
दितिभावः । किंच (लप्त्यामहे वित्तनिति) त्वां वयं द्रुष्ट-
प्रत्येत् । वित्तं प्राप्त्यामहे । त्वं दर्शनमस्तिषेत् । वित्त-
मे को भार इति भावः ॥ तर्हि चिरजीविकाम्रार्थनीयेत्यग्राह
गीविष्यामे यावदिति) यावत्कालं यान्य पदेत्वमीश्वरतया-
र्त्ते । उपत्ययेन परस्मैपदं तावत्पर्यन्तमस्माकमपि जीविनं

स्त्रियुमेवाऽनहि तवद्वाप्तमतिलभीते ग्रस्तामीवितास्ताम
करिष्यदल्लिष्टस्ताभालयमयाराणि तावदेव जीवनमिति भावः
भावः । येवं प्रेत इति प्राकृष्टस्तुतेवर एव वर्त्तीय इत्यर्थः ।

ना, not.

विचेन् vittena, by wealth.

तर्पणीयः tarpaniyah (M. आप्तवामीयः) Satisfied M. M.
made happy.

मनुष्यः manushyah, man.

प्राप्त्यामहे lapsyāmahe (प्राप्त्यामहे) we shall obtain (if we
have the thirst for wealth).

वित्तं vittam, wealth.

आदिक्षमा adrikshma (गुणान्तरो वर्णः) when we have seen.

पैतृ chet, if (S. If we have desire of wealth, we shall
surely get it, as we have seen thee. M. If or
when we have seen thee, then certainly we shall
get wealth, for life, wealth &c., are secondary
rewards that necessarily follow the sight of a
God like Thee—they need not be asked for sepa-
rately. R. Where is the difficulty in obtaining
wealth when we have had the good fortune of
seeing Thee, which is more difficult).

त्वा tvā (स्त्राव्) thee.

जीविष्यामः jivishyāmah, we shall live

यावद् yāvad (वावे एव M. एव यावदात्मः ईवाते यावदात्म
यावद् यावद्) so long (as on the post of Yama and
thou the occupant, M. So long as of my life
thou art the lord, up to that time I shall live
for thou art the lord of life).

MANTRA 27.

मैं तुम्हारे जीवन का M. और मेरी जीवन की विधि।
 thou wilt rule (thou remainest lord, M. or art
 God of my life). R. So long as thou holdest the
 office of Yama, So long as the lordly authority
 of Yama is vested in thee, there is no one
 who can take away our life, by disregarding thy
 command.

तुम् त्वाम्, thou.

वरा॒हः वराहः, boon.

तु tu, only, verily (M. This indicates the supremacy
 of this boon).

मे me, mine.

वरायीः वरायीः, to be chosen

सा sa, that (प्राप् वाचित् इष) which I have already
 asked.

एवा eva, indeed. That is, how can a man who has
 the good fortune of seeing thee or getting thy
 favor, have short life or wealth.

The man is not satisfied with wealth. When we have seen
 e, we shall obtain wealth. We shall live, so long as thou
 lest (as Yama). But that indeed is the boon chosen by me.

MANTRA 28.

अजीर्णतामसुतामासुपेत्य जीर्णमन्तर्यः क्षणःस्थः प्रजा-
 त् । अभिध्यायन् वर्द्धतिप्रमोदामतिदीर्घं जीविते की
 त् ॥ ३५ ॥

अजीर्णतामसुतामासुपेत्य जीर्णमन्तर्यः क्षणःस्थः प्रजा-
 त् । अभिध्यायन् वर्द्धतिप्रमोदामतिदीर्घं जीविते की
 त् ॥ ३५ ॥

दृष्टि—(अजीर्यतामिति) परावरव शून्यानां मुक्तान्
 स्वदृष्टं ज्ञात्वा प्रजानन् । किंचकी ज्ञानरक्षोपमुतेऽयंजनः
 तदास्थः ॥ ज्ञानरक्षद्युपमुताप्तरः प्रभूतिविषयविष
 कात्मानान् कः । कथं भवेदित्यर्थः (अभिज्ञायनिति
 वर्णाः आदित्यवर्षस्थादि रूपविशेषाः । रतिप्रभोदा
 ब्रह्मभोगादि जग्नितानन्द विशेषाः । तान् सर्वानभिज्ञायन्
 निपुणतया निरूपयन् । अत्यर्थे हि केजीविते कः प्रीतिनाम्
 स्पादित्यर्थः ।

अजीर्यवाच् ajīryatām (उपेताहानिन्माप्राप्ततां M. उपस्थितं ; वयः प्रभूति
 वस्त्रिति जनां) of not-decaying, those whose life
 period never shortens: those who are lords of
 life &c. M. M. free from decay.

महातानां amritānām (M. देवानां R. मुक्तानां=of the Liberat-
 ed) of the immortals, of the Devas.

उपेत्य upetya (हयवच्च M. प्राप्य R. ज्ञात्वा, the word ज्ञात्वा
 should be supplied) having reached (the com-
 pany.) M. M. having approached. R. Having
 understood (the nature of the Muktas who are
 free from death and decay).

जीर्य jīryan (ज्ञानरक्षवाच्) decaying.

मर्याः martyah, mortal.

क्वाद्यःस्तः kvādhaḥsthaḥ or M. क्वाद्यःस्तः kvādhastah (S. तः=
 शुचिकी जपत् जग्नितिविषयोदापेत्याः ; तस्यां तिष्ठति इति=
 क्वाद्यःस्तः ॥ M. क्वाद्यस्तो महात्म ; कः कुरुते ; एव कुरुते, किं
 नदानेत् अजीर्यत् एव जामदै इति जायेः ॥) S. Earth-lower

staying. A compound of three words भूः = Earth; अतः = low or down i.e., lower than the astral and other regions, रहतः = staying. That is a person who lives on the lower earth; a denizen of the lower sphere. Another reading by S. is कृतदात्यः = "who, given to these (pleasures of having sons.) M. तत् = where, अपस्तः = has been drawn down. Where has the man who has approached the Immortals ever fallen down ? Never. He always becomes or remains great and undecaying. R. कृतदात्यः = How have faith in these (apsaras &c. understanding their unstable nature).

प्रजानन् prajānan (उपलब्धानः M. हे प्रजानह विद्वत्), standing, knowing, M. O wise one ! R. विदेषी 'the discriminating.'

अभिध्यायन् abhi-dhyāyan (विश्वपयम् व्यावहृत् M. स्वरूप्) reflecting over, meditating over M. M. pondering on. M. Remembering. Wisely understanding.

वर्ण varna—(गीति; M. ब्राह्मणादिः देहसंक्षेपोत्ता विशेषोत्ता) Colour, Song, M. M. beauty M. Castes like Brahmana &c. or the beauty of the body. R. A particular form like the colour of the Sun : the glorious super-physical form.

रति rati—(ग्रीष्मा M. विषयातुमवज्जुत्तम्) play, love, M. the pleasure derived from sensual gratification. R. Joy produced by enjoying the bliss of the condition of being a Brahman: रति-प्रसेष्टाः is a compound word-meaning the ecstasy of union (with Brahm)."

प्रमोदः (pramodan) M. (प्रमोदन् गुणः) pleasure
M. the pleasure derived from the experience
of higher objective gratification, intellectual
pleasures. Or the pleasures of music (var)
and sports (rati).

अति-दीर्घे ati-dirghe, in a prolonged. R. reads अति-कर्त्ता
a very short.

जीविते jivite, living.

कह रामेता kah rameta, who delights.

3. Reaching the presence of the undecaying and the un-
decaying, and knowing (that higher gifts can be obtained from
them than wealth &c.), how a decaying mortal, a denizen of
lower sphere, (can ask lower gifts) ? Who can delight in long
life while contemplating (the transitory nature of) the ple-
asures of beauty and love ?

R. Knowing (the nature of the Muktas who are) free from
decay and death, how can the decaying Mortal, who has
realised (his own imperfection), put any faith in these (as-
saras) constantly meditating over the Radiant-Form, the
Bliss-of union, who can find joy even in the long
(earthly) life.

M. O wise (Yama) ! Having (once) approached (the vi-
nity) of the Undecaying and the Undying where (has ever
decaying mortal been drawn down ? (Even a long life is not
desirable for) remembering (the bye-gone) beauty, pleasure
and joys, who can find happiness in a long life ?

MANTRA 29.

एस्मिन्दं विचिकित्सन्ति मृत्यो यस्ताप्यराये नह

हि भरतः । योऽयं वरो गूढनगुप्रविष्टो जाम्बवतस्तसामादि-
ता दृशीते ॥ २९ ॥

वाचवदः—हृतो ! वस्त्रिर् इदं विचिकित्साति वहति वाचरावे वह वस्त्रि
म दृष्टिः । यः वाचः वरः गूढः गृष्णविष्टः, वस्त्राव अन्यं विचित्रेताः न दृशीते ॥

(यदिनविति) वहतिपारलीकिले वस्त्रिम्मुक्तास्म
व्रद्धपे संश्वरते । तदेव मे ग्रूहि (येयनिति) गूढं ज्ञात्मतस्व
मुप्रविष्टः येयंवरः । तस्माद्यन्यं विचित्रेता न दृशीतेस्म ।
ति श्रुतेवंचनम् ।

वस्त्रिर् (मेरे) इदं (विचिकित्सात्म) विचिकित्स वस्त्रि, (हे हृतो वाचरावे
विवह, तद दृष्टिः नः (अस्त्रभवं) ॥ योऽयं वरो गूढः गृष्णविष्टः, वस्त्राव
तद) वाचराव विचित्रेता न दृशीते ॥

वस्त्रिर् yasmin (मेरे M. विचये) in which (after death or
in which subject), about which.

इदं idam (विचिकित्सात्म M. इदं मेरे मेरकतया वस्त्रि. न. च.)
such ; this, (doubt : M. whether there is such
ruler of dead).

विचिकित्साति vichikitsanti (M. उद्दिते चनाः) People make
enquiry or raise doubt.

हृतो mrityo, O Death !

वह yat, what (M. has not this वह in the text).

वाचरावे sāmparāye (वरलोक्यविषये M. तुल्ये “विचित्रवहनी चोषायं
R. चुक्रात्मवर्षे ”) S. about the next world. M.
For the sake of liberation. In the matter of
the Hereafter. For the sake of Supreme libera-

KATHA.

tion. R. The great Hereafter (state of the liberated).

महति mahati, (महत् प्रयोगविभिन्ने) in the great, Supreme.

ब्रूहि brûhi (ब्रह्म M. उपर्दित) Say, teach.

नः nah (आत्माम्) to us.

तद् tat, that. M. तत् तु नः = वहेष मेतत्प्रेक्षस्वरूपं that- is the essential form of the Lord who rules the dead.

यः yah, what, as.

अयम् ayam (अकृत आत्म विषयः) this (about the Atmâ)

वरः varah (M. मेतत्प्रेक्षस्वरूपोक्तिमार्यवृपः) boon.

गुह्यं gûdham (गहनं दुर्दिवेषम् M. गोप्यतां) occult, deep secret, hidden.

अनुप्रविष्टः anupravishtah (प्राप्तः) has entered or attained or is related to.

न na, not.

अन्यम् anyam (चर्त) any other (boon).

तस्मात् tasmât, than that (boon); or therefore.

नचिकेता Nachiketâ, Nachiketas.

वृन्दीते vrînîte, Chooses.

O Death, as with regards to the Great Hereafter (the condition of the Muktas), they have raised this doubt, thou indeed tell thou to us. As this boon relates to the Hidden therefore Nachiketas does not choose any other boon.

About which (people) have raised such doubts, that God indeed, O Death, reveal thou to us (that we may get) i.e Supreme Liberation. As (the subject of) this boon has been kept a secret (so long), therefore, no other boon does achiketa choose.

अथ प्रथमाध्याये द्वितीया वल्ली ।

* MANTRA I.

अस्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थं पुरुषं श्रीनीतिः । तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति हीयते इर्षार्थं प्रेयो वृणीते ॥ १ ॥

अस्यद्ययः—श्रेयः अस्यत् उत (तथा) प्रेयः श्रव्यत् ते उभे नानार्थं पुरुषं श्रीनीतिः (वर्णनीतिः) ॥ तयोः श्रेयः आददानस्य (ग्रहीतुः) साधु (शिवं) ति ॥ यः उ प्रेयः वृणीते (उपादत्ते) अर्षात् (परमार्थात्) हीयते ॥

अस्यत् anyat (वृयनेव) other, different.

श्रेयः *sreyah* (निः श्रेयसं M. प्रथमाध्याये इप्पाचार्ण) M. M. Good. S. Suminum Bonum, liberation. M. most praiseworthy, the knowledge of Brahman R. the Moksha. The Path of Wisdom or Vidyā.

अस्यत् anyat, different, other.

उत् *uta* (ञ्जनि) also.

एव *eva*, indeed M. इवा *iva*, as if.

प्रेयः *preyah* (प्रियतरम् M. श्रियतन्त्र दारापत्यादिकाम्यमार्गं वस्त्वपि अस्यदिव इति न जानतां दारापत्यादिहरप्रियते इति अहुभागारा श्रेयस्त्वनेव इति तृष्णनाम् एव शब्दः) M. M. pleasant. M. most pleasing, the desired object.

like wife, children &c. are as if another. The man who thus knows the difference between Brahma—jnâna and worldly blessings, for him these worldly things, wife, children &c. become means of liberation, through right understanding. This is the force of “even.” One gives future, another the other present happiness. R. The enjoyment of The Path of Avidyâ or Action, leading to endless births and deaths, but not liberation.

ते te (त्रेयः चेष्टी) these two (the good and the pleasant).

उभे ubhe, both.

नानारथे nânârthe (nânâ and arthe) (विद्युप्रयोगमे or विद्युप्रयोगनके) different objects.

पुरुष purusham (अधिकृतं वस्तोऽवसादि विद्यिः M. देहिः man, a qualified person, having particular cast, stage of life &c. M. the embodied Soul.)

विनीतः sinitah (बद्धनीतः) bind. There are two attachments of the Soul—one towards the Spirit and the other towards the Temporal.

तयोः tayoh (M. त्रेयः त्रेयसीर्जन्ते) of these two (good and pleasant).

त्रेयः sreyah (M. ग्रहविद्या) the good, (the Brahma-Vidyâ).

आदानश्च âdadânasya (उपादामे कुर्वतः M. उपादानश्च) of who accepts, who worships. M. M. who cliques, R. लोकात् प्रयत्नमानश्च who struggles for or envoys towards Moksha.

श्रावु sâdhu (शोभन् शिवं M. भद्रं भवते। चर्म) well, auspiciousness, M. freedom from rebirth and worldly existence.

भवति bhavati, is or becomes.

हीयते hiyate (हियुच्यते M. हीनो भवति भवताये एव बहो भवति) M. M. misses, loses or becomes low, (is bound in the chains of rebirth).

अर्थात् arthat (पुरुषार्थात् पारमार्थिकात् प्रयोगजात् नित्यात् M. परमपुरुषार्थात्) M. M. end; the supreme object of man, the Eternal.

यः yah, who (short-sighted person).

उः u (एव) indeed.

प्रेयः preyah, pleasant (wife, children &c.)

वृणीते vrinîte (उपादन्ते) chooses.

Different is the Good and different indeed is the Pleasant; th these towards diverse objects draw down the man. Of ese two, for him who accepts the Good, there is freedom; t he who chooses the Pleasant, misses the object.

MANTRA 2.

श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तौ सम्परीक्य विविनक्ति
रः । श्रेयो हि धीरोऽभिप्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो योग-
ाद्यवृणीते ॥ २ ॥

अथवः—श्रेयः च प्रेयः च मनुष्यश्च एतः । धीरः इतौ सम्परीक्य विविनक्तिः

प्रेयशः श्रेयः हि अभिवृणीते ॥ मन्दः योगदेनात् प्रेयः वृणीते ॥

श्रेयश् sreyas, good.

च cha, and

प्रेयः preyah, pleasant

ए ओहा, and

मनुष्यम् manushyam (मुखः) man

एतः etah (आ इतः It is a compound verb; the upsarga आ is added to the Present, 3rd Pers. Dual इतः from ए “to go”) approach (M. प्राप्य तिष्ठतः or S. प्राप्तः) These two stay approaching him. Promiscuously surround.

तौ tau, these two (the Good and the Pleasant, the Brahma Vidyâ and the Kâma objects) Dharma and Adharma.

सम्परीक्ष samparîtya (सम्प्रकृतिगम्य, अवशा शास्त्रोच्य M. सम्प्र
शास्त्रा) fully understanding, reflecting with mind fully knowing. M. M. going round about examining.

विविक्ति vivinakti (पूर्यक करोति M. विद्यो चोचकं, प्रेयो बंधकं इति
विवेचयति) separates, distinguishes (that the Good causes liberation, and the Pleasant cause bondage).

धीरः dhîrah (धीमाण् M. विवेकी R. प्रदाशाली्) the wise the discriminating one. R. विद्या रमते=धी “who delights in wisdom.”

स्रेयः sreyah, the good, the Brahma-vidyâ. The Path of Liberation.

हि hi (इति) only.

धीरः dhîrah, the wise one.

अभि (तुष्टीष्टे) abhi. An upasarga to be joined to the verb. According to M. it governs the no preyasah and means अबद्धाय “rejecting,”

प्रेयः preyঃ, (प्रियतात् दारापरयादि कामात्) the pleasant.

वृन्तीते vrinîte, chooses.

प्रेयः preyah the pleasant.

मन्दः mandah (मन्दपदुष्टिः M. विवेकहीनः) the dull, the fool, the man of small understanding, devoid of discrimination.

ग्रहेमात् or ग्रहेमात् or yoga-kshemât or yoga-kshemân M. M. greed and avarice. योगक्षेमनिविसं शरीरादि लघवय रहवनिविसं M. अप्राप्ति कामप्राप्तिर्योगः; तस्य जनयनतेन स्थिरत्वं चेनः) for the sake of growth and preservation (of body &c.); acquisition (of new wealth) and preservation of old; the Path of samsara.

वृन्तीते vrinîte, chooses.

The Good and the Pleasant promiscuously surround the man. The wise fully examining them, distinguishes (them). i.e. wise chooses the Good over the Pleasant. The ordinary man chooses the acquisition-preservation (Path of Action).

MANTRA 3.

स त्वं प्रियान् प्रियरूपाथैश्च कामानभिध्यायत्तचि-
त्तोऽत्यस्त्राक्षीः । नैताथैं सृङ्गां वित्तमयीमवांस्तु यस्याम-
न्ति बहवो मनुष्याः ॥ ३ ॥

अन्त्यः—नचिकेतः त्वं प्रियान् प्रियरूपात् च कामात् अभिध्यायत् अत्य-
ष्टीः । एतां वित्तमयीं सृङ्गां च अवाप्तः । यस्यां बहवो मनुष्याः भवति ॥

{ त्वं sa, he (merely emphatic, not to be translated).
त्वं tvam, thou

प्रियान् priyân (पुणादीत् M. दारापत्त्वादीत्) the pleasures (objects like sons and wives.)

प्रियरूपाः priya rūpāḥ, M. M. are delightful (अप्सरः प्रभुति-
काव्याद् M. पृहारानवेगदीप्) seeming pleasant,
(such as apsaras &c. or houses, gardens, &c.) M.
M. seem delightful.

त cha, and.

कामाद् kāmād (M. काममानाद्) desires. M. M. pleasures.
M. Objects of desires.

अभिध्यायन् abhi-dhyāyan (विजयद् तेचां अनिश्चयं अस्तिरत्यादि
दोषाद् M. अस्तिरत्या भवानः) meditating, pondering,
thinking over (their transitoriness and worth-
lessness).

नचिकेतः O Nachiketas !

अत्यस्त्वाणीः atya-srākshīḥ (अतिसूक्ष्माद् परिरक्षत्वाद् असि M. स्पृह-
त्वाद् अभुः) hast rejected. M. M. dismissed.

अन्यत्प्राणीः anyat-prākshīḥ (अन्यत् = इष्टस्त्वर्त्पं, प्राणीः = आप्राणीः ||
पृष्ठाद् असि, अ omitted as a Vedic irregularity)
thou didst ask the other (about Brahman)

न na, not

एतां etāṁ, this (worthy of putting on the neck).

शङ्कां śrinkāṁ (सूतिं कुरिष्यतां शङ्कनप्रवृत्तां M. शङ्कां शङ्कां)
road, the neck-lace, the chain.

वित्तमयीं vittamayīm (धनप्रायाद् M. लुब्धं भर्ती) leading to
wealth. M. golden (chain), strong.

आवाहः avāptah (स्वीकृतवाद्) didst accept. M. M. hast
gone.

यस्यां yasyāṁ, in which (road or chain).

मज्जन्ति majjanti, (शीदन्ति M. आहस्ताः भवन्ति) sink, fall
or are attached, perish, go astray.

बहवः bahavah, many.

मनुष्याः manushyâḥ, men.

O Nachiketa ! Thou having pondered over all desires—
pleasing forms, hast renounced (them). Thou didst not
ept this Path of Wealth, in which go astray many men.

* MANTRA 4.

दूरमेते विपरीते विषुची अविद्या या च विद्येति
ता । विद्या भीष्मितनक्षिकेतसं सन्ये न त्वा कामा बहवो
लुपन्त ॥ ४ ॥

अन्यथः—या च अविद्या विद्या हति जाता, एते दूरं विपरीते विषुची ।
न विकेतसं विद्याभाप्सनं सन्ये । त्वा (त्वां) बहवः कामाः न स्तोत्रुपाद्य ॥

दूरस् dûrasya, (दूरेष्व न इतास्तरेष्व M. अन्योन्यं विद्वात्तरे वर्तनाने)

M. M. wide apart ; distant ; separated from one
another by a great interval.

एते ete, these two.

विपरीते viparîte, (अन्योन्यं व्यावृत्तं द्वये M. परस्परं विद्वे)
opposite M. M. leading to different points.

विषुची vishu-chî, (विषुचयोरे, नानागती, भिन्नपदे M. विषुचिने
विषु चतुर्देशं) different directions, different
fruits, causing different results : pointing to
different directions.

अविद्या avidyâ, (अवेषाविद्या) ignorance (objects of
pleasure) R. consisting of actions led by
desire.

या yâ, what.

च cha, and.

सा इति vidyâ iti, (अवेषाविद्या) Wisdom (leading to
emancipation) (M. या अविद्या विद्याभिन्ना ऐहिक

तुल राष्ट्रे न जाता या च विद्या इति जाता एवे दूरं)
That which is avidyā i. e. other than vidyā, known as a means of attaining temporal pleasures, and that which is vidyā, these two are far apart.) R.

कृता jnātā (निर्जाता ज्ञवगता विद्यते :) is known (by the wise)

विद्या-ज्ञभीप्रिणं or तं vidyā-abhiprinam or-tam (विद्यार्थिनं M विद्याभिकारिणं) Wisdom—desirer. Seeker of knowledge.

नचिकेतसं Nachiketasam, Nachiketa.

मन्ये manye, (जामाचि) I think, I believe or know.

न ना, not.

त्वा tvā (त्वां) thee.

कामाः Kāmāḥ (अप्सरः प्रभूतयः) Desires (like Apsaras &c.)

बहवः bahavah, many.

लोलुपत्तः or सोलुपत्तः alolupanta or lolupantah (न विच्छेद कृतवत्तः M सोलुपयत्तः अपेक्षा जनयत्तः न वर्तते) M M tear away; M. causing expectation or desire i. e. the various Kāmāḥ did not produce any desire or expectation or inclination in thee. It did not attract thee away from the Path of the Good.

These two are distant, opposing and different-pointed Avidyā and what is known as Vidyā. I think Nachiketa to be a seeker of wisdom, (for) the many desires did not distract thee.

MANTRA 5.

**अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः स्वपन्धीराः परिष्ठतम्-
यमानाः । दस्त्रम्यमाणाः परियन्ति मृदा अन्धेनैव
यमाना यथाऽन्धाः ॥ ५ ॥**

विद्ययः—अविद्यायां अन्तरे वर्तमानाः, स्वयं धीराः परिष्ठतम्यमानाः,
तः दस्त्रम्यमानाः परियन्ति, यथा अन्धेन एव नीयमानाः अन्धाः ॥

विद्यायाच avidyāyām M. (ब्रह्मविद्येतरस्त्वत्) in ignorance
(in study of sciences other than that of
Brahma) R. In ignorance, in the shape of
actions motivated by personal desires &c.

अन्तरे antare, (अद्ये घनःभूत इव तमचि) midst (as if of
deep darkness.)

वर्तमानाः vartanāmāḥ, (वैद्युतमानाः M. केवलं तन्मात्रोपासकाः)
dwelling, being surrounded, those who worship
Tannmātras alone.

स्वयं svayam, (चयं) themselves.

धीराः dhīrāḥ, (प्रज्ञायनः M. स्वप्नेष्व धीमन्तः) wise
(saying 'we alone are wise'). M. M. wise
in their own conceit.

परिष्ठतं pñdítam, (परिष्ठतः यात्कुलशः M. यात्मानं परिष्ठत)
learned (versed in scriptures)

मन्यमानाः manyamānāḥ, (M. भास्त्रः), considering, M. M.
(puffed up with vain knowledge).

दस्त्रम्यमानाः dardramyamānāḥ, (ग्राहयन्ते कुटिलां अमेक दस्त्रं गतिं
गच्छन्तः M. ब्रह्मगतवः) going crooked. M. M. staggering
to and fro. Distressed by the sorrows of
decay, disease &c. R. Another reading is "dun-

dravyamānāḥ" constantly running; minds always swiftly running, propelled by the fire of kāma.

परियन्ति pari-yanti (परिगच्छते M. परितः स्वर्गतदकाशीद् गच्छति) go round and round (to heaven and hell) : wander, go up and down :

मूढ़ाः mūḍhāḥ (मृदुविकेन्द्रियः M. कामभोगे नोहिताः) fools, non-discriminating, deluded by the enjoyments of kāma .

अनधेन andhena, (हृष्टविहीनेन) by the blind.

एव eva, indeed.

नीयमानाः niyamānāḥ, led.

यथा yatīḥ, as.

जन्माः andhāḥ, blind men.

Dwelling in the midst of Ignorance ; but thinking themselves wise and learned, the fools wander about hither and thither, as blind men led by the blind.

MANTRA. 6

न साम्परायः प्रतिभाति बालस्प्रभाद्यन्तं वित्तमोहेः
मूढम् । अयं लोको नास्ति पर इति मानी पुनः पुनर्थवश
जापद्यते ने ॥ ६ ॥

अथवाः—प्रबादशस्त वित्तमोहेन मूढः, बालं प्रति साम्परायः न भावति । अलोकः (अस्ति) परः (लोकः) एव अस्ति इति मानी, पुनः पुनः ने (नम) वा जापद्यते ॥

न ne, not.

साम्परायः sāmparāyah, (संपरीयत इति साम्परायः, परस्ताऽपि रहस्याहित्यात्मः साम्परायिषेषः शास्त्रीयः साम्परायः)

त्रियहूं वापनीकृता अवदात्) the Here-after ; the Next World, the particular training necessary to reach that. M. God ; the means of liberation. R. The means for the attainment of the Next World. वच-परा-ईयते = चच्चरायः, परसेतः literally complete-supreme-gone : the next world ; the scriptural practice (sâdhan) leading to samparâya, is called Sâmparâya. Or that which is attained (ईयते गच्छते) fully, (sam,) after (para) the falling off of the body is called samparâya, the next world. The means of attaining it is Sâmparâya. May not Samparâya mean " the complete (sam) merging (iya) into the Supreme (Para), " and Sâmparâya the science that teaches this complete merging.

प्रति-भावित prati-bhâvit, (प्रकाशते M. न भावित न तत्त्वानुविद्यते भवति) appears, manifests, (God does not become the object of knowledge.)

बालं bâlam, (अविवेकिनं M. बालमदृशं) the child, or who is like a child (ignorant and non-discriminating)

प्रमाद्यन्तं pramâdyantam (प्रमादं कुर्वन्तं पुत्रपत्न्यादिप्रयोगेऽनेतु आवश्यकतां M. प्रमादेऽपेत) acting carelessly ; heedless, whose mind is attached to sons and cattle &c.

प्रत्यनोहेन vitta-mohena, (वित्तनिनित्येन अविवेकेन) by the delusion of wealth.

हृष्टं mûdham, (समसाऽच्छन्नं सन्तं) deluded (surrounded or enwrapped in Tamas)

य ayam, (द्वावनामः स्त्री भूम्-पात्रादि विविष्टः M. भूतोऽस्तु
this (visible 'consisting of wife, food, drink
&c.) M. The physical plane or Bhû-loka.

लोकः lokah, region, world.

न अस्ति na asti, there is no.

परः parah (अद्वृष्टे लोकः M. आत्मुदितः) M. M. the
other. The invisible world. M. The world
above the Bhû.

इति iti, thus. R. another reading is एत “ also.
For him there is neither this loka nor the
next.

भावी mânî (भवतशीकः M. ऐश्वर्यं स्थिरं इति भावी, अभिभावी
thinking; M. the proud, who thinks the worldly wealth &c. is permanent. R. दुर्बानी= Wron
thinking, deluded.

पुनः पुनः punah punah (जन्मत्वा) again and again (by being
born).

वशः vasam, (अबोनतां) control, M. M. sway ; su
ordination.

आपद्यते âpadyate, falls.

मे me (भम, सृष्टेः M. यमस्य) my,

The way to supreme Liberation does not appear to the
child deluded by the illusion of wealth and acting careless.
For him there is (peace) neither (in) this world nor the next.
Such a deluded person falls again and again under my control.

MANTRA. 7.

अवगायायपि बहुभिर्यो न लभ्यः शृणवन्तोऽपि बहवो च
विद्युः । आश्वर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लधाऽऽश्वर्यो चा
कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥

अथवायः—यः (अथवात्) **बहुभिः** अवशाय न लभ्यः, शूरवन्तोऽपि अहमः
। न विद्युः ॥ कुण्डलोवस्ता आश्रव्यः ॥ कुण्डलातुर्गिष्ठः अस्य (बलुः) सरथा
राहा, यथावत् ब्रह्मत्वदपवक्षृष्टुताचार्यम् (हिनाद्) चाता जोता च आश्रव्यः ॥

अवशाय Sravanâya (अवशायं भोदुष M. अशब्दज्ञवानविद्येयो न
भवति) for the sake of hearing, to hear. M. What
does not become object of knowledge produced
by hearing. R. many persons have not the
good fortune of having heard even of the
Supreme or the Supreme-liberation.

अथिः api, even.

बहुभिः bahubhîh, (अनेकैः) by many.

यः yah, who (the God called here the Sâmpurâya
or Liberator or Here-after) R. The Supreme
Self.

न लभ्यः na labhyah. (शास्त्र विषयोन भवति) not to be
obtained. M. not become the object of know-
ledge.

शूरवन्तः } Srinvantah M. (अथवात् तं जानन्तोऽपि)
अथिः } api, even hearing ; knowing only by word.

बहवः bahavah (अनेके अन्ये) many (others).

यं yam, whom (the Atman).

न विद्युः na vidyâh (न विदिति अभागिनः, असंस्कृतात्मानो न
विद्यानीयुः M. न जानन्ति कास्त्वयेन or यथावस्थेन) did
not know (fully or rightly).

आश्रव्यः ashvaryah (अद्वृतवदेव अनेकेषु अश्रितवदेवभवति M.
तुर्लभः) wonderful, (rare among the many),
difficult to obtain : rare.

वक्ता vaktâ, the speaker, M. (यथावत्स्वरूपोपदेष्टा) who

teaches (Him as He really is) ; teacher, expounder.

कुशलः: Kusalah (किमुषः एव अनेकेतु) able, competent (is the person who after hearing of Atma finds it)

अस्य asya (आत्मनः M. वक्तुः) His (of the Atman or M. of the Speaker).

लब्धाः labdhâ, finder M. (प्राप्तः).

आशर्यः ascharya, wonderful.

ज्ञाता jnâtâ, knower, M. M. he who comprehends.

कुशलानुशिष्टः: Kusalâ'-nusishtah (किमुषेन आचार्येण अनुशिष्टः) M. यथावदनुशिष्टिः) taught by an able teacher M. M. taught properly or ably.

MANTRA 8.

न नरेणावरेण प्रोक्ते एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्तय
मानः । अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्त्यणीयान् स्यतर्क्षम्
प्रभाशात् ॥ ८ ॥

प्रध्वसः — एषः अवरेण नरेण प्रोक्तः न सुविज्ञेयः भवति, बहुधा चिन्तयमानः
अनन्यप्रोक्ते अत्र गतिः न अस्ति । अनुप्राप्ताणात् अणीयात् अतर्क्षम् ॥

न na, not.

नरेण narena (मनुषेण M. अचानि मनुषेण) by man (M. by an ignorant man)

अवरेण avarena (हीनेन, प्राकृतिकुद्धिना R. अनेतुन,) by an inferior, by a person of uncultured intellect. R. By a person who studies Vedanta merely to acquire learning, not realisation. **अवरः** avarah (M. अवकृष्टः) not excellent.

प्रोक्तः proktah, taught.

इष esha, (आत्मा) this (self).

सुज्ञेयः or सुज्ञेयः sujneyah or Suvijneyah (सुशुद्धविज्ञेयः विज्ञातुं चेष्टयः M. सु=सच्च कृ यथावस्थया चेष्टयः) able to be understood well and completely ; M. well understood. M. M. easy to be known.

बहुधा bahudhâ (अनेकवा M. नानाप्रकारैक) in many ways, in diverse modes (such as, whether the self is or is not, is it agent or non-agent, is it pure or non-pure &c. Is it in its aspect of Prakriti, the subordinate, possessed of small attributes, having a natural (un-refined body &c). M. M. often.

विभृत्यभावः chintyamânah (यादिभिः) thought upon (by the controversialists).

अन्य—प्रोक्ते ananya-prokte, not another taught (अनन्येन अपूर्यक दर्शिना आचार्येण प्रतिपाद्यब्रह्मात्मभूतेन or स्वात्मभूते अनन्यस्ति आत्मनि or प्रोक्तयमानब्रह्मात्मभूतेन आचार्येण M. अहं ब्रह्मेऽनन्य हति आत्म, स्वात्मब्रह्मणोभेदमनन्य येक्यमेवआत्म अनन्य उच्यते) by a teacher who does not see another, any thing (separate from himself,) who has realised Brahman. M. who knows " I am not other than Brahman," who knows no difference between Brahman and himself, who knows only the unity. S. The non-other or ananya-Self when the Self is taught.

गतिः gatih (अस्ति नास्ति वस्यादिलक्षणा चिन्ता or अवगतिः or अवारगतिः or अगतिः=अनवदोषः, अपरिक्षाम् M.

वार्ता) going, doubts (whether it exists or not &c), or knowledge of transmigration or (if the reading be अन्ति) want or failure in understanding. M. knowledge. M. M. way. R. वाक् चं च constant coming and going.

अत्र atra (अस्तित्वं प्राप्तम् M. ब्रह्मविषये) here (in the Self or Brahman). R. संसारे here (in this sāra).

न अस्ति na as i is not.

अखीयात् anīyān, smaller (अतिदूरश्वं)

हि hi verily, because.

अतर्क्यम् atarkyam (स्वदुद्याहस्युहेन केवलेन तर्केण न अनुमानागोचरम्) not conceived by reason; not to be argued upon, not subject of inference by arguing with untaught reason only; b reason not illumined by guru. M. M. inconceivable.

अनु-प्रमाणात् anu-pramāṇāt (M. (अनुपरिमाणतः अखीयात्) than the measure of an atom.

It is not understood when taught by an inferior man because It has been diversely thought of. When taught by a non-Teacher there is then no going into It. Because it is subtler than the measure of an atom, and not to be argued.

It is not understood well when taught by a person (Lower Intellect), for It has been diversely discussed (b such scholars without coming to any satisfactory conclusion. When taught by a non-spiritual Teacher, there is no going into (undersdtanig) It. Because It is subtler than the measure of an atom, and not to be argued.

The sentence *ananya prokte gatih atra nasti*, has been the subject of different explanations. Shankara gives the following four explanations.

1. *Ananya*—one who does not see another, who sees all as one, an *lvaiti*. *Gatih*=doubt. “When taught by an Advaiti, there is left no doubt about It.”
2. *Ananya*—not—another, not different from Brahman, the *atma* being same as Brahman. *Gatih*—knowledge or object of knowledge. “When taught as non-different from Brahman, then there remains no other object of knowledge here”—for that is the highest state of knowledge when the identity of the self is realised.
3. Or *gatih* may mean *Sâmsara gatih*, going the round of transmigration. “When the non-otherness is taught then there is no coming back here.”
4. Or the word might be *agatih* “want of penetration or comprehension.” “When taught (by a teacher who has realised) the non-otherness, then there is no want of comprehension here.” For such a teacher is not merely teach by words, but opens the interior faculty of the learner, by which he is made capable of understanding the non-duality.

According to Madhva School, this verse means : When taught by a *vedic* but not a (*jñâni*) person, it is inferior teaching, because it has been merely discussed and is not easy of understanding. But when taught by a non-difference-seer (an Advaiti), there is no knowledge at all (not even of an inferior kind) about it. It is subtler than the measure of an atom (and therefore is not subject of perception); It is not to be understood by reasoning (and therefore not subject of inference.)

The word “*anya*” should be taken in this verse in the same sense, as the next verse. Thore Shankara explains *गति* to mean a Teacher educated in scriptures (agamas) not merely a scholar and a sophist, but a student of sacred science. *Ananya गतिः* therefore would mean, a person other than such a Teacher ; a mere learned man, a non-spiritual teacher. Madhva is consistent in both verses—in verse 9 he takes *anya* to mean “another”—i. e. one who knows himself other than or separate from Brahman. In verse 8 therefore “*ananya*” means one who identifies himself with Brahman.

The Ramanuja School explanation is "The understanding (ava-gati) which a person gets about the Atma, when taught by a person who has realised Brahm and Atma, is impossible to be attained when taught by a person of lower capacity. Or, when taught by a person who has realised Brahm and Atma, then there is no wandering (gati) in Samsara. O ananya may mean not other i.e. one's own self i.e. when one tries to learn it by his own effort, he cannot enter into It. Or ananya may refer to avara of the first line : when taught by a lower mind there is no understanding of It."

MANTRA 9.

**नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्टः ।
यान्त्वमापः सत्यधृतिर्वेतासि त्वादृढ़नो भूयाक्षचिकेत
प्रष्टा ॥ ९ ॥**

आन्वयः—यां स्वं प्राप्तः, इषा मतिः तर्केण नापनेया । अस्ये इव प्रोक्त
सुज्ञानाय (भवति) बत (भगुक्त्यायाच्) सत्यधृतिः अवित्वा दृढ़नो भूयाद् ॥

तर्केण na, not.

मति esha (M. भग्नोपराजितः) this (understanding of Brahman.)

तर्केण स्वदुष्टिः—अभ्युदाहात्मेष, by argument (evolved out of one's own brain, untaught by spiritual teacher)

मतिः matih M. M. doctrine, belief.

नापनेया अपनेयः (प्राप्तोया or अपनेतया, इतत्या, वाचसीः M. आ अपनेया इति पद्धतेः : आनेया अपनेया) to be obtained, to be destroyed, to be fetched.

प्रोक्ता proktā, declared, taught.

अन्येन anyena, by another (S. अन्य-अविशेष आपादेष, अपादोऽप्योहं इति आपादा प्रोक्ता भविः वदुपदेवत्वातुष्टः)

by a person who knows "I am other than Brahman"; the understanding obtained by being taught by such a person). S. By a teacher who knows the Scriptures.

एव एवा, verily, even.

सुज्ञानाय Su-jñānāya (M., सन्यज्ञानायभवति) full understanding or easy to understand, to realise.

प्रेष्ठ presitha (हे प्रियतम्) O dearest.

यात् yāt (चतिं) which (doctrine or belief)

त्वं tvam, thou.

आपहः &pa;ah (मास्त्राप्तिः) hast obtained.

सत्य-धृतिः satya-dhritih (अवितर्विषया धृतिः सत्य तद् व M. अवाल्पपर्यावान् विः) M. M. true resolve, fixed in truth, M. whose patience is never shaken.

अहं bata, oh ! (आहूँये) an exclamation of wonder pity.

असि asi, thou art.

स्वा-दृश् tvā drīk (स्वत् दृश्य) like thee.

नो भूयात् no bhūyāt (नः = अस्मद्य, भूयात् = भवतात्, नवतु) M. न भवेत् or न स्वात्) for us may be. M. there will not be.

नचिकेतः Nachiketah, O Nachiketas !

प्रश्टा prashtā (पृष्ठकः) questioner. M. M. inquirer.

This mental attitude, which thou hast got, should not destroyed by argument. When taught by the Other (u) indeed the Self becomes easily understood, O dear. Strong is thy resolution. May we have inquirers like O Nachiketas !

MANTRA. 10.

जानास्यहश्च शेषधिरित्यनित्यं न स्याद्गुवैः प्राप्यते हि
भ्रुवन्तत् । ततो मया नाचिकेतश्चतोऽग्निरनित्यैद्रुत्यैः
प्राप्यवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥

व्याख्या: — शेषधिः अनित्यं इति जहं जानामि हि जग्नुवैः तद्भूतं न प्राप्यते
ततः मया अनित्यैः द्रुत्यैः नाचिकेतः अग्निः चितः नित्यं प्राप्यवान् अस्मि ॥

जानामि जहं jānāmi aham, I know.

शेषधिः इति sevadhibh iti (निषिः) a treasure.

अनित्यं anityam (M. जः = ब्रह्म; जागरवाच्यं च तत् नित्यं
इति अनित्यं) transient. M. the Eternal—Brahma
(जः = Brahman). The Brahman known by the
letter A is eternal, and is like a treasure.

न हि na hi, not verily.

जग्नुवैः adhruvaih (जग्निस्यैः M. न विद्यते भ्रुवं ब्रह्म एषां तैः
ब्रह्मानभल्यादिरौप्तेः) by the transient or non-
permanent. M. by (those who have) not the
(knowledge of the) eternal (Brahman).

प्राप्यते prâpyate, is obtained.

हि hi, because (एतः ततः)

भ्रुवं bhruvam (नित्यं M. जाग्रत्ब्रह्म) the eternal, i.e.
the Ancient Brahman.

तत् tat, that.

ततः tatuh, therefore (तस्मात् जाग्रत्तु)

मया maya, by me.

नाचिकेतः nâchiketah; the Nachiketa Fire or M. (
Nachiketas,

चितः chitah, has been laid.

अग्निः: agnih Fire.,
अनिरपेः: anityaih (पूज्यादिभिः स्वर्गदुत्तवाचनमूर्तोऽप्तिष्ठिनीर्वसिः इः M. or अनिरपेः M. इः ब्रह्म निरयं उदाहैषर्वं विषयतवाचित् or अकारवाचयं ब्रह्मद्वयनिर्वयं ब्रह्म विषयतया पैचाचल्लिः इः) by the not eternal M. by those who have Brahman (इः) always (निर्वयं) as an object of meditation, or those who meditate on A as eternal Brahman.

प्राप्यः: dravyaih (पूज्यादिभिः M. द्रव्यादिः च चन्द्रभूतीनि इः) things (like cattle &c.) ; M. substances or faculties (like Manas &c. as enumerated in logic).

ग्रहणात् अस्मि: prāptavān asmi, I have obtained.
निरयं: nityam (यास्य द्वयानं स्वर्गस्य निरयं आयेदिकं M. यास्यते ब्रह्म) eternal (the status of Yama in the Heaven world, which is comparatively eternal). M. or the eternal Brahman.

I know that the Eternal Brahman is a "Treasure"; and that the Permanent is not obtained by (those who have) o (devotion to that) Permanent. Therefore O Nachiketah ! even have performed the Agnihotra, (in order to learn devotion). And with faculties (mind, senses &c) fixed on the Eternal Brahman, I have obtained the Eternal.

MANTRA. 11.

कामस्यास्तिष्ठागतः प्रतिष्ठां क्रतोरनन्त्यमध्यस्य पारम् ।
 तीम भ्रह्मदुर्गायम्प्रतिष्ठान्दृष्ट्वा धृत्या धीरो नचिकेतो-
 यस्त्राक्षीः ॥ ११ ॥

अथवः—यदिकेऽः धीरः (त्वं कामस्यः आस्ति भगवः प्रतिष्ठां क्रतो

(अत्र) अगमयन् अगमयन्पारं स्तोम नहत् उद्दाय प्रतिष्ठां हृष्टवा वृष्ट
अस्तवादीः ॥

कामस्य kāmasya (विकादेः) of Desire.

आप्तिं āptim (विभासि M. आप्तिं) fulfilment, attainment
जगतः jagataḥ, of the world.

प्रतिष्ठात् pratishthāt (आवर्य M. प्रतिष्ठापत्) the refuge
the founder, the foundation.

क्रतोः kratoh (कर्तं वैश्याभ्यवद् M. अगवदीयकर्त्तव्यः)
भगवदीयवद्यान्त्यः of good deeds (the reward like
the states of being a Hiranyagarbha or the
First Logos). M. of the works or knowledge
(relating to God)

अनन्तयं anantyam (आनन्दयं M. आनन्दयहेतुं आनन्दयक्तव्यं) the
endless, (M. giving) unexhausting (fruit).

अभयस्य abhayasya, of no fear.

पारं pāram (परां विचारं M. तीरं अभयदं) the shore
(where there is no fear).

स्तोम Stoma (स्तुत्यं M. स्तोमाः स्तोमाणां
praise M. the Mantras or hymns of praise.

महत् mahat (अस्तिमादि ऐश्वर्यादि इमेकगुणांहतं स्तोमं च ता
नहत् च विरतिशयत्वात् M. नहात्तं । स्तोमैः चाक्ष्ये
प्रतिपादयितुं अशक्यं) great. The Praised One pos-
sessed of many attributes like yogic powers of
animā &c. and Lordship &c. That Mighty Praised
one. M. That Mighty which cannot be demon-
strated by all the Praise-songs of the Vedas.

उरुगायं urugāyam (विलोर्यां गतिं M. उरुगिः उरुगायिः
कुपुकुभिः वा गीयते इति उरुगायं) the spacious way

(M. That which leading to Hiranyagarbha) is sung by the Great ones (like Brahma &c.)

प्रसिद्धं pratisidhām (प्रसिद्धं, आत्मनोऽनुकृत्वानपि M. जुकाकर्त्) the foundation, the rest. M. the refuge of the liberated.

दृष्टवा drishtvā M. (जात्वा) having seen, or known.

धृत्या dhritya (धैर्येष चतुर्वादाद्येष) with firmness of mind M. M. with firm resolve.

धीरः dhīrah (धीमात्) the wise.

ऋषिकेतः O Nachiketas.

आत्मसाक्षीः atyasarakshīh (अतिश्वस्यानपि) rejected (M. अत्यन्ते रथस्यात्मकः) thou hast thoroughly renounced.

O Nachiketas ! thou art wise ; for with firm resolve thou hast renounced the attainment of desires, having seen he Brahman who is) the Foundation of the world, the river of endless rewards of good deeds, the Shore where there is no fear, the Mighty one praised by hymns, chanted by the Great Ones, the Refuge of all.

MANTRA 12.

तन्दुर्दर्शङ्गौ तमनुप्रविष्टं गुहाहिनङ्गहूरेष्टपुराणम् ।
अयात्मयोगागाधिगमेन देवं भृत्वा धीरो हर्षश्चोक्ती
हाति ॥ १२ ॥

अन्वयः—धीरो हर्षश्चोक्ती अनुप्रविष्टं गुहाहितं गहरेण सं तुराच देवं आत्मयोगागाधिगमेन भृत्वा हर्षश्चोक्ती जहाति ॥

तं tam, That.

दुर्दर्शं durdarsam (दुर्लेन इर्गननस्य, अतिश्वस्यात् M.

कर्तिप्रसरेनश्चेदं difficult to be seen. M. know with great exertion.

गुह्य गुह्यप्रविहृत् Guḍham anupravishṭam (गहने गुह्यप्रविहृत् ग्राहकत्विषयविकारविज्ञानैः प्रस्तुप्तः M. शुद्धं = ग्राहकत्वं गुह्यप्रविहृत् = प्रेरकतया सर्वजगदंतः प्रविहृत्) who has entered into the dark ; M. who is unmanifested and pervades (the whole universe). See I. 29

गुहादित्वं guhāhitam (गुहाः उद्दी स्थितं तत्र उपलभ्यमानत्वा) M. उद्दीप्राप्तिहृष्टगुहायां हितं स्थितं, M. M. hidden in the cave; placed in Buddhi, remaining in the hearts.

महरेषु gahvareṣṭham (गहरे विष्णे ऋनेकानन्दसंकटे तिरुं M. मुक्तदीवेस्थितं ॥ संर्वयगम्यत्वात् उत्कोणहरोदेयः) M. M. who dwells in the abyss ; who stays in great difficulties and dangers ; M. who dwells in the Mukta-jivas.

पुराणं purāṇam (पुरातनं) the ancient.

आध्यात्म-योगाद्विगमेन adhyātma-yogaḍhigamena (विषयेभ्यः प्रतिं बृहत्येतत् आत्मनि समाधानम् = आध्यात्म योगः, सत्य अधिगमः M. आध्यात्मयोगेनज्ञातेऽधिगमः, तेन) by the understanding obtained from Adhyātma-Yoga or withdrawing the mind from all objects, and fixing it in the self. M. by the knowledge obtained by Dhyāna-yoga or the yoga of meditation. M. by means of meditation on the self. Or आध्यात्म-योगः = निदिष्यात्मम्

ईवं devam (आत्मानं M. क्षीडादिगुह्यविहृत्) the God (the Atman)

- चत्वा matvā (चात्वा चाचात्प्राप्तुत्वा) having thought over or known or realised
 चीरः dhīrah (द्विग्राम) the wise (having the qualifications of sravana, manana &c.)
 हर्ष-घोकी harsha-sokau, joy and sorrow ; joy at the attainment of objects of desire, sorrow at their non-attainment : being fully satisfied with the bliss of divine knowledge.
 जहाति jahāti, leaves behind.

The wise leaves behind joy and sorrow, having known God by the yoga of concentration of self,—Him who is difficult to be seen, who pervades the universe, who is the heart of all, who dwells in the Muktas, the Ancient Days.

MANTRA. 13.

एतच्छुद्धा सम्परिगृह्य मत्यः प्रवृत्त्य धर्म्यमणुमेतमात्य ।
 नेदते नेदनीयं हि लक्ष्या विवृतश्च सद्य नविकेत-
 मन्ये ॥ १३ ॥

आव्यया—(यः) भर्त्यः एतत् शुद्धा संपरिगृह्य धर्म्यं प्रवृद्ध इतं जप्तु आत्म इहुति यः भर्त्यः) हि नेदनीयं हि लक्ष्या नेदते । नविकेतं (मति) विवृतं मन्ये ॥

- एतद् etad (आत्मतत्त्वं यदहंवस्यानि M. ब्रह्म) this (doctrine of Self or Brahman)
 शुद्धा srūtvā (भद्रदृष्ट्यः शुद्धा) having heard.
 संपरिगृह्यः sam-pari-grihyah (आवार्येवादात् वस्त्वगात्मनावेग चरित्वदोवादाय M. वस्त्वक्षुद्धास्त्वा जीवाद्वेदेन शुद्धीवैविवर्त- चात्वा चारसे) fully embraced it, or known it.

Having known It as separate from Jiva,
dwelling in the Mukta jiva.

मर्त्यः martyah (मर्त्यवर्ण) mortal.

प्रवृह्य pravrihya (प्रवृह्य, पृष्ठकृत्य चरीपादेः M. वं पृष्ठ कृत्य) having separated or known by discrimination. M. having separated it from the various sheaths and from the various jivas being distinct from them.

धर्मम् or M. धर्मम् dharmyam or M. dharmam (धर्म अयेतं चर्यं M. धर्म चारकं) Being M. the uphold (of worlds)

अनु anum (दूरम्) subtle.

एतम् etam (आत्मानं) this (Atman) or M. एवं (अग्रवत्) God.

आप्य āpya (आप्य) having reached.

ए ea, he.

जोहते modate, rejoices.

जोहनीय modaniyam (इर्षणीयं आत्मानं) what causes rejoicing i. e. the Self or God.

हि hi, because.

लभद्वा labdhvā having obtained.

विवृतं vivritam (अपावृत्तार्थं, अभिमुखीभृतं M. प्रकटितं) open

ब्रह्म sadma (ब्रह्मवद्व भवतं M. वैकुण्ठद्वारं) the house of Brahman, M. the door of Vaikuntha Heaven.

नचिकेतसं nachiketasum, for Nachiketas.

ज्ञाये manye (ज्ञातानि) I know.

Having heard this (teaching of Brahma), and fully comprehending it, the mortal, who separates It from the Jiva

bes this Subtle Upholder, and rejoices because he has
the Source of all joy. I think that for Nachiketas
abode of *Brahma* is open.

MANTRA 14.

अस्यन् धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृतात् । अ-
त भूतात् भृयात् यत्पश्यसि तद्वद् ॥ १४ ॥

प्रश्नः—यद तत् वर्तत् अस्य अधर्मात् अस्यत् अस्मात् कृतात् अस्य
व भृयात् अस्य वित्तद्वद् ॥

अस्यत् anyatra वर्तत् dharmāt (वाचीवात् वर्तमानात्
वहस्तात् तद् कारकेभ्यत् पृथग्भूतं M. वर्ते वर्तमीतं)
other than Dharma (the performance of scrip-
tural duties, their fruits and their agents) R. End
अधर्मात् anyatra adharmāt, other than non-dharma. R.
Means.

अस्मात् anyatra asmāt (प्रचितात्) other than this (manifest)
कृतात् kritākṛitāt (कृतं=कार्यं, कृतं=कारणं M. कार्य-
कारदात्) effect and cause.

तत् कृतात् anyatra bhūtāt (क्रतिक्रान्तात् काकात्, M. क्रतीकात्)
other than the Past.

व च cha and.

भव्यत च bhavyat cha (भविष्यत् तत्त्वा वर्तमानात् M.
ज्ञानाभिनन्दन) than the future and (the present)
यत् yat (वेद्यं वस्तु सर्वव्यवहारयोचरातीतं) what (thing
which transcends all experience.)

तत् tat that.

पश्यसि pasyasi (जानावि) thou seest or knowest.

तत् tat that.

वद vada (वद) say thou (to me).

Different from Dharma, different from Adharma, different from this chain of cause and effect, other than past, future and (present time), that which thou seest, that say thou.

MANTRA. 15.

स उर्वे वेदा यत्पदामनन्ति तपांश्चि सर्वांशि च य
दन्ति । यदिष्ठन्तो ब्रह्मचर्यज्ञवरन्ति तते पदं च इत्यां
त्रवीम्योनित्येतत् ॥ १५ ॥

आशयः—उर्वे वेदाः यत्पदं आमनन्ति सर्वांशि तपांश्चि च यद्वद्विद्वान्तः इत्यां त्रवीम्योनित्येतत् ते ब्रह्मग्रहेष ओम् इत्येतत् त्रवीमि ॥

उर्वे serve, all.'

वेदाः vedāḥ, The Vedas.

यत् yat, what (M. यत्त) whose.

पदं padam (पदोऽयं, गमनीयं M. स्वरूपं) word (pl. goal) M. nature or real form.

आमनन्ति āmānanti (आविभागेत् प्रतिपादयन्ति M. शुल्कं शोषयन्ति) uniformly declare or demonstrate express principally M. M. record.

तपांशि tapāṁśi (M. यत्प्रीत्यैर्वर्द्धांशि कर्मांशिवेदाः वर्द्ध penances or sacrifices or for attaining wh penances are taught.

सर्वांशि sarvāṁśi, all.

च cha, and.

यत् yat, what.

वदन्ति vadanti, they say.

यत् yat, what or whose.

इत्यान्तः ichchhantah (M. यत् श्रीतिष्ठ इत्यान्तः नहान्

desiring. M. The great ones desiring Whose satisfaction or wishing to please Whom.

ब्रह्मचर्यम् Brahmacharyam (गुरुकृतवाचमहते M. ब्रह्मचर्यम् जगत्पादिकं उपर्वरेतस्त्वादिव्वतंत्वा) the life of a religious student living in the house of his preceptor M. the hearing, meditating etc. in order to realise Brahman ; or the vow of celibacy.

चरणि charanî (M. अनुतिष्ठनि) perform

तत् tat. (पदं) that (word or goal)

ते te (तुम्हें) to thee

पदं padam, the word, the state

संग्रहेना sangrahena (संक्षेपतः M. संक्षेपेत्) concisely, briefly.

ब्रवीमि bravîmi, I tell

ओ॒ं Om (ओ॑ं शब्दाक्यं ओ॒ं शब्दप्रतीकं च M. ओंगीकाराऽय ओंकारः) It is either the sound or the thing signified by it. M. Om I swear or solemnly promise to tellt his to thee.

इति iti

एतत् etat, this

The Goal or the Word which all the Vedas declare, and Whose sake they lay down austerities, desiring Whom great ones perform Brahmacharya, that Goal or the Word ill briefly tell thee, it is Om. (M. That Goal I shall illy tell thee : be sure of it).

MANTRA 16.

एतद्भ्येवाक्षरम्ब्रह्म एतदेवाक्षरम्परम् । एतद्भ्येवाक्षरं
एवा यो यदिष्टति तस्य तत् ॥ १६ ॥

ज्ञात्वा यः—इतत् हि एव अक्षरं ब्रह्म (अपरं) इतत् हि एव अक्षरं परं (अपरं शब्दं हि अक्षरं ज्ञात्वा यो यत् (परं अपरं ब्रा) इच्छते तस्य तत् (भवति, चिदृप्पति) ॥

इतत् etat M. (त्वया इहं) this (which thou hast asked)

हि hi, verily (हि इत्युपेक्ष अतः इत्यमें) or M. (हि अपरं अभयज्ञमाचिन्ति श्रोतकी)

एव eva, even (qualifying ब्रह्म i. e. ब्रह्मेष्व)

अक्षरं aksharam (M. अविनाशि) syllable M. Indestructible M. M: Imperishable.

ब्रह्म Brahma, Brahma (Inferior Brahma)

इतत् हि एव etat hi eva, for this even.

अक्षरं aksharam (M. परमादर जाग्रकं) syllable or Indestructible.

परं param, the supreme, highest

इतत्तदि एव अक्षरं etat hi eva aksharam, this verily even Imperishable.

ज्ञात्वा jnātvā (उपास्यब्रह्मेति M. योऽचिकारीं ज्ञात्वा) having known.

यः yah (अचिकारी) who

यत् yat (परमपरं M. इहं) whatever (higher or lower)

इच्छति ichchhati, (जाग्रयते) desires

तस्य tasya for him

तद् tat, that (takes place or is obtained).

This Indestructible is verily Brahma (as manifested). The Indestructible Om is the Highest, (Unmanifest Brahm also having known this Indestructible One, whatever any one desires that he has,

MANTRA 17.

एतदालम्बनं श्रेष्ठमेतदालास्वनम्परम् । एतदालम्बनं
वा ब्रह्मलोके नहीयते ॥ १९ ॥

अन्वयः—एतत् आलम्बनं श्रेष्ठं परस्त् आलम्बनं परं (अपरं च) एतत्
वर्तम् चात्मा ब्रह्मलोके (परस्तिं अपरस्तिं च) नहीयते ॥

एतत् etat (ब्रह्मप्राप्तिः M. त्वयगच्छ) this (attainment of
Brahman or this question asked by thee.)

आलम्बनं alambanam (M. आलंबं) support, refuge.

श्रेष्ठं Sreshtham (प्रशस्यतम्, M. सर्वेषां सुखात्मयं) best,
most praise-worthy, the principal (goal of all).
आलम्बनं etat alambanam, this support.

परं param (अपरं च परापर ब्रह्मात्मवयत्वात् M. परमालम्बनम् =
विश्वद्वाक्यं) highest
प्रालम्बनं चात्मा etat alambanam jnâtvâ, having known
this support.

ब्रह्मलोके नहीयते Brahma-loke mahiyate (परस्ति॒ ब्रह्मचि॑
अपरस्ति॒ च ब्रह्मलोके ब्रह्मवद् उपास्यः भवति॑ M. अनवद्
लोके पुण्यते) M. M. is magnified in the world of
Brahmâ. Becomes Brahman, merged in the
Higher Brahman, or is worshipped as a Brahma-
lôka if merged in the lower Brahman. M. Is
respected or honored in the world of the Lord.
Or ब्रह्मलोकः—ब्रह्मलोकः, तस्मै नहीयते पुण्यो भवति॑
Brahma-loka means Brahman itself as the world.
Is honored in Brahman.

This refuge is the best, this refuge is the highest,
Having known this refuge, he is hailed as " O great One,"
Brahma-loka.

MANTRA 18.

न जायते म्रियते वा विपश्चित्तायं कुरुतेऽप्यनुपुराणो न हन्ते
कश्चिद्बित् । अजो नितयः शाश्वतोऽप्यनुपुराणो न हन्ते
हन्त्यन्तुने शरीरे ॥ १८ ॥

अन्तवयः—अयं विपश्चित् न जायते^{*} म्रियते वा कुरुतेऽप्यनुपुराणो न हन्ते
बभूवः । अयं अजः नितयः शाश्वतः पुराणः हन्त्यन्तुने शरीरे न हन्ते ॥

न na, not.

जायते jāyate (उत्पन्नते) is born.

म्रियते mriyate, dies.

वा vā, or.

विपश्चित् vipashchit (नेत्रावी M. जानी) the wise, the know-ing.

न na, not.

अयं ayam (आत्मा M. जगदात्) this (Atma) or Lord

कुरुतिरु kntaschit (जायनान्ता कुरुतिरु कारणान्तरात् एव
• M. अयं भगवान् कुरुतिरुपि न जायते) from at where (this self does not come out from at other cause) or this Lord is not born from at where, nor does it die, as the Lord is without birth and death, so those who know the Lord transcend birth and death.

न बभूव कश्चित् na babbhūva kaschit (स्वस्तात् एव जात्यनः न बभूव कश्चित् अर्थात्तरभूतः M. स्वरूपतो ब्रह्माद्यभावात् एव उक्तरूपजन्महृतो ज्ञानिनः इति भावेन हेतोर विद्विनिराज्याय दाष्टियतुं त्वरपेक्ष अनर्थं अपेक्षायामपि जाग्नि दिव्यतमुक्तो एव आह “न बभूव &c.”) nothing sprang from it From the Self nothing different from it can

into existence. M. Essentially there is no birth and death, the wise have no such birth and death : but even while in bondage there is no birth for It.

अजः: ajah, unborn (essentially, though appearing to be born)

नित्यः: nityah, eternal, perpetual.

सावतः: sâsvataḥ (अपव्य विवर्जितः M. अविकारः) eternal, everlasting, without change or decrease.

अयं: ayam, this (M. जीवः jiva)

पुराणः: purânah (पुराङ्गि नव स्वेति M. पुराणः=पुरंदेह, अग्राति गच्छति) M. M. Ancient. S. Though old yet ever new. M. That which enters (anati) into bodies (pura) i. e. embodied.

न: na, not.

हन्यते: hanyate (हिंस्यते) is killed or injured.

हन्यमाने: hanyamâne, being killed.

सरीरे: sarire, the body (Locative Absolute) or .

अपि देहे: api dehe, even the body..

e is not born, nor doth he die ; nor having been, ceaseth y more to be ; unborn, perpetual, eternal, and ancient, not slain when the body is slaughtered.

MANTRA 19.

नृता चेन्मन्यते हन्तुश्च हतप्रचेन्मन्यते हतम् ।

भीती न विजालीतो नायथ्यं हन्ति न हन्यते ॥ १५ ॥

बयः—हन्ता हन्तु भन्यते चेत् हतः । इतश्च क्षम्यते चेत् (तर्हि) तो रभो न
इः अयं न हन्ति न हन्यते ॥

हन्ता hantā, the killer. (M. The jīva is essential unborn &c. How then one gets the idea that is the killer or the killed? This idea is mere a delusion as shown in this verse).

चेत् chet (चेति) if. •

मन्यते manyate (मन्यते) thinks, or meditates.

हन्तुं hantum (हन्तुं इन्द्रियानि हन्तं पूर्वे) to kill (If thinks "I will kill him the Atman") or M. स्वभावं हन्तुं to kill the essential nature of jīva.

हतः hataḥ, the killed or injured.

चेत् chet, if.

मन्यते manyate, thinks.

हतः hatam (आत्मानं हतोऽहं) killed (i. e.) I am kill my Atma is killed or injured.

उभयी ubhau, both.

त्वै tan, they.

विज्ञानीतः na vijñānītah, do not know or understand (the true self or Jīva)

न अयं na ayam, neither this.

हन्ति hanti, kills.

न हन्यते na hanyate, nor is killed.

If the slayer thinks to slay, if the slain thinks him to be slain, they both do not understand (its nature), this one neither slays nor is slain.

MANTRA. 20.

अग्नोरणीयान्महतेा नहीयान्

आत्मास्य जन्तोनिहिता गुहायाम् ।

समझतुः पश्यति वीतशोको

धातुः प्रसादान्महिभानमाटनः ॥ २० ॥

अस्य जन्तोः—**अस्य जन्तोः** गुहायां निहितः ज्ञात्वा अखोरकीयात् नहमः नहीयात् ।
प्रातु प्रवादात् तं ज्ञात्वनः अद्विजानं (यदा) पश्यति (तदा) वीतशोकः
ति ॥

- अखोः**: anoh (सूक्ष्मात्) than an atom.
अकीयात्: aniyān (अभुतः) more subtle.
नहतः: mahatah (नहत परिमात्रात्) than the great.
नहीयात्: mabiyān (नहत्तरः) greater.
ज्ञात्वा: Ātmā, the Self.
अस्य: asya, of this.
जन्तोः: jantoh (प्राणिज्ञातस्य M. जीवस्य) of the creature,
of the jīva.
निहितः: nihitah (ज्ञात्वमूतः, स्थितः M. निहितं स्थितः)
placed ; remained as self ; entirely placed M. M.
hidden.
गुहायां: guhāyām (हृदये M. हृदि) in the cavity, in the
heart.
तम्: tam (ज्ञात्वानं) Him (the self)
अक्रतुः: akratuh (अकारः M. अकारवाच्य विद्यु विद्यपक अनु
शब्दिन निश्चयात्) free from desire M. Believer
(kratu) in Vishnu (ऋ).
पश्यति: pasyati M. (जापात् विजाताति जयत् अहमस्मि ध्यानद्वारा
जापात् करोति) sees, realises in meditation, or
realises I am that.
वीतशोकः: vita sokah, free from grief or sorrow.
प्रातुः: dhātuh (भगवानि करकानि ज्ञातवः शरीरस्य पारकात् M.
हृदे) of the senses (like Manas &c.), M. of the
Hari or Creator. Sankara reads dhātu prasada
as a compound word. Madhva reads it as
dhātuh genitive singular of dhātri.

प्रसादात् prasādāt, by the grace, or by the tranquility.

महिमानं mahimānam (M. महूल्यं, चरणुषं परिमार्गं) the greatness (the great qualities).

आत्मनः ātmanah M. (स्वस्मात्) of the self. M. from himself, as compared to himself.

More subtle than the subtle, greater than the great the Atman of this Jiva is placed in the cavity: he who is free from desires and beyond grief, beholds by the tranquility of his senses that majesty of the soul.

MANTRA. 21.

आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्वतः ।

कस्तमदामदन्देवं मदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २१ ॥

अथवायः—(यः) आसीनः दूरं व्रजति शयानः सर्वतः याति तं मदामदं दै भवतु अन्यः कः ज्ञातुं अर्हति ॥

आसीनः āśinah (अवस्थितः, अचकः इव चन्) sitting still.

दूरं dūram, far.

व्रजति vrajati, he walks.

शयानः sayānah, lying down.

याति yāti, he goes.

सर्वतः sarvataḥ, every where.

कः kah, who.

तं tam, That.

मदामदं madāmadam (मददेऽमदद्व, मदवेऽमद्व M. मदवामः मुखं अमुखं ततोभवति इति मदामदं तुषामुखदेतुं) M. Who rejoices and rejoices not. M. Who is the cause of rejoicing and grief.

देवं devam, the shining one, the god.

मत अन्यः mat anyah, Another than my self.

ज्ञातुं jnātum, to know.

अर्हति arhati, is able, or is worthy.

Unmoving it goes afar, resting it moves everywhere
who other than my Self is able to know that shining One,
the dispenser of pleasure and pain.

MANTRA. 22.

अशरीरस्थं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् ।

महान्तं विभुमात्मानं सत्त्वा धीरो न शोचति ॥२२॥

अथयः——धीरः अनवस्थेषु शरीरेषु अशरीरं अवस्थितं महान्तं विभुं आत्मानं
सत्त्वा न शोचति ॥

अशरीरं asarīram (स्वेष रूपेष आकाशकर्षण आत्मा तं) bodiless.

शरीरेषु śarīreshu (देवपितृभूत्यादि शरीरेषु M. प्राणिदेषु)
in the bodies (physical, astral and devachanic.)

अनवस्थेषु anavastheshu (अवस्थिति रहितेषु, अनितयेषु M. जश्वरेषु
प्राणिदेषु अशरीरं तदशरीरनित्यकविकारद्वितत्वा अव-
स्थितं) in not permanent, among the chang-
ing M. In the transient bodies of living crea-
tures, that bodiless one exists, free from the
changes that are inherent in bodies. According
to Madhva, this word qualifies शरीरेषु.

अवस्थितं avasthitam (मित्य, अविहृतं) eternal, unchang-
ing M. existing, or staying in.

महान्तं mahāntam (M. देशकालगुणः चहान्तं) great (in
regard to Time, space and qualities)

विभुं vibhum (व्याप्तिं M. चन्द्रं) all pervading M.
all powerful.

आत्मन् Atmānam M. (आत्मिनं जात्मा अहम् त्वतोऽनन्दम् प्रदर्शयन्ते) the self M, the Master, the Lord.

जात्मा matvāt (अयम् जाह्वति इति) having known (It, "I am this")

धीरः dhīrah (धीमात्) the wise.

न na, not.

शोचति sochati, grieves, M. जुझो भवति, He becomes liberated.

The wise, having known that Self as resting unembodied in these changing bodies, as great and all-pervading, become fully liberated.

MANTRA. 23.

न यसात्मा प्रवचनेन सभ्यो न मेधया न ब्रह्मना श्रुतेन
यसेवैष दृशुते तेन सभ्यस्तस्यैष आत्मा विदृशुते तत्
स्याम् ॥ २३ ॥

अथयः—अयं आत्मा प्रवचनेन न सभ्यः । मेधया (न सभ्यः) ब्रह्मना ज्ञाने (न सभ्यः) इषः यसेव (स्वात्मानं) दृशुते तेन कर्म्यः तस्य इषः आत्मा । तत् विदृशुते ॥

न अयम् आत्मा na ayam ātmā, not this self, or This self is not

प्रवचनेन pravachanena (ज्ञानेक्षेत्रेदस्तीकरणेन M. आत्माने studying many Vedas or sciences M. by commentaries, lectures.

सभ्यः labhyah (चेयः M. दर्शनीयः) obtained, known, seen.

न मेधया na medhayā (ग्रन्थार्थारबद्धस्याः M. स्वाक्षीयप्रवादात् nor by understanding, by the power of quick

apprehending the sense of books. M. by the power of one's own intelligence.

न ना, not.

बहुना bahunā, by much.

श्रुतेन śrutenā (श्रवणे) by hearing or learning.

यात् yātā (यजेव स्वात्मात्) whom.

इव eva, even.

एष esha चापकः M. (भगवान्) this .(seeker of self or M. God)

व्रिनुते vrinute (प्रार्थयते M. स्त्रीकरोति यस्मै प्रसीदति इति यावद्) prays to, M. accepts or elects. i. e. on whom He shows His grace : with whom He is pleased.

तेन (तेनैश्चात्मना वरिता स्वयमात्मा लभ्यः चायते एष) by him.

लभ्यः labhyah (चायते, M. दर्शनीयः) (is) obtainable, knowable, visible.

तस्य tasya, of him or by him (आत्मकावस्त्र who desires Self alone or M. who is the object of Divine grace प्रवाद विषयस्त्र)

एष esha, this.

आत्मा ātmā, the Self.

विवृनुते vi-vrinute (प्रकाशयति M. दर्शयति) reveals, shows. तनुं tanūm body.

स्वं svām, (स्वकीयं स्व यायात्मपूर्व) own (Its true nature,) M. The direct knowledge can be obtained through the grace of God alone.

This Atma is not to be obtained by many explanations, or by the Intellect, nor by much learning. It can be

obtained by the Soul by whom it is desired. His soul reveals its own truth. (Madhwa's reading is:—whom alone this Atma selects, by him is it obtained: for him this Atma reveals its own nature)

MANTRA. 24.

**नाविरते दुश्चरिताकाशान्तो नासमाहितः ।
नाशान्तमानसो वापि प्रक्षानेनमनाध्यात् ॥ २४ ॥**

आव्यः—दुश्चरितात् अविरतः एवं न आप्यात् आशान्तः (एवं) न (आप्यात्) असमाहितः (एवं) न (आप्यात्) अशान्त नामसैः वा अपि (एवं) न (आप्यात्) (किञ्चु उक्त विवरणः) प्रक्षानेन एवं आप्यात् ॥

M. If He is visible by His grace only, what is the use of Vairāgya &c. ? To this the Shruti replies that jñāna is necessary in order to get that grace.

न na, not.

अविरतः a-vi-ratah, (अनुपरतः M. अनिवृतः) ceased to be attached, not turned away.

दुश्चरितात् duscharitāt (प्रतिषिद्धात् चुतिस्मृति-अविहितात् चाप्यकर्मचः) from evil-conduct, from sinful works prohibited by the Vedas and Dharma sastra. M. M. wickedness. Who has not controlled his conduct, not learned दण्डः ॥

न na, not.

आशान्तः asāntah, (अनुपरतः M. अवस्थ-भवन-ध्यानैः भगवान् विष्टा-रहितः) not tranquil (who has not controlled his mind). M. who is devoid of devotion to the Lord and does not practise study, meditation and contemplation, who has not ध्यानः ॥

न ना, not.

समाहितः a-samāhitah (समेकाग्रस्थाः, विद्युतिष्ठः M. विद्यवस्तु तथा ज्ञानहीनः) not concentrated, not-one-pointed-mind ; mind-dispersed. M. who is devoid of the true knowledge of things. Who does not possess the attribute of ज्ञानाधारः ॥

न ना, not.

स्व-भावसः a-svāta-mānasah (आपृतिष्ठः M. विषय भोगे अलं कुद्दिशीकः, विषय लंपटः) not-tranquil-mind, M. who being immersed in the enjoyment of sense objects, is devoid of right understanding.

वा अपि vा api, or also.

प्रज्ञानेन prajñānena (ब्रह्म विज्ञानेन M. प्रज्ञानद्वारा) by knowledge. S. by Brahma-knowledge.

एवं enam (मकृतं आत्मां M. भगवतं तद्प्रसादं) this (Self or M. God and His grace)

आप्नुयात् Apnuyat, he obtains.

Whosoever has ceased from wicked ways : is not controlled (in his senses), not concentrated (in his intellect), is not controlled (in mind) does not obtain this Atma ; even by knowledge.

Another reading is.—

He who has ceased from evil deeds and is controlled (in senses), concentrated (in intellect) and controlled (in mind) wins this Atma through the knowledge (of Brahma.)

MANTRA. 25.

यस्य ब्रह्म च क्षत्रञ्च उभे भवत औदमः ।

सृत्युर्यस्योपसेचनं च इत्या वेद यत्र सः ॥ २५ ॥

आत्माः — दस्य ब्रह्म च यत्रं च उपे ओदनः भवतः दस्य मृत्युः उपरेति
यत्र (वर्तते) इत्याकाः विदः ॥

दस्य yasya S. आत्मः (M. अनधितः) of whom
whose (the Self or God)

ब्रह्म Brahma (ब्राह्मस्व ब्राह्याकार्त्तं ब्रह्म) the Bri-
manu (caste)

च cha, and.

क्षत्रं kshatram (क्षत्रियस्व ब्राह्याकार्त्तं च) the Kshatri-
ya cha, and (इतरेतर उपुक्षये च एव्यो उपे ब्रह्मते
सर्वपर्वतिविधारके अपि, सर्वशास्त्रभूते)

उपे ubhe, both.

भवतः bhavataḥ (स्यात्) are.

ओदनः odanah (ओदनं 'M. ओद्धः') food.

मृत्युः mrityuh (म्रित्यनां जारकः) death.

यस्य yasya, whose.

*उप सेनम् upa-sehanam (ओदनस्याशनत्वेऽप्यपर्युपः M. ओदन
त्वेतति ओद्धादनसः चनं इयं बनस्पतं) over-sprinkling.

कः kah, who.

इत्या ithihā (इतरं एवं यजोऽप्यपापनवाविद्, M. इत-
प्रकारेण तदितिषेयः) thus.

वेद् veda (विजागति) knows.

यत्र yatra (यत्र तिहुते) where.

ए sa (आत्मः M. एवं ऋगत् चंद्रशुक्लो नहावतः)
(the Atma or the great Destroyer of the
verse)

Who thus can know where that (Self) dwells, of
the Brahminna and Kshatriya both are as food, and I, D-
am but a sprinkling over it.

अथ प्रथमाध्याये त्रितीया वल्ली ।

MANTRA 1.

अ॒तं वि॒ष्णु॑ नौ सुकृतस्य लोके
गुहा॑म्प्रविष्टै परमे पराद्दृ॒ं
द्यायातपौ ग्रह॑विदा वदन्ति
पठवाग्न्येऽये च त्रिष्णाचिकेताः ॥ १ ॥

अथयः—ये ग्रह॑विदः पठवाग्न्यः सुकृतस्येताः च (च) पठने पराद्दृ॒ं लोके
तं प्रविष्टौ सुकृतस्य अ॒तं वि॒ष्णु॑ नौ द्यायातपौ वदन्ति ॥

अ॒त ritam (सत्यं, कर्मणं भावित्वात् कर्मफलं M. सुकृतस्यं)
Truth, the fruit (of work) M. the fruit of good
work.

पि॒दस्तौ pibantau M. (भुजन्तौ) both drinkers (S. The
word is in the dual number, but should be
construed as singular. The real “drinker” is
jīva only, not Ishwara S. The two particular
“forms” or aspects of Vishnu, called Atmā and
Antarātma.)

सुकृतस्य sukritasya, (स्वयंकृतस्य कर्मणः अ॒तं M. सुकृतस्य लोके =
पुश्यतं बचिनिलोके पुश्यनिर्मित शरीरे हृदयगुदायां) of one's
acts, of good deeds. S. to be construed with
ritam. Sukritasya ritam=fruit of good deeds or
of one's own deeds. M. To be construed with
“loke”. Sukritasya loka=in the world of the
doer of good deed, in the body, formed from the
merits of good deed, in the cavity of the heart.

लोके loka (अस्त्वं शरीरे) in the world (in this body)
उडां guhām (उडायां उडी) in the cavity (Buddhi).

प्रविष्टौ pravishṭau, entered.

परमे parame (वायुपुरुषाकाशसंस्थानायेत्वा परम् ।
चर्चीयोत्तमे) in the highest (as compared w.
the external ether) M. in the best of
Jīvas.

परार्द्धे or **ध्ये** parārdhe or dhye (परम् ब्रह्मोद्गमे स्थाने; तो
हि परम् ब्रह्मोपलभ्यते; इर्दकाये M. परमस्त्वत्परे
इति वा, आदमत्तात् अद्वे अभिवृद्धे वायादिपूर्वे तुरुष्याः
the abode of the Supreme (Brahman) i.e. t
ether of the heart. M. In the most excele
exalted, in the Principal Vāyu M. M. Sunni

आयातपौ chhāyātapaौ (M. चाप्त- अपाप्तवौ; तुलदुःखदे
like shadow and light. M. good and bad, giv
pleasure and pain S. one transmigrating, t
other free from it.

ब्रह्मविदः Brahma-vi-lah (M. ब्रह्मवानिनः) the knowers
Brahman.

वदन्ति vadanti (कथयति) say.

पञ्चाग्नयः panchāgnayah (त्रुट्याः M. देवयज्ञ-पितृयज्ञ-भूता
भुतुरुष्यज्ञ-ब्रह्मायज्ञ इवं पञ्चं पञ्चं तदायज्ञवतः or त्रु-पञ्चम्य युग्म
युं ची इवं पञ्चाग्निविदा निष्ठावा) the house-hold
M. the keepers of five fires—ie. performers
Deva, Pitri, Bhuta-Manushya and Brah
Sacrifices. Or who tend the five fires
Chhāndogya Upanishad T S. Those who co
trol their five fires or senses or Gārhapati
Dakshinagni, Ahavaniya, Sabhya Avasathyā

ये ye, who.

त cha, and.

त्रिनाचिकेताः tri-nāchiketāḥ (त्रिः त्रूत्वे नाचिकेतोऽप्रिविदीते ते

M. निकार तृतीयकेताप्रथमः) who perform the triple nachiketa fire sacrifice.

There are two souls (the Higher and the Lower self) both born by truth, existing in the world of their own deeds (their self-made environment) having both entered into the body, the highest place of the Supreme. Then the knowers of Brahma as also the performers of the five fold fires and triple nachiketa sacrifice, declare to be as light and its creation.

MANTRA. 2.

यः सेतुरीजानानामक्षरम्ब्रह्म यत्परम् ।

अभयं तितीर्षताम्पारं नाचिकेतश्च शकेनहि ॥ २.॥

अन्वयः—यः द्वे जानानां सेतुः (तं) नाचिकेतं अभयं पारै शितीर्धुतां यत् अवरं ब्रह्म (तत्) शकेनहि (चातुं)

यः yah, who.

सेतुः setuh. (सेतुरिव M. नर्वदा) bridge, M. boundary, limit.

ईक्षानानां इजानानां कर्मिकां दुःखदंतर्कर्णपत्नात्) of the sacrificers (M. This word is formed from the root ईक्ष्, to sacrifice', with the affix नान् causing the change of ष into श् विद्यु याक्षिनी of the performers of karma ; M. the worshippers (of Vishnu).

अवरं aksharam (आक्षरात्म) Imperishable, indestructible.

ब्रह्म Brahma, the Brahman.

तत् yat, or तत् tat, which or that.

परं param (परमात्मा M. उत्तम) the highest (refuge), the best, Supreme.)

अभयं abhayam (अभयम् M. अभयं चारं प्रभयपदं शीर्षं the free from fear, or fearless; M. the shore which gives security from fear.

क्षितीर्षतां titishatām (दत्तुं इच्छतां ब्रह्मविदां M. क्षितीर्षतां सर्वेन्द्रियां) who wish to cross (the ocean of Samsara, births and deaths)

चारं pāram (शीर्षं) shore.

नाचिकेतं nāchiketam (नाचिकेतोऽपि, तं चातुं चेतुं च । नाचिकेतसं प्रति शाप्तं वक्तुं) the Nāchiketa fire (according to S. may we be able to know and collect the Nāchiketa fire. According to M. " we may be able to tell, teach Nāchiketa".)

सकेमहि or सकेमसि sakemahi or sakeṣāsi (शकुवनः M. शकु वनः The शकु declension is a Vaidic irregularity. The affix शकु is added by Pāṇini VII. I. 46,) may we be able. The higher and the lower Brahma are respectively the refuge of the karma-kāndi and Brahma-vidas.

May we be able to know both the nachiketas fire at that One who is the aim of all worshippers, the imperishable Brahma, the place where no fear is, for those who wish to cross Samsara.

MANTRA 3.

आत्मामध्यं रथिनं विद्धि शरीरध्यं रथमेव तु ।

बुद्धिन्तु सारथिं विद्धि ममः प्रप्रहमेव च ॥ ३ ॥

अथवाः—आत्मानं रथिनं विद्धि चरीरं तु रथं एव (विद्धि) तु विद्धि चरः एव च प्रग्रहं (विद्धि) ॥

आत्मानं Atmānam (अूत्मं संवारिणं M. चरीरांश्चर्योपिष्ठं जीवभेद)
the Self (the individual transmigrating evolving, rita-drinking Ego). M. the jīva (pervading throughout the body).

रथिनं rathinan (रथस्वालिङ्गं) the seated in the chariot or the lord of the chariot.

विद्धि viddhi (बानीहि) know thou.

चरीरं sariram, the body.

रथं ratham, the chariot,

एव eva, even.

तु tu, verily.

युद्धिः buddhim. (अथवायस्तद्धिः) the Buddhi; the Pure Reason, the power of determining.

तु tu, verily.

चारविं sārathim, the driver or charioteer.

विद्धि viddhi, know thou.

चरः manah, the Manas, the mind.

प्रग्रहः pragrahān (रथम्) the reins.

एव . eva, even.

च चा, and.

Know thou the Atma as seated in the chariot, the body as the car ; Buddhi is the driver and Manas as the reins.

MANTRA 4.

इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान् ।

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥

आत्मवदः—मनीषिषः इन्द्रियाति हयाह आहुः तेजु गोचरात् विष।
(आहुः) आत्मेन्द्रिय मनोयुक्तं (आत्मानं) भोक्ता इति आहुः ॥

इन्द्रियाति indriyâni (असुरादीनि) the senses (like eye, &c.,) The astral body or the body of sensation.

हयाह hayâñ (अस्त्रात्) horses.

आहुः âhuñ (प्राचृतः) say (the wise).

विषयान् vishayân (रूपादीन् M. अस्त्रादीन्) the objects (senses).

तेजु teshu (इन्द्रियेषु M. तेषां) their.

गोचरात् gocharân (भार्गान् M. ग्रावसंचारायुक्तदेशात्) roads M. the places on which horses can run. The race-course.

आत्म इन्द्रिय-मनो-युक्तं âtma indriya mano yuktai (अरोरेन्द्रियमनोभिः सहितं संयुक्तं M. आत्मानं इन्द्रियमनोयुक्तं) body-senses-mind-joined. M. The Atma in union with senses and mind (astral material, is called bhokta or enjoyer).

भोक्ता bhokta (संवारी M. भुखदुःखानुभवकृत उच्चत्वमीय भावं) the enjoyer, the transmigrating ego, the experiencer of pleasure and pain, high and low states.

इति iti, thus.

आहुः âhuñ, say.

मनीषिषः manishinah (विवेकिनः M. आविनः) the wise.

They say the senses are the horses and the objects the roads; the wise say that the experiencer is the Atma joined with sense and mind.

MANTRA. 5.

यस्त्वविज्ञानवान् भवत्युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियावयवश्यानि दुष्टाश्वा इव सारथेः ॥ ५ ॥

अभ्यवः—यः (सारथः) तु अविज्ञानवान् भवति अयुक्तेन मनसा सदा
तोभवति) तस्य सारथेः दुष्टाश्वा इव इन्द्रियाविश्वश्यानि (भवति) ॥

यः yah, who (the Buddhi charioteer)

तु tu, but

विज्ञानवान् avijnânavân, (अविज्ञानवान् M. विज्ञेकहीनः) without
wisdom, not dexterous, without discrimination.

भवति bhavati, is.

अयुक्तेन ayuktena, (अप्रयुक्तीतेन, अब्रहादितेन M. अनियुक्तीतेन)
unjoined; without reins, without balance (of
mind), without concentration (of mind)

मनसा manasâ. (प्रग्रहश्यानीयेन) with the mind.

सदा sadâ, always.

तस्य tasya, his (*i. e.* of such a Buddhi charioteer)

निंद्रियाविश्वश्यानि indriyâni, the senses (*i. e.* the horses)

वश्यानि avasyâni, (अवश्यानि-अविधारक्षीयानि) unmanage-
able, un-controllable.

दुष्टाश्वाः dushtâ-svâh (अदास्तास्त्रः) vicious horses, un-
broken or untamed horses.

इव iva, like.

सारथेः sârathel, of the charioteer.

ut he who is without discrimination, and Manas with-
harmony, his senses are always uncontrolled, like to
open horses of a driver.

MANTRA 6.

यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ॥ ६ ॥

आश्रयः—यः (सारथिः) तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा (युक्त भवति) तस्य सारथेः सदश्वा इव इन्द्रियाणि वश्यानि (भवति)

यः yah, who.

तु tu, but.

विज्ञानवान् vijnānavān, having understanding, whose mind
rein is firmly held.

भवति bhavati, is.

युक्तेन yaktena, joined, balanced, harmonised.

मनसा manasa, with the mind.

सदा sada, always.

तस्य tasys, his.

इन्द्रियाणि indriyāni, the senses.

वश्यानि vasyani, manageable, under control.

सदश्वाः sadasvāḥ, good horses.

इव iva, like.

सारथेः sāratheḥ, of the charioteer.

But he who discriminates, has Manas always harmonised
his senses are controlled, like good horses of the driver.

MANTRA 7.

यस्त्विज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः ।

म स तत्पदमाप्नोति सर्थसारथाधिगच्छति ॥ ७ ॥

आश्रयः—यः (रथी) हु अपिदात् अननस्कः सदा अशुचिः भवति यः त
म आप्नोति बंसारं च अधिगच्छति ॥

यः yah, who.

तु tu, but

विज्ञानवान् avijnānavān M. (विजेकारम्बुद्धिरपवारथिहीनः) who has no understanding. M. who has not Buddhi as charioteer.

भवति bhavati, is.

अमनस्तः amanaskah (अमृहीतमनस्तः M. अवशीकृतमनस्तः) unmindful, who has not controlled the mind.

सदा sadā, always.

असुचिः asuchih, (विषयस्थटत्वात्) impure (being immersed in sensual gratifications.)

न na, not.

स sa, he (the charioteer.)

तद् पदं tat padam (पुर्वोक्तं ब्रह्मं यद् परं यदं M. चक्रं वेदा इत्युक्तं ब्रह्मवर्त्प) that place, (that above-mentioned Imperishable highest Brahman). M. The Padam referred to in II. 15. That goal.

आप्नोति Apnoti, reaches.

संसारं samsāra, the transmigratory circle, the round of births, the current of births and deaths.

च cha, and.

धगच्छति adhi-gachchhati, goes over or enters.

He who is without discrimination, and Manas uncontrolled, being always impure, never reaches that Place, but goes again to Samsara.

MANTRA 8.

यस्तु विज्ञानवान् भवति समनस्तः सदा शुचिः ।

स तु तत्प्रदमाप्नोति यस्माद्भयो न जायते ॥ ८ ॥

अवयः—यः (रही) तु विज्ञानवान् वसनसः चदा सुचिः भवति ।
वस्तात् भूयो न जायते तत्परं जाग्रोति ॥

यः yah, who.

तु tu, however.

विज्ञानवान् vignânavân, of understanding.

भवति bhavati, is.

वसनसः samanaskah, (युक्तमनः M. वयीकृतवसनः) balanced mind, of controlled mind.

चदा sadâ, always.

सुचिः suchih, pure.

स sa, he.

तु tu, verily.

तत् पदं tat padam, that place or goal.

वस्तात् yasmât, from which (having fallen down).

भूयः bhûyah, (उगः) again.

न na, not.

जायते jâyate (जंसारे) is born (in the world).

But he who discriminates, with manas always harmonious and (senses) pure, verily he (reaches) that place from whence he is not born again.

MANTRA 9.

विज्ञानसारथिर्यस्तु भनः प्रग्रहवान्नरः ।

सेतुध्वनः पारमाप्रोति तद्विष्णोः परमम्पदम् ॥ ९

अवयः—यः भरः तु विज्ञान सारथिः भनः प्रग्रहवान् (भवति) चः प्र
रं विष्णोः तत्परमं परं जाग्रोति ॥

विज्ञान-सारथिः vijnâna-sârathih (विज्ञेक तुष्टि सारथिः M. वा
द्विवान्) who has understanding for chario-
Lit. Intelligence-driver.

यः yah, who.

तु tú, but.

प्रग्रहणः manah pragrahavān (प्रग्रहीतमनः) M. M. who holds the reins of the mind बलदित वित्तः balanced mind.

नरः narah, man.

तः sah, he.

अध्वनः adhvanaḥ (संचारणते : M. संचारपदव्याः) of the road or journey (of the rouuds.)

पारं pāram (परनेवाचिगमत्वयं, तुच्यते वर्षंसंचारपदव्याः M. तीरंभूतं) the end, the shore.

आप्नोति āpnoti, he reaches.

इविष्णोः tad vishnoh, (व्यापनशीकरत्व ब्रह्मः परमात्मः वाकु देवात्मस्य) of that Vishnu (the all pervading Brahman, the Supreme Self, called Vāsudeva.)

परमं पदं paramam padam (महादं स्थानं M. स्वरूपं) the highest place M. the same form as that of Vishnu.

But the man who has Vijnāna for his chariooter, and is the reins of Manas, he reaches the end of the road, the highest place of Vishnu.

MANTRA. 10.

इन्द्रियेभ्यः परा स्थार्या अर्थेभ्यश्च परं भनः ।

नमस्त्वतु परा तु द्विरुद्धेरात्मा भवान् परः ॥ १० ॥

प्रश्नः—स्थार्यः हि इन्द्रियेभ्यः पराः भवत् अर्थेभ्यः परत् । तु द्विरुद्धु भवतः भावान् आत्मा तु द्वे (उच्यते) ॥

इन्द्रियेभ्यः indriyebhyah, than the senses. M. According to Madhva the present verse refers to the various divinities presiding over the karmendriyas and jnanendriyas, as shown below.

<i>Indriyas</i>	<i>Presiding Divinities</i>	<i>Arthas or objects</i>
Srotra	Soma	Sabda
Tvach	Kubera	Sparsa
Chakshuh	Surya	
Rasana	Varuna	Rûpa
Gharna	Aswinau	
Vach	Agni	Rasa
Pani	Indra	
Pada	Jayanta	
Payu	Yama	
Upastha	Daksha	Parwati
		Sanparni
		Varuni
		Gandha

The three Devis—Sanparni, Varuni and Parvati—preside over arthas ; Samparni on Sabda and Sparsa ; Varuni on Rupa and Rasa, and Parvati on Gandha only.

पराः parâh (पूर्वाः M. उत्तराः) higher, subtler, superior. M. That is, the three Divinities presiding over arthas are of superior hierarchy to those concerned with the Indriyas.

हि hi, verily.

अर्थाः arthâh, the objects. M. the three divinities presiding over the objects.

अर्थेभ्यः arthebhayah, than the objects. M. Than three devis.

च cha, and.

परं param, superior.

मनः manah, the Manas. M. The divinities presiding over the Manas, viz. Rudra, Vindra (?) and Sesa.

मनसः manasah, than the Manas. M. Than the pre-
-iding Devas of Manas.

तु tu,

परा parā, superior.

बुद्धिः buddhih, the Buddhi M. The goddess Saraswati presiding over Buddhi.

बुद्धेः buddhch, than the Buddhi.

त्वा महात् atmā mahān (सर्वयज्ञिकुडीनां प्रथगात्मव्य भूतत्वाद् ज्ञात्वा, महात् सर्वमहत्वाद् ज्ञात्वाद् यस् प्रवर्गं ज्ञातं हैरवयगर्भं तत्वं बोधावेषात्मकं महानात्मा ॥ M. महद् वत्वाभिभावी ज्ञात्वा विरिचः) the great Self. S. The Hiranya-garbha. M. The Virincha presiding over Mahat Tattva.

परः parah, superior.

Higher than sensations are perceptions, higher than
-ceptions is Manas, Higher than Manas is Buddhi, higher
in Buddhi, is the Mahat Atma.

MANTRA. 11.

महतः पूरमठयक्तमठयक्तात् पुरुषः परः ।

पुरुषात् परम् किञ्चिचत्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ११ ॥

अभ्यवः—अभ्यक्तं महतः परम् पुरुषात् अभ्यवः परः । पुरुषात् परं किञ्चिचत्
परे चा काष्ठा सा परागतिः ॥

महदः mahatah, than the Mahat. M. Than the four faced Brahmā or Virincha.

परमः param, superior, subtler.

अव्यक्तं avyaktam, (वर्द्धते बीजाकृतं अव्याकृतमानद्यवद्) M. प्रकृति अविचारनीयीः) the undeveloped. The seed of the whole kosmos, unmanifest by name or form, the collection of all forces, effect and causes, variously called Avyakta, Avyakriti, Akasha &c., mixed up with and inherent in the Supreme Self like the web and warp the power latent in the acorn that gives rise to the oak of the universe. M. The Goddess Sri presiding over Prakriti.

अव्यक्तात् avyaktat, than the Avyakta, M. Than the Supreme Tattva.

पुरुषः purushah, the Person, the Purusha. (वर्द्धपूर्ण पुरुषदेहुना पुरुषमात्रा विष्णुः) M. The Vishnu (because he pervades all.)

परः parah, Superior, subtler.

पुरुषात् purushat, than the Purusha.

न na, not.

परं param, superior, subtler.

किञ्चित् kinchit, anything.

सा sā, he (Feminine pronoun because of the subsequent feminine noun kāshthā).

काश्ठा kāshthā (निष्ठा पर्यवशाम् M. कर्मचिः, देवतात् किञ्चास्त्वयिः) the end, the limit, the goal. Head of the hierarchies.

सा sā, he (lit She.)

परा parā, Supreme, the Great, the best.

गतिः गतिः (गतिः सर्वगतिनां संवादितः परा प्रकृत्यागतिः
M. परम प्राप्तः) path ; the object of attainment.

The Avyakta is higher than Mahat, the Purusha is higher in Avyakta. There is nothing higher than Purusha. She is end, she the supreme goal.

MANTRA 12.

एष सर्वेषु भूतेषु गृहोत्मा न प्रकाशते ।

द्रूप्यते त्वय् या बुद्धया सूक्ष्मया मूरुमदर्शिभिः ॥ १२ ॥

सर्ववः—एवः सर्वेषु भूतेषु गृहोत्मा न प्रकाशते द्रूप्यमदर्शिभिः तु अग्रया
या बुद्धा द्रूप्यते ॥

एष esha, (पुरुषः) this (Purusha).
सर्वेषु भूतेषु sarveshu bhuteshu, in all beings (from the highest Brahman downwards to a tuft of grass)
बुद्धः gûlhah (संतृतः M. गृहोत्मा = उत्तर्हित त्वयःस्त्र)
hidden M. the hidden Self=the inmost essence or nature of all.

आत्मा atma, self.

न na, not.

प्रकाशते prakâsate, shines forth.

द्रूप्यते drisyate, is seen.

तु tu, but. M. The force of "but" is to indicate that the Grace of God is the only means of seeing him.

अग्रया agrayâ (अश्चिकाया तवेकाग्रतयेऽपि तवा M. अवकादि
ज्ञितया अग्रवद्यमादसप्तीचीनया) by sharp, M. by the intellect purified and prepared by the hearing &c. about Brahman, and accompanied by the grace of G d.

उद्ध्या buddhya, by the Buddhi.

सुक्षमया Sūkshmaya, by the *Subtle (by the intellect capable of finding subtle things).

सूक्ष्मदर्शिभिः Sūkshma-darsibhīḥ (परं सूक्ष्मं प्रणु चीतं वे त्रैः परिदर्शिभिः) by the subtle-seers, by the Pāṇḍita

*This is concealed in all beings : this Atma does no manifest itself, but is seen through the pointed subtle Buddhi, by men of subtle Sight.

MANTRA. 18.

यच्छेद्वाहूमनसी प्राप्नोस्तद्यच्छेऽज्ञान आत्मनि ।

ज्ञानमात्मनि महतिनियच्छेत्यच्छेऽज्ञानत आत्मनि ॥१३॥

अथवायः—प्रातः वाक् (वाचू) मनसी (मनसि) यच्छेत्, तत् याते ज्ञानं यच्छेत्, वासं भृति ज्ञानमनि नियच्छेत्, तत् याते ज्ञानमनि यच्छेत् ॥

यच्छेत् yachchhet (चर्चंहरेत्) should merge ; call the laya

वाक् vāk (वाग्लोपलक्षणं सर्वेषामिनित्याणां M. इतिशारी नातिनः प्रायुक्तात् सोमादीत् वाचि वाग्विभाविनीत्यु पार्वती वाच्योपदर्शीत्यु यच्छेत् इति आदौ योर्य ॥ वाचि वा भिन्नानीः उच्चाद्यास्त्वद्वोदेषोः) the speech. (The speech is taken as a type for all the senses i. e. all the senses must be merged in the manas. M. The Devas presiding over the senses, namely, Soma &c. should be meditated upon, as merging in the three Devis, Parval etc, the presiding Devis of Vāk or Artha. The the Vāk or the three Devis should be meditate upon as merging in Manas)

- मनसी** manasi (मनसि, the long vowel is a Vaidic irregularity) in the Manas M. In the Devas presiding over Manas, viz., Siva, Sesha, and Suparna i. e. Pârvatî in Siva, Vârunî in Sesha, and Suparnî in Suparna.
- प्राचः** prâjnâh (प्राची) the wise. M. M. A wise man should keep down speech and mind. He takes वाक्यमनसो as a compound and in Acc. dual case.
- तद्** tad, that (Manas, or M. शिव-योग-पुरुषं तद् the Siva, Sesha and Suparna.)
- यच्छेत्** yachchhet, should merge.
- ज्ञाने** jnâne (प्रकाशस्वरूपे बुद्धे M. ज्ञाने आत्मनि = ज्ञानाभिनन्दिनिष्ठोः वरस्वतीभारत्योः) in the (luminous) Buddhi, M. In the Devis, Sarasvati and Bhâratî.
- आत्मनि** âtmani, in the Self (of Jñâna)
- ज्ञानं** jnânam (बुद्धि M. ज्ञानाभिनन्दिनिष्ठो वरस्वती भारत्यो) the Buddhi or M. Sarasvati and Bhâratî the presiding devis of Jñâna.
- तत्त्वं महति** &tmanî mahati (प्रबन्धे M. अहत तत्त्वाभिनन्दिनिष्ठोः ज्ञानमव्योदितयोः विर्तिवादयोः) in Mahat Atmâ; in the first-born, M. In Brahma and Vâyu the presiding Deities of Mahat.
- नियच्छेत्** or तदिच्छेत् niyachchhet or M. tad-ichchhet. Should merge or तद् that (Mahat) इच्छेत् should wish (to merge).
- से आत्मनि** sânte, âtmani in the Atma of Peace.
- तद्** or यच्छेत् यात्मे आत्मनि tad-yachchhet sânte atmani, should merge that in the self which is Peace or Quiet

Let the wise merge the speech in mind, and merge the (manas) in the Juana Atma. let them merge the Jnān Atma (Manas) in the Mahat Atma (Buddhi) and merge the Mahat Atma (Buddhi) in the Shanta Atma.

MANTRA 14.

उत्तिष्ठत जाग्रत् प्राप्य वराणि॒दोधत् ।

**क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्गम्यथस्तरक्षये
वदन्ति ॥ १४ ॥**

अस्त्वयः—(हे जल्लवः) उत्तिष्ठत, जाग्रत्, वराणि॒दोधत्, क्षयः
तत्पयः दुरत्यया निशिता क्षुरस्य धारा (इष) दुर्गम्यवदन्ति ॥

उत्तिष्ठत uttishtata (हे जल्लव ज्ञानानन्दिमुखा भवत M. :
साधवः उत्तिष्ठत नानाविव विषयचिंतनात् निवृत्ता भवत ॥

Arise (O creatures ! turn your face towards the
acquisition of spiritual knowledge M. O saints
cease thinking of various wordly matters.)

जाग्रत् jāgrata (ज्ञाननिद्राया घोरहयाः कर्त्तव्यवीक्ष भूताय
एवं कुरुतः) awake (destroy the sleep of ignorance
deep sleep, the seed of all miseries) (M. जाग्र
ज्ञानसं॒चत) leave of laziness.

प्राप्य prāpya (हपगम्य) having approached. M. Having
obtained.

वराणि॒ varāṇi (प्रकृष्टाणि॒ ज्ञानार्थि॒) the elect, the best
Teachers M. प्राप्य वराणि॒=प्रदृश्यो वराणि॒ प्राप्य having
obtained boons (from the Great ones). Another
reading is वराणि॒ the Great ones, the High ones.

निदोधत् ni-bodhata (ज्ञानस्त्रित M. निदर्तं तुष्टवे॑) learn
understand.

शुरव kshurasya, of a razor M. This describes Samsara.

धारा dhārā (धारा M. धारेष) edge,

निवित्त nisitā, (नीतिकोङ्गा M. नितिरीक्षा) sharpened, very sharp.

दुरसंवध duratyayā (दुरसंवधयोवस्थाः चां M. दुरसंवधः असंवध्या तर्तुव्या अग्रवद् बोधाद् अव्यव अस्येतुं अस्यव्या) difficult to pass over. M. The Samsriti or Samsara is difficult to pass over like the sharp edge of a razor.

इंगे durgam (इः उपास्मैं M. This refers to Brahma knowledge that destroys samsara) difficult to go ; to be understood with great difficulty.

पथः pathah, the road, the path.

तत् tat, that.

कवयः kavayah, (केवाचिनः M. काविनः) the sages.

वदन्ति vadanti, say M. The sages say "the Path which destroys Samsriti is inaccessible or accessible with great difficulty."

Awake, arise having approached the great teachers, n. The sages say that the road is difficult to travel and that the crossing over (of Samsara) is difficult the sharp edge of a razor.

Awake, arise, having approached the great teachers, n. The sages say that that hard Path (of Yoga, for crossing over Samsara,) is as difficult to travel on as is sharp edge of a razor.

MANTRA 15.

अशठदमस्पर्शनस्तपमठयं लषिरसक्षित्यमगन्धवस्तु यत्
अनाद्यमस्तमहसः परम्भ्रुव निचाद्य तन्मुख्यमुखात्प्रमु
क्षयते ॥ १५ ॥

“स्पर्शयः—यत् अश्वर्थं, अस्पर्शस्, अस्तपं अस्त्रयं तथा अरसं नित्यं अगम्यं
आवाहनं भइतः परं भ्रुवं तस्मि निचाद्य सरयुक्तुलात् प्रमुखयते (निचाद्यती)

अश्वर्थं asabdam (M. अश्वगुणहीनं, शब्दविदयं च, अस्त्वाकृद्यवस्तुता)
without souud ; not having the attribute
sound, not to be known or perceived through
sound.

अस्पर्शं asparsam (M. स्पर्शयुक्तहीनं, अतस्व त्वप्रविषयत्वहीनं
without touch, not to be perceived by touch.

अस्तपं arūpam (M. अकुर्मेयरत्वहीनं) without form, there
fore not to be perceived by the eyes.

अस्त्रयं avyayam (म अस्ति, न होते M. भौतिककरपराहित्यते
अस्त्रयं=नाशहीनं) without decay, (because he has
no material form.)

तथा tathā, so also.

अरसं arasam, without taste, (रसगुच्छवित्तं च अतस्व रसे
निष्ठयाविषयः) without the attribute of taste, an
so cannot be perceived through taste.

नित्यं nityam, eternal.

अगम्ययत् agandhavat, without smell, not to be perceived
by smell.

च cha, and

यत् yat, that which. Madhvā takes (नित्यं)
adjective qualifying agandhavat (नित्यं गंधवत्)

- अठस्य प्राप्तविषयः**) "never has smell: therefore, cannot be an object known through smell."
- अनादि** anādi (अविद्यमात्र अदिः कारकस्य तदिदमादि M. आदि-आत्मवर्जित) without beginning or cause.
- अनात्म** anāutam (अविद्यमानोऽन्तः कार्यस्य तदस्तु) without end or effect.
- महतः परं** mahatah param (महत् सत्त्वाद्युग्म-आत्मात् परं विशेषं महत्तत्त्वाभिनात्रिष्टुप्सुखात् परं) beyond the Mahat. S. Higher than or different from Buddhi. M. Above the Four-faced, the presiding deity of Buddhi—Tatva.
- ध्रुव** dhruvam (कूटस्थं निर्वर्णं न पृष्ठिव्यादिवद् विपरिक्लं निश्चितं M. वरदेहप्रकारं) the fixed, (the absolutely eternal, not relatively eternal like the matter.) M. Always the same.
- विचार्य** nichāyya (ज्ञायगम्य M. विशार्यं निश्चित्य) having understood or reflected upon, or verified by Sravana etc.
- तं** tam (आत्माम्) Him.
- मृताद्** mrityu-mukhāt (स्त्रयुगोऽपरात् अविद्या कामकर्म सद्गतात् M. अत्युत्तिं-बन्धात्) from the mouth of death. M. from the bondage of Samsara.
- प्रमुच्यते** pramuchyate (विषु त्वं M. व्रक्त्वेच पुण्यते) is fully liberated or freed.
- Laying reflected on Him, whose nature is not sound, or h, or form, or taste, or smell, who is changeless, eternal, but beginning and without end, beyond Mahat, eternal fixity; he escapes from the mouth of death.

MANTRA 16.

**नाचिकेतमुपाख्यानं मृत्युप्रोक्तं सनातनम् । उक्त्वा
अत्था च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥ १६ ॥**

*शब्दः—**नेधावी** मृत्युप्रोक्तं सनातनं नाचिकेतं उपाख्यानं उक्त्वा अत्था
ब्रह्मलोके महीयते ॥

नाचिकेतं Nachiketam (नचिकेतसा प्राप्तं M. नचिकेतसः) उक्त्वा
obtained by Nachiketas or relating to Nach-
ketas.

उपाख्यानं upâkhyânam, the story.

मृत्यु-प्रोक्तं mṛityu/proktam, told by Death.

सनातनं sanâtanam (विरंतरं) the ancient, because
Vaidîc.

उक्त्वा uktvâ, (ब्रह्मविदाशुभ्यः) having repeated (Brahma enquirers.)

अुत्ता srutvâ (आचार्येभ्य) having heard (from)
Teachers.)

च cha, or.

मेधावी medhâvi, the wise man.

ब्रह्मलोके Brahma-loke (ब्रह्मैष कोक्षे ब्रह्मलोकः See II. 17)
the world of Brahman.

महीयते mahîyate (आत्मशूत उपास्यो भवति) becomes
enriched.

A wise man, having repeated the ancient Nachiket story told by Death, or having heard it (from his teachers) becomes great in Brahman loka.

MANTRA. 17.

य इमं परमं गुह्यं आवैयेद्वद्वासंसदि ।
प्रयतः आद्वकाले वा तदानन्त्याय कल्पते तदानन्त्याय
कल्पत इति ॥ १७ ॥

आवैयेद्वद्वासंसदि—यः प्रयतः परमं गुह्यं इमम् (ग्रन्थं) ब्रह्मांसदि आद्वकाले वा येद्व तद् (आद्व) आनन्त्याय कल्पते ॥

यः *yah* (जक्षित्) who.

इमं *imam* (ग्रन्थं) this (book).

परमम् *paramam* (महूहं) best, most, greatest.

गुह्यम् *guhyam* (नैष्य) to be hidden, kept secret,
M. mystery.

आवैयेद् *srâvayed* (ग्रन्थवाः, अर्थवद्) makes it heard,
repeats.

ब्रह्मांसदि *Brahmâ-samsadi* (ब्रह्मवादीनां चंसदि) Brahma-
session, assembly of persons who are enquirers
of Brahman.

प्रयतः *prayataḥ* (शुचिरूपता) being pure ; M. M. full
of devotion.

द काले *srâdha-kâle* (आवैयेद्व भुज्ञानाम्) at the time of
srâddha (when the guests are eating)

वा *vâ*, or

वद् *tad*, that (*siâldha*)

अनन्त्याय *ânanyâya* (आनन्तफलताय) infinity or unendingness.
M. M. Infinite rewards.

कल्पते *kalpate* (चंपदते) obtains or becomes fitted for
(infinity).

तदानन्दवाच जरपते tad-anantyna-kalpate, that Sraddha becomes infinite in its effect.

He who recites this upanishad, the greatest of all mysteries, at an assembly of seekers for Brahman, or, being pure, at the time of a Shraddha, that Shraddha creates infinite results.

VALLI IV.

MANTRA. 1.

पराङ्गिव खाँने डयतुक्तस्यमभू
सत्स्वात्पराह् पश्यति नान्तरात्मन् ।
कश्चिद्दुरीरः प्रत्यगात्माममैक
दावृतवक्तुरमृतत्वनिष्ठन् ॥ १ ॥

अथवाः—स्वयमभूः (यस्मात्) खाँनि पराङ्गिव अतुक्त तस्मात् (इष्ट पराह् पश्यति अन्तरात्मन् न (पश्यति) अत्यन्तवक्तुरमृतत्वनिष्ठन् आवृतवक्तुः कश्चिद्दुरीरः प्रत्यगात्माममैकह् ॥

पराङ्गिव parānchi, (पराग् अङ्गिवि गच्छन्ति M. पराह् जुलाणि going outwards or forwards, M. turned awa face.

खाँनि khāni (इन्द्रियाणि) the openings; S. M. Senses.

अतुक्त or अतुक्तात् vyatrinat or अत् (हितिवाच्, हमत्कृत् M. कुतित्वाणि अकरोद् ॥ तुक्तात् करोद्) injured, kill M. made light of, treated with contempt, make them ugly or contemptible. T. S. spread or projected or strewn them out.

स्वयम्भूः Swayambhū, (परमेश्वर, स्वयमेश्वरत्वाद् वा कर्त्तव्या न परत्वात् M. रघुवंश भवति, देवतास्तो भगवा

१६ Self born, the Self-existent, the Supreme God. M. Or the Son of God, the Brahma.

तस्मात् tas-māt M. (वारकात्) therefore.

पराह् parāh (पराह् एषाम् अंगास्तम्भुतात् यद्यादोत् M. वाह्नात् विषयात्) outside forms, non-subjective things like sound &c. M. the external objects.

पश्यति pasyati (उपलभते उपलब्धा M. जीवः) sees, experiences (the Experiencer, the Jiva).

न na, not.

अन्तरात्मन् antar-ātmān (अन्तरात्मानं M. आत्मद् = आत्मनः; स्वस्य अन्तः न पश्यति, वहा बहिर्भूतेवास्ते ॥) The Inner Self. M. The depth (or inmost recesses) of his own Self.

कश्चित् Kaschit, some (strong minded persons, like swimmers against the current of a river).

धीरः dhīrah (धीमात् , विदेकी M. वानी) wise.

प्रत्यगात्मनं pratyagātmanam, (प्रत्यक्षं चासौ, आत्मा च इति प्रत्यगात्मा “प्रतीक्षेवात्मग्रन्थो इहो लोके नाम्यस्ति ॥ M. प्रत्यग् अन्तः, आत्मानं, स्वात्मसं भगवत्स) The Pratya-
gātma, the Subjective Self. M. The Inner Self, the God within.

ऐक्षत् eikshat (अपश्यत् or पश्यति M. ईक्षते) saw (past used for Present i. e.) sees.

च-चक्षुः avritta-chakshuh (आदृतं आदृतं चक्षुः ओतादिक
विन्द्रियज्ञातमयेवविषयात् यस्य स आदृतचक्षुः ॥ M. विषयेभ्यः पराहृतचक्षुरादिकरणः) averted-gaze. Eyes turned away from (external objects.)

ईतत्वम् (आपरदर्शनम्, विश्वस्वभावतां M. तुलिं) Immortality M. liberation.

इच्छा ichchhan, desiring.

The Self-existent turned (the current of) the senses outwards, therefore one sees external objects and not the inner Self; some tranquil minded ones see Pratyag-Atman with eyes turned inwards, desiring liberation.

MANTRA 2.

पराचः कामानुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति विततस् पाशम् । अथ धीरा अमृतस्वं विदित्वा ग्रुवमधुवेत्प्रिवहः प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

अन्यदः—(ये) पराचः कामानुयन्ति ते बालाः विततस्यष्टुप्योः पाशयन्ति अथ धीराः अमृतस्वं ग्रुवं विदित्वा इह अधुवेषु (किंचित्) च प्रार्थयन्ते।

पराचः parâchah (भिगर्भात् M. बाह्यात्) out-going external.

कामानु kâmân (काम्यात् विद्यात्) M. सक्ष-चन्दन-बनिता-दिविता desires (desire) objects, like sweets scents etc

अनुयन्ति anu-yanti (अनुगच्छन्ति M. अनुसृत्यतिष्ठन्ति) go after

बालाः bâlâh (अल्पप्रवाः M. अविवेकिनः) boys; children persons of small understanding, undiscriminating.

ते te, they.

पृथ्योः mrityoh (अविद्याकामकर्मसञ्जातावस्य) of death (i.e. works done for rewards and through ignorance.

यन्ति yanti (गच्छन्ति M. प्राप्तवन्ति) go, obtain (or go into)

विततस्य vitatasya (वित्तीर्णस्य, वर्वतो व्याप्तस्य M. व्युकादीश्य) the spread out, all-prevading, M. the worn or eternal M. M. wide-spread.

पार्वतं pârvatam (पार्वते बधवे येन सं पार्वते, देहेभिर्यादि संयोगं विद्योगं तद्वर्तं M. वंचं उत्पूर्वक्त्वं) the noose; (the union with and separation from body) M. bondage, and the pain thereof. M. M. snare.

अथ atha (तस्माद्) therefore.

वीरा: dhirâh (विदेकितः) the wise (the tranquil.)

अमृतत्वं amritatvam, the Immortality, the moksha.

विदित्वा viditvâ (M. वात्त्वा) having known.

ध्रुवं dhruvam. The fixed, the stable, according to both Sankara and Madhva, this word qualifies amritatvam i. e. dhruvam amritatvam.

अनुवेषु a-dhruveshu (अनिवेषु M. विचारितु विषये) in the unstable (things like wealth etc.)

इह iha, here (in this world or Sansâra.)

न na, not.

प्रार्थयस्ते prârthayante, do not ask for, or look for.

Men of small understanding go after external desires, and by thus fall into the wide-extended nooses of Yama, therefore, the controlled in mind, having known liberation, do not seek for the permanent in the unstable.

MANTRA. 3.

येन रूपं रसं गम्धं शठदान् स्पर्शाधिष्ठ भैषुनान् ।

एतेभैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते ।

पृतद्वै तत् ॥ ३ ॥

वाच्यः—येन एतेन एव (विजाता) रूपं, रसं गम्धं शठदान् स्पर्शाद् भैषुनान् इताति आत्रकिं परिशिष्यते (परशृण्व) तत् वै एतत् ॥

येन yena (विद्वानस्त्वत्तदेव ज्ञात्वा M. ब्रह्म) by whom (according to Sankara this refers to the self having the nature of consciousness. According to Madhva it refers to Brahman. He further says that the first two verses of this Valli are spoken by Yama, in indirect praise of Nachiketas. This verse is spoken by Nachiketas, who interrupting Yama's complimentary speech asks him about Brahman).

रूपं rūpam, form

रसं rasam, taste.

गन्धं gandham, smell.

शब्दान् sabdān, sounds.

स्पर्शान् sparsān, touches.

च cha, and

मैथुनाणू मैथुनाणू (मिथुनिमत्ताणू सुखप्रवयाणू) pairings pairs. The perception of pleasure arising from the coming together of pairs M. M. loving (touches).¹

इतेन एव etena eva, by that even i.e. by that Self even which is separate from the body. Madhva also reads these two words along with येन ; as येन एव एव ब्रह्म भेरितो "ordained by which Brahman (one knows form &c.)" M. M. takes it as the beginning of a separate sentence. "That by which we know form &c. by that also we know what exists besides."

विद्वानाति vijñānati (विद्वप्त्वं जागाति) knows, perceives.

तदैव तत् परिषिष्यते kim atra pari-sishyate ; lit. What here remains. According to S. (आत्मानो उचितेवं किञ्चन
अस्तित्वं कोमे परिषिष्यते ? ए किंचित् परिषिष्यते ॥ उचितेवं तु
आत्माना वित्तेवं) " Does anything remain unper-
ceived by the Atmā in this world ? Nothing
remains. All verily are known to the Self."
According to Madhva (येन एतैरेव ब्रह्म ज्ञेत्वा
कर्त्तवीय विद्वानाति ब्रह्मेत्वं जीवप्रेरणं तद्य च च भीषे
परिषिष्यते ॥ भुज्यत्वीवप्रेरकत्वे एता आत्मा किं इति आत्मार्थः
" Became by the command of Brahman the
Jīva perceives form &c. while alive ; does that
Brahman remain *here* (even after liberation) as
controller of the Jīvanmukta ? "

तदैव तत् एतत् वायत् etat vai tat ; lit. " This verily That." M. this
is the reply of Yama.

By whom (one perceives) form, taste, and smell, sound,
touch and love, even by that he knows (everything else.)
Does that (individualised consciousness) remain here (in
loksha) ? yes : This verily is so.

MANTRA 4.

स्वप्नान्तं जागरितान्तङ्घोभौ येनानुपश्यति ।

सहान्तं विभुत्साहनं भत्वा धीरो न शोचति ॥ ४ ॥

अथवः—स्वोऽक्षः येन स्वप्नान्तं जागरितान्तङ्घं उभयो अनुपश्यति धीरः (त)
प्राणं विभुं आत्मानं भत्वा न शोचति ॥

स्वप्नान्तं svapnāntam (स्वप्नपर्यायं, स्वप्नविद्वेषं शुद्धिं) lit.
dream-end. S. in the dream, dream consciousness. M. the Sushupti.

आगरितान्तं jāgaritāntam, (आगरितान्तं आगरितान्तिसेवं च M. स्मा
lit. Waking-end. S. • In waking consciousness
M. Dream.

■ cha. and.

उभौ ubhau, both (S. waking and dreaming ॥
Dreaming and Sushupti.)

येन yena (आत्मना M. भ्रेत्सो) by whom (S. by wh.
Self M. by whose command)

अनुपश्यति anu-pasyati (जोऽहं M. कीवः) Sees (the Jīva.)

महात्मं mahāntam &c. The same as in II. 22.

Both transcending the state of Swapna and transcen-
ding the state of Sushupti that by which both (these states
are seen (that centre of consciousness verily remains even in
Moksha.) The wise having known that Self as great and
all-pervading, does not grieve.

MANTRA. 5.

य हमं मधवदं वेद आत्मानं जीवमन्तिकात् ।

ईशानम्भूतभठयस्य न ततो विजुगुप्तते ।

एतद्वै तत् ॥ ५ ॥

आव्याहः—यः इव अधवदं प्रात्मानं जीवं अन्तिकात् भूत भवस्य ईशानं गे-
तवा (एः) न विजुगुप्तते (यस्यहं) सद् वै इव दृष्टः ॥

यः yah (किंचित् M. अविकारी) who..

इव इव imam, or इव इदम् idam, this.

अधवदं madhv-adam, lit. honey-eater (अर्थात् अनुरुद्धं जीवं ॥

अनुरुद्धं अन्ति इति अधवदः तं ॥ अच् मस्तयः ॥ रो-
हिष्ठात् । आत्मोक्तारं) the experiencer of the fruit
of action, the jīva. M. The drinker (or enjoyer)

of honey(or pleasure); the experiencer of the essence in the body.

वेद ved, (विज्ञानाति or ज्ञानाति) knows.

आत्मानं atmānam, the Atma.

जीवं jīvam (भ्रातादि कर्तापस्य चात्मिकार्त) the Jīva.

अन्तिकार् antikārt (अन्तिके, चनोपे M. जीवन्तिकार् = जीवहनीये, तत् निषाधकतया इष्यत्) near, close by; M. always near the jīva, as its controller.

ईशानं isānam ईशिकारं M. मेरकं Lord or Ruler or Director.

भूत-भव्यस्य bhūta-bhavyasya (कालभवस्य M. भूत भावितः) of Past and Future (of the Three Times.)

न na, not.

ततः tataḥ (तद् विज्ञानाद् कर्तव्यं आत्मानं न विजुगुप्तते M. आत्मनो नियानकतया चात्मत्वाद्) there after (i. e. after such knowledge. M. after knowing that Ishvara is the Ruler of the Atmā)

विजुगुप्तते vi-jugupsate (गोपायितुं इच्छति, अभयमास्त्वाद् M. आत्मानं रक्षतुं नेत्रहति भवतानेव उदाहरणं रक्षत या आस्ते इति जात्वा स्वात्मं रक्षायै न प्रयतते) wishes to protect. M. M. fears. S. knowing the Atman, he no longer seeks to save his soul, feeling that he is ever-saved. M. Does not seek to protect his self, fully trusting in the Lord, who always, and everywhere protects him ever.

त वै तत् etad vai Tat. This verily That.

Who knows this Supreme Lord, the Ruler of the Past and Future, is always standing near the Jiva the experience i.e., therefore, does not fear. This verily is that.

MANTRA 6.

यः पूर्वन्तपसा जातमद्भ्यः पूर्वमजायत ।
गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तं यो भूतेभिर्थेपश्यत ।
एतद्वै तत् ॥ ६ ॥

आवादः—यः अद्भुतः पूर्वं भगवायत पूर्वं तपसेऽबातं गुहां प्रविश्यतुं
(यः , निष्ठासं सं यो अवश्यत (यः) तत् इति वै पद्मानि

यः yah (अविद् शुश्रुतः M. भगवान्) who (the Desirer
Liberation. M. The God.)

पूर्वं pūrvam (प्रवर्त्तम्) first M. before.

तपसः tapasah (आगादि कषेषाद् ब्रह्मणः M. यो भगवान् अ-
पूर्वं = अगातं चतुर्मुखः : तपसः तपोनामकात् यिकात् पूर्वं :
भ्यः = अगात्मकेष्वेऽयो भूतेभ्यश्च पूर्वं, अगायत = अग्रनयतु)
Tapas M. before Shiva (S. from Brahma
possessing knowledge etc. M. The God,
begot first the unborn (Brahmā), before
Tapas (Shiva), and before the waters
material universe or T. S. Vishnu.)

जातम् jātam or अजातं न्यजातम् (उत्तरप्रश्न. हिरण्यगम्भे M. in
it न्यजातं and explains it as चतुर्मुखं the four-faced Brahmā) born M. The un-born (Brahmā)

अद्भुतः adbhyah (अद्भुतिविभ्यः पञ्चभूतेभ्यः M. अग्नाणं
भूतेभ्यः) from the waters (elements or the
atomic planes of life & nos.)

जन्मायत ajāyata (उत्पन्नो वः M. जन्मयत्) was born M. who produced or caused to be born.

गुहा guhām (हृदयाकाशं M. हृदयगुहां) in the cavity (of the heart.)

प्रविष्य pravisiya, entering.

तिथस्ते tishthatantam (अब्दिश्च उपत्थितमात्मं), stays there M. M. abides therein. S. who perceives sounds etc.

यः yah, who.

भूतेभिः bhūtebhīḥ (कार्यं सारकर्तव्यैः उत्पत्तिस्ते M. स्वात्मानं भूतैः एह विशेषेभ पश्यति) with the elements. S. who abides with these materials, having the property of cause and effect. M. who perceives his Self along with these elements. M. M. was perceived from the elements.

अवश्यत vy-apasyata or ti=ti (पश्यति य एवं पश्यति च पश्यते पश्यति पश्यति एव तत् कृतं ब्रह्म । M. विशेषेभ पश्यति । आहागमः इत्येततः) was perceived. S. M. perceives.

एतद्वैतत् etad vaitat. This is that.

He who sees the First born (Hiranyagarbha) who mani-himself before Shiva and the cosmos, sees Brahman, (for one can see the Father but the Son: the highest person is of the unborn, the First—begotten—beyond His bigness causes.) As a man who sees a gold-ring is gold, so he who sees the Womb-of Light, sees the t.

He who first produced the unborn one (Brahma) before Lord of tapas (Shiva) and the Waters (Vishnu) concealed

in the cavity and abiding therein, perceives all things through the elements. This is that. (Spirit is the Perceiver or the consciousness pole of creation.)

MANTRA 7.

या प्राणेन सम्भवत्यदितिर्देवतामयी ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं या भूतेभिर्घर्यजायत ।

एतद्वै तत् ॥ 9 ॥

प्राणेन—या देवतामयी प्राणेन सम्भवति या भूतेभिः अजायत गुहां प्रविश्यन्तीं इं (वे अपश्यत सः) तत् एतद्वै (पत्वति) ॥

या yā, who, (भगवत् ततुः) M. which (body of God).

प्राणेन prānena (दिरण्यगर्भपेत् भुख वायुमा एह) with t
Prâna the Hiranyagarbha of the last ver
the Sprit.

सम्भवति sam-bhavati, arises along, or is born ; co-bo
or

संविशति sam-visanti, (तिष्ठति) enters or abides with.

अदितिः aditiḥ (अद्य दीप्ताऽच अदमाद् M. अदमाद् सर्वजगत्सम्पदम्
The Aditi, (the eater (or percipient of sound &
or M. the destroyer of the whole universe
Infinite (Matter)

देवतामयी devatā-mayī (सर्वदेवातिमारा M. सर्वदेवोत्तमा ।
प्राणाम्याचे M. M. with all deities. M. the best
all deities. T. S. Full of divinity (or Celestial
Powers.)

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं guhām̄ pravisiya tishthantim entering in
the heart (cavity), abides therein.

या yā, who or M. what body of the God.

भूतेभिः bhûtebhîh S. भूतेः उत्तमिकारा M. (प्राचिभिः वहस्यापत) with the elements.

व्यजायत vyajâyata (उत्पत्ता M. विविदया जनयान्त्रात्) arose, M. who produced in manifold ways ; who manifested Herself in the forms of Fish-Avatâra &c. and produced all living beings.

तद् वै तत् etad vai tat. This is That.

She who is co-born with the spirit, She the Infinity full of infinity, concealed in the cavity of the heart and abiding therein, MANIFESTS herself also in the elements. This is i. (Matter or Aditi is the form side or pole of creation—manifestation is from matter).

MANTRA. 8.

अरश्योनिनिहितो जातवेदा गर्भे इव सुभूतो गर्भिणीभिः ।
दिवे दिव ईडरो जागृतद्विर्हविष्मद्विर्मनुष्येभिरग्निः ।
तद्वृतत् ॥ ८ ॥

अरश्योः —गर्भिणीभिः गर्भेनुभूत इव अरश्योः निहितः (यः) जातवेदाः
जागृतवद्विभिः ननुष्येभिः दिवे दिवे ईडयः एव वै तद्वृत्तः ॥

अरश्योः aranyoh (उत्तराचरात्वयोः M. अर् is derived from the verb अ॒र् 'to go' by the affix अ॑ causing guna अ॒रः = बाधनामः ; अः = बुद्धरप्तेहरिः, बाध्यां गुरुचिष्टाभ्यां तो गुरुचिष्टो अरश्यो । बाधनाम् इकारः ॥ अरश्योः = गुरु-चिष्टप्योः) between the Aranis or "fire-sticks." M. This word is a compound of अर् and अ॑. The final अ॑ is Samâsanta affix. It means the Guru and Sishya—"the Master and the Disciple"
निहितः nihitah (स्थितः M. निहरां स्थितः) placed, concealed.

जातवेदः: Jāta-vedāḥ (जटिः M. जातं वेदं वेति इति जातवेदः
सर्वतः इति) The Jāta-vedā, the Fire. M.
knower of all; the omniscient Hari.

गर्भः: garbhah, womb, i. e. the child in the womb.

इव iva, like

शुभ्रतः: subhritah (शुद्ध दम्यक् भूतो जोके M. दम्यक् भूतः) well
guarded, well held.

गर्भिणीभिः: garbhīṇibhiḥ (गर्भवतीभिः, अगर्हित-प्रस्त्र-पार्वते भोजन
दिवा यथा गर्भं शुभ्रतः M. शीभिः) by the mother
pregnant women M. by women.

दिवे दिवे dive dive (आहनि आहनि M. प्रतिदिवं) day by day
M. every day.

स्तुतः: idyah (स्तुतः, ब्रह्मः) praised, worshipped.

जाग्रिवद्भिः: jāgrivadbhiḥ, (जागरणवीलवद्भिः, अप्रसर्ते, M. जा
ग्राप्तवद्भिः) by the waking; by persons who are
not heedless M. by the knowers of the Lord.

दधिष्ठत्वद्भिः: havishmadbhīḥ (आत्मादिष्ठत्वद्भिः, आत्मादमादवद्भिः
यज्ञसाधनवद्भिः) by the offerers of oblations, by
persons fixed in dhyāna or meditation M.
performers of Sacrifice.

मनुष्येभिः: manushyebhīḥ (मनुष्यैः) by the men

अग्निः: Agni, (M. अदग्निनामा इति) the Agnih (The God.)

The All—knower is concealed between the Guru and Sishya : like as the child in the womb is well guarded by the mother; daily is this Agni adored by men who are awake and who offer it sacrifices. This verily [is] That.

MANTRA 9.

यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति ।
 तन्देवाः स्थर्विर्पितास्तदु नात्येति कश्चन ।
 एतद्वै तत् ॥ ९ ॥

प्राणशः—सूर्यः यतः च उदेति यत्र च अस्तं गच्छति तं एव देवाः अर्पिताः
 (यताः) कश्चन तद् (ब्रह्म) च न अस्त्वेति तद्ब्रह्म इति च ॥

यतः yatah यस्तः प्राणात् शृणुकाले यस्तात् उदेति) from
 which Prâna M from which (God, the Sun
 arises at the time of creation.)

च cha, and.

उदेति udeti (N. उत्तिष्ठति) arises M. takes birth or comes
 out.

सूर्यः Sâryah, the Sun.

अस्तं astam (निरुलोवनं M अदर्शनं) setting, M. vanishing
 i. e. in which God, the Sun is absorbed at
 Pralaya.

यत्र च yatra cha (यस्मिन्नेव प्राणे च प्रह्लिं गच्छति M.
 यस्मिन्ह इती प्रकृत्याकाले अदर्शम् गच्छति) and where (in
 which Prâna it daily sinks) M. In which (God
 it vanishes at Pralaya.)

गच्छति gachchhati, goes.

तं tam (प्राणं, आत्मानं) Him (the Prâna, the Self) M.
 The God Hari.

सर्वे devâḥ sarve अग्न्यादयोऽविदैव, वागादयश्च गच्छात्म, च वै=
 विदैव; अरः इव रथ नाभो) all Devâs, (whether
 cosmic, as Fire &c.; or micro-cosmic, as
 Speech &c.

अर्पिताः arpītāḥ (अर्पेदिवाः स्त्रियाले M. स अविष्टव रिषयाः are contained, are fixed (as the spokes are fixe in the nave, so all Divinities are fixed in an supported by that Hari, from whom arises even Solar Logos.)

तद् उ tad u तदेवत् चर्यानकं इह M. सं) Him, verily.

न na, not.

अत्येति atyēti (अतीत्य, M. अतिक्रान्ति) surpasses, go beyond.

कश्चन kaschana, (कश्चिदपि M. कोऽपि) any one.

इत्यैवत् etad vai tat. This is that.

(That Brahma) from whom Sūrya arises and in whom merges, in Him all the Gods are contained. No one even can go beyond Him. This is that.

MANTRA. 10.

यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह ।

सृत्योः स सृत्युमामोति य इह नानेव पश्यति ॥ १०

अथवाः—यत् एव इह तद् अमुत्र तद् इह अनु (विभाग्यनां) वः इह एव पश्यति वः सृत्योः सृत्यु आमोति ॥

यत् yat, what.

एव eva, even.

इह iha, here (M. देहादिजु)

तद् tad, that.

अमुत्र amutra, there (M. वैकुण्ठादिसोक्तु इत्यरपतया आ)

यत् yat, what.

अमुत्र amutra (इत्यरपतया) there (as Arche-type)

तद् अनु tat anu (बैष्णव) that verily.

इह iha, here.

मृत्योः mṛityoḥ (जरणः M. मारकात्) from Death.

यः sa, he.

मृत्युः mṛityum (जरण, तुमः पुरा जन्मजरणभावं M. जरण द्वयोः जरण) to death (the round of birth and deaths) M. The death, as Tamas.

आप्नोदि Apnoti (अविप्रदत्ते M. आप्नोति) obtains.

यः yah, who.

इह iha, here.

नाना nānā, many, difference.

इव iva, as if.

पश्यति pasyati, sees.

'that which is even here, the same is there; what is, that verily is here. From Yana he obtains mortal is, who beholds *this* here with difference.

MANTRA 11.

न सैवेद्यनामाप्तयन्नेह नानास्ति किञ्चन ।

स्त्रीः स सूतयुक्तच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥

वयः—इदस्त्र जनया इव आप्तव्यं इह किञ्चन नाना न अस्ति यः इह व पश्यति च सूत्रोः सूत्युक्तच्छति ॥

जनया manasā (ज्ञात्वार्थान संस्कृतेन भवता M. जनन संवर्णके र अस्तः कर्त्तव्यैष) by mind (purified by instruction, and yoga) M. by the reflective mind or antah karana.

इव eva, alone, even.

इदम् idam, (ब्रह्मैकरणं M. एतादितु लेषादिक्ष एत्येव ह प्रतेर्व) this (Homogenous Brahman), M. this (fact)

that there is no difference in essence, though the forms be different). (Brahma) or this (knowledge).

आत्मवृत्ति अप्तव्यम् (M. आत्मवृत्ति) can or may be obtained or M. known.

ना na, not

इह iha (इहात्मिक) here (in the Brahman) ; M. (उपर्युक्त जगतारसेतु वा) M. in the Archetypal form, or in the lower plane forms.

नाना nānā (M. विभिन्न) difference, many.

जीवति asti, is

किंचन kimchana (ज्ञानात्मनि M. गुणकर्त्तव्यिक्षित) any,

मृत्योः mrityoh, from Death.

एव ea, he

मृत्युं mrityum, to death.

जाग्रहति gachchhati, he goes.

यः इह नाना इह पश्यति yah iha nānā iva pasyati, who her difference like sees.

Even through the mind can this knowledge be obtained that there is no difference whatsoever here. From death to death he goes who beholds this here with difference.

MANTRA 12.

अहंगुहुमात्रः पुनर्बो भद्र्य आत्मनि तिष्ठति ।

ईशानोभूतभठयस्य न ततो विजुगुणते ।

यृतद्वै तत् ॥ १२ ॥

आत्मवृत्ति—आत्मविभिन्ने भूतभव्यत्वे ईशानः अहंगुहुमात्रः पुनर्बो भिक्षा
(यः विक्षित) ततः न विजुगुणते ततद्वै तत् (इहात्मा) ॥

अङ्गुष्ठमात्रः angushtha-mâtrah (अङ्गुष्ठ-मैत्राहः) (of the) measure of the thumb. S. The heart of every creature is of the size of its own fist (thumb). The Jîva in the causal body or auric egg (antah-karana-upâdhi) is said to have this size. M. This particular measure of the Immeasurable is given for the facility of meditation only
पुरुषः purushah (पुरुष-पुरुषहः) the Purusha (the Man or the all pervader), the Person.

मध्ये आत्मनि madhye Atmani (मधीरे M आत्मने देहस्य आत्मस्य वा मध्ये इदये) in the midst of the self (Atman here means "body") M. In the heart (madhye = heart) of the Self or Jîvas.

तिष्ठति tishthati, is, stands, stays.

ईशानः Isânah &c. The same as in IV. 5.

Who so knows the Purusha, (Brahma) of the measure a thumb as dwelling in the middle of the Atma, the ruler of the Past and Future, he therefore does not fear. his is that.

MANTRA 13.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽयोतिरिवाधूमकः ।

ईशानो भूतभृत्यस्य च एवाद्य च च श्वः ।

एतद्वै तद् ॥ १३ ॥

अङ्गुष्ठः - भूत भृत्यस्य ईशानः अङ्गुष्ठः अयोतिरिव अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः च अयम् (अद्वैते) च च श्वः (बत्तिभृते) एतद्वै तद् (ब्रह्म) ॥

अङ्गुष्ठमात्रः angushtha-mâtra purushah, the person of the size of a thumb.

ज्योतिः jyotih, light.

इव iva, like.

अधुनकः adhūnakah (M. विनेतः) smoke-less, M. pure.

त्रः भूत अवश्य (same as in the last) Lord of the Past and the Future

सा sa, He.

एव eva, even.

आद्यः adya (इदानीं) to-day.

सा sa, He.

उ u, verily.

स्वः svah, to-morrow.

The Purusha, of the measure of a thumb, like to a smokeless fire, is the Lord of the Past and Future; He is verily to-day and He will be so to-morrow.

MANTRA 14.

यथोदकम्दुर्गे सृष्टृपठ्ठतेषु विधावति ।

एवं घट्टर्णान् पृथक् पश्यस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥

अवश्यः— यथा दुर्मदुर्गे उदकं पठ्ठतेषु विधावति एवं घट्टर्णान् पृथक् पश्यपृष्ठः तात् इव अमु विधावति ॥

यथा yathā, as.

उदकं udkam, water.

दुर्गे surge (दुर्गे देखे, उच्छ्रुते, उहते M. लाञ्छमाये शिष्टारे) on the inaccessible (summit), mountain-ridge.

पृथक् vrishtam (चिर्ण) rained, fallen.

पठ्ठतेषु parvateshu (पर्वतवस्तु विष्णुप्रदेशेषु) M. reads it as (पठ्ठतेषु दुर्गे) in the hills (the lower mountain valleys) M. M. the rocks.

विद्वावति vidhāvati (विदीर्जे एव विद्वावति M. जातो विद्विषता भावति ग्रन्थति) runs down or spreads out in different directions.

एवं evam, thus.

धर्माद् dharmād (जात्यनो निष्ठाद् M. विष्णो खर्माद्) all dharmas (different from the self.) M. all (Vishnu) qualities.

पृथक् prithak (पृथगे प्रतिशरीरं M. जात्यवादम्बोद्धयं का लेदेन) separate (in every body).

पश्यत् paśyan, (जात्य) seeing, knowing.

तात् tān एव eva (अतीरभेदः तु वर्तितः M. लेदेन तुष्टाद्) them even.

अनु anu (M. एव वर्णमात्सरनेत्) after (seeing that.)

विद्वावति vi-dhāvati (जनः प्राप्नोति) runs on all sides, i.e. gets embodied state again and again. M. obtains the Tamas.

As water falling on an inaccessible mountain runs down among the hills, thus, seeing qualities as separate, a man runs after them by many ways.

MANTRA 15.

यथोदकं शुद्धे शुद्धनात्तिक्षन्तादूगेत्र भवति ।

एवम्भुनेर्विजातत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥

आत्मवाः—यथा शुद्धं उदकं शुद्धे जावित्तं शाहृष्ट एव भवति ते जौदम एव इकरं (विद्वावतः शुद्धेः जात्या (शाहृष्ट एव , भवति))

यथा उदकं yathā udakan, as water.

शुद्धे suddhe (शुद्धे) in the pure;

तृष्ण शुद्धम् (शुद्धं) pure.

शास्त्रिः शुक्तम् (शुक्तं M. शास्त्रिः) poured (into)

वातुष्ट एव तद्रिक् एव (एव रसेवन म वातुष्टा M. एव तद्रिक् एव) like that (one homogeneous essence without any difference.) M. like that (but not identically that ; because we see that the bulk of the water is increased).

भवति bhavati, becomes.

एवं evam, so.

मुनेः muneh (जगद्गीतर्थ M. मुनीर्थ) of the sage, the thinker.

विज्ञानतः vijñānataḥ (विज्ञानतः) the knowing.

आत्मः आत्म (M. आत्मी उच्चहृष्टुः एवं भवति ॥ यज्ञवल एव एव भवति, न तु सदैव आप्नोति) the self (becomes four-faced like Vishnu, but does not become identical with him.)

भवति bhavati, becomes.

गौतम गautama, O Gautama ! i. e. O Nachiketas !

As pure water poured into pure water becomes like that O Gautama, so the Atma of the Muni who knows becomes like that (with Brahma).

VALLI V.

MANTRA. 1.

पुरोकादग्नारमज्जयावक्षेतसः ।

अनुष्टाय च श्रीकृति विनुक्तर विमुक्तयते ।

कृत्वा तत् ॥ १ ॥

प्राप्तदः—(वस्त) प्रवक्षयेत्ततः प्राप्तस्य एकादशार्थं पुरं (अं) प्राप्तुषाय न
परि (उपरः) तुतः च विमुक्तये एतद् यै तत् ॥

पुरं puram (चरीरं M. शर्वं) city (the body).

एकादशार्थं ekādhaea-dvākram (प्राप्तीर्बेस्वानि माष्टां प्राप्तार्थं भीषि
विकर्त्तव्यं M. चोप्त्वां चकुर्वन् प्राप्ताहृष्टं तुलं प्राप्तुरस्ये चोप्ता
उडी) eleven-gated (M. Nine in the physical
body, Manas and Buddhi making up the eleven.)

अजस्य ajasya (ज्ञात्मनः, ज्ञात्वा हि विलिप्तारहितस्य M. अवधारः)
of the unborn (of the Atman. M. of the Bhaga-
vān the Lord).

प्रवक्षयेत्ततः avakra-chetasah (प्रवक्ष्यं=प्रतुटिं, एकार्थं, ऐतः=—
विद्वान् ज्ञात्वा, इति प्रवक्षयेत्ततः, वस्तु रात्रेष्वानीपरम्यं त्राप्ताः)
of the non-crooked-hearted. M. M. whose
thoughts are never crooked.

प्राप्तुषाय annshthāya (वस्तु अं पुरं सं प्रवक्षयेत्ततु प्राप्तुषायिं)
प्राप्तुषाय=प्राप्ताः ॥ M. ज्ञातवतः चंद्रविनं तदनीनं प्राप्तुषाय=—
प्राप्तवद्वीपताया विविष्टं ज्ञातवत् त्याक्षी न चोचति) S.
having meditated (upon Him the Lord of the
city) M. having firmly settled (in his mind that
he is under the control of God) M. M. He who
approaches it.

न चोचति na ochati, he does not grieve.

विमुक्तये च विमुक्तये vimuktayā cha vimuchyate (इति च विद्या
कृत ज्ञान वर्णवस्त्रैविमुक्तो चर्चति । विमुक्तये च एव विमुक्तये
तुलः चरीरं न वृहाति ॥ M. वैष्णविनामानामावैष्णव चापरवत्
वस्त्रात् ग्नेयसूक्ष्मताया आवैष्णव विमुक्तोऽपरोऽवानीं दण्डवटावानाम
वैष्णविनाम ग्रामवाक्यान्ते विमुक्तये विमुक्तये । तुल विमुक्तिनाम
भवति ॥) and freed (even while living) becomes

free (totally, after death, i. e., he is not born again.) M. M. and liberated (from all bond of ignorance) becomes free.

Having meditated on the unborn, true minded Lord, the eleven-gated city, a man does not grieve, but becoming Jīvan-mukta he is thus liberated.

MANTRA. 2

हृष्टः शुचिष्ठुरमतिक्षसद्गोता वेदिष्वदतिथिरुरोक्तस्त
मृष्टदूरसदूतसदृयोमसदृजा गोजा अतजा अद्रिः
अतमृष्टहृत् ॥ २ ॥

अथवाः—(आत्मा) हृष्टं शुचि चतु च मृष्टः अतिक्षसद् हृता वेदिः
तिथिः पुरोक्तस्त एवत् एवत् एवत् ओमसदृजा गोजा अतजा अद्रिः
मृष्टाः अतमृष्टहृत् ॥

हृष्टः hamsah. Swan. S. The Goer or mover. ।
Free from faults and the essence of all. (एति न अतिः M. The word हृष्टः is a compound of हृत् and षट् ॥ 'Ham' is derived from the root ओहात्, इति, by adding the affix रुत् । There is elision of the final syllable. The word एति is derived from एति by the elision of the final ए and shortening the long ए ॥ हृत् यातो दोषहीनहृत् ॥
एव यात् एति हृष्टः ॥ ॥

शुचिष्ठु suchi-shad (शुचि = शैवि, शैवि = यज् M. शैवी = यज्ञे
शैवि, यज्ञि यात्पूर्वः) dwelling in the Pure (sky + Air). According to Madhva शुचिष्ठु is formed by adding to the noun suchi the verb अत् 'to be'

The affix एवं is added; the ए of एवं is elided, and we have वृत्, and व् is then changed to वः वृत् वा वृत्तः ॥ The ए of एवं is elided) Vāsu, who makes all to dwell. M. The best and the joy. S. The Vāyu or Wind.

ऋतिक्षण antariksha-sat (अन्तरिक्षे शीहि M. अन्तरिक्षः) dwelling in the firmament. M. moving in the firmament or sky.

दोषा hot&, the sacrifice. S. The fire M. The presiding deity of the senses. (अः M. From the root दुः दावानयेः is formed देष्य by adding the affix देष् ॥ दुहेऽसि यद्यादि विश्वाम् अस्ति, अमुमवित्ति इति, एन्द्रियादित्यः) ॥

वेदिषत् *vedi-shat* (वेदां पृथिव्यां शोदति M. वेदां पृथिव्यां शोदति) dwelling in Vedi or Earth.

तथातिथिः: *atithih* (अथातः M. It is a compound of अथि "much" and था "food". अतिथिं अस्त्रं वस्त्रं देऽतिथः, एव वस्त्रातिथिः) guest. S *Soma* M. the rich in food : the wealthy.

रोषवर duron-i-sat (दुरोषे वसते शीहिं M. सेमरवपाते द्वोष
वसते तिष्ठति इति) dwelling in the jar. Or the
Brahma guest dwelling in the houses. In
this case, durona means "house."

ਨ੍ਰਿਸਤ nri-shat (ਹੁਣ ਸ਼ੁਦਾਵੇਂ ਦੀ ਇਤਿ M. ਹੁਣ ਅਤਿ ਇਤਿ ਹੁਣ)
dwelling in men.

वरदह VARU-DAH (वरेयु देवेयु बोहवि M. प्रसादि देवेयु चक्षि)
dwelling in the Devas or Gods.

त्रिवर्त्त triva-sat (त्रिवं परमं वस्ते वा दर्शित् शीहति M. वृत्ते एव वैह भवति) dwelling or existing in Truth Veda.

व्योमवर्त्त vyoma-sat (व्योमिं जापायि शीहति M. व्यूतिरसः ॥ व्योमां वस्तु इति व्योमवात्मुक्तादीः व्योमेति उपरो dwelling or existing in space. M. existing Prakriti. Vyoma is the name of Shri—she whom the whole universe is weaved (vyota).

चटुवाः abj&h (चटु चटुतुहिनवारादिहरिषेव जापते M. चटु एव इति चट्टवानि, चटु जापते. इति चटुः ॥ चटुवात्मेण चास्तेः क्षिप् ग्रन्थे चकारथ इत्ये विद्यमें चटुर्दशीवै एव चटु इति भवति) water-born (like conch, shells, &c.) M. He who dwells or exists in the water-b creatures.

गोवाः goj&h (गोवि चूषिष्यां शीहिवदादिहरिषेव जापते M. जापतु चास्ते) Cow-born. S. Earth-born (wheat etc.). M. He who exists in the cow-bo

चटुवाः ritaj&h (चटाच्छ्रुतेष्व जापते M. चटुतु चटुवात्मं जापेतु इति जापते चटुवात्मानि जापादीयि तत्र चास्ते) To born. S. born of sacrificial part. M. He dwells in the wisdom etc. of the liberated.

उद्दिवाः adrij&h (उद्दितेष्वो चटादिहरिषेव जापते M. उद्दितु चास्ते) Mountain-born. Rivers etc. born mountains, M. He who is in the moun born.

चूलं ritam (चटित्वस्वभावः M. चुलते वैद्यवित्ता Truth M. That which is principally established by the Vedas.

ब्रह्म ब्रह्म (बहार ब्रह्मस्त्रवाद M. प्रस्तुत्वाद) The Great.

at dwells as Human in the pure heaven, as Vasu is in the Antariksha, as the sacrificer it dwells near the as a guest it dwells in the houses: (or vessels of food.), ves in men, it dwells in the Goats, it lives in Truth, g in space; it is (as the fish) in the waters, (as the that grow on earth, it is the knowledge that the Vedas , and like the rivers that come from the mountain. It Great Truth.

MANTRA. 3.

धर्मप्रायमुक्तयत्यपानं प्रत्यगस्यति ।

ॐ वामनमासीनं विश्वेदेवा उपासते ॥ ३ ॥

यः—(यः) प्राचं उहू उद्धरति अपार्वं प्रस्तव् अस्ति अथ आदीव
त्) विद्युतेभ्यः सपादते ॥

उर्ध्वं Urdhvam (उर्धवात् M. उर्ध्वं गतिसक्तवा प्रेरणा) up
(above the heart.)

प्राणं prāṇam (प्राणम् च वायुं M. प्राणवायुं) Prāṇa-vāyu.

यसि *uunayati* (उपर्युक्तम् यस्यति M. भ्रेतव्यति) sends up, takes up.

आपना apānam, the Apāna-vayu.

प्रत्यग् pratyag (प्रवः) down, or back.

अस्यति asyati (हिन्दी M. भेदति) throws, sends.

मध्य madhye (मध्यस्थितीकारके M. एवं) in the middle.

S. in the ether of the lotus of the heart. M.
In the heart.

वामनं Vāmanam (वामनम्) the dwarf, S. The ad-
M. The Person of the size of the thumb
tioned above.

आसीनं Asinam, sitting or is seated.
विश्वे visve (वैश्वे) all.

देवाः devāḥ, Gods S. The senses like sight.
उपासते upasate, worship.

He leads the Piṇḍa upwards, He throws Apāna down
the midst of the body sits this adorable one, and the
Gods sit round Him.

MANTRA 4.

अस्य विस्तु समानस्य शरीरस्यस्य देहिनः ।

देहा द्विभुज्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते ।

एतद्वै तत् ॥ ४ ॥

प्राप्तयः—अस्य शरीरस्यस्य देहिनः विस्तु समानस्य देहात् विभुज्य
किं परिशिष्यते तत् वै तत् ॥

अस्य asya (शरीरस्यस्य आत्माः) of this
विस्तु समानस्य vi-saṁsaṁmānasya (विस्तु समानस्य भूं यमानस्य)
देहं रवान्तः ( ), being torn away, leaving the
body.

शरीरस्य sarīrasthasya, of the dweller in the body

देहिनः dehinah (देहतः) of the embodied.

देहात् dehāt (M. द्वृष्टदेहात्) from the (subtle) bo-

विभुज्यमानस्य vi-mūchya mānasya, being freed.

किं अत्रा परिशिष्यते kim atra parisihyate, what!
hero.

it remains when this soul, the dweller in the body,
is freed also from the subtle body ? That is

MANTRA. 5.

ापेन नापानेन स्त्येर्जीवति कश्चन ।

तेषु तु जीवन्ति यस्मिन्केतावुपांश्रितौ ॥ ५ ॥

—कश्चन स्त्यः न प्राणेर जीवति न अपानेन जीवति इवरेषु एव
लभ्य दत्तौ प्राणापानौ) उपांश्रितौ ॥

na prānena, not by Prāna.

na apānena, not by Apāna.

martyah (मरुषः) the mortal.

jīvati, lives.

kaschana, any one.

itarena (उद्दू प्राणादि दिव्यकेन) by the other.

tu, but.

jīvanti, they live.

yasmin, in whom.

etau, both these (Prāna and Apāna).

upasritau. M. M. repose.

Prāna, not by Apāna does any mortal exist, but
do they live, on whom both these depend.

MANTRA. 6.

इदम्प्रवद्यानि गुच्छं ब्रह्म सनातनं ।

अस्मयं प्राप्य आस्मा भवति गीतम् ॥ ६ ॥

कथाः— इति एवं वाक्यात् तुष्टः प्रथा॒ श्रवणाति हि शोदश वाला
ग्रन्थ एव॑ तुष्टा भवति (तथा ग्रन्थ) ।

इति banta, well then.

हि te, to thee (तुष्ट)

एवं idam, this.

प्रवक्ष्यामि pra-vakshyāmi, I shall tell.

गुह्यं guhyam, (गीर्ज्य) mystery.

ब्रह्म Brahma, the Brahman.

सन्दात्मं san̄dātmaṁ, (विरक्तम्) the old, the ancient.

यथा yathā, how.

च cha, (not in Madhva) and.

मरणं maranam, Death. T. S. मरणं=death-less-ness

प्राप्या prāpya, reaching.

आत्मः Ātmā, the Ātmā or M. The Jivātma.

भवति bhavati, becomes.

गौतम Gautama, O Gautama.

Madhva : आत्मा भीषणः, मरणं प्राप्य यथा भवति ग
स्त्राणि भीषणे नेत्राचनाय वृत्यर्थः ॥ Atmā means

I shall tell thee also how the Atma falls
the state of Jiva i.e. how it reaches its
condition. This shows that there is difference
between the Jiva and the God.

And now this mysterious ancient Brahma I shall tell
thee, so that by reaching deathlessness, he becomes
(alone) O Gautama.

MANTRA. 7.

योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरस्वाय देहिनः ।

कृष्णमन्ये प्रतुलयन्ति यज्ञं कर्म यथा शुद्धम् ॥ 9 ॥

प्रवापः—कर्मे देहिनः पवापत्तिकर्मासुरं स्त्रीरस्याद् वैति ग्रन्थमें कर्मे
कामुकंवर्णितम् ॥

वैति yonim, (वैतिहारं त्रिलोकसम्बन्धाः सन्ततेः) womb.

कर्मे anye (के चिह्न विद्याकर्माः सूहाः M. केरम्) some.

प्रवद्यन्ते pravadyante (ग्रन्थिति M. ग्रामुकिति) enter.
obtain.

सरित्वाय sariratvāya (स्त्रीरस्याद् M. स्त्रीरस्य त्वाद्) in
order to have a body ; for the purpose of becoming
incarnated.

देहिनः dehinah (देहसन्तः M. देहारकयोग्याः) embodied
ones M. when ready to become embodied.

स्थानुं sthanum (स्थानिदिव्यावर भावं M. स्थानदेहं immove-
able, inorganic body or matter, Sthanum : a
stone, an epithet of Shiva, denoting the qualities
of calmness and fixity.

अन्ये anye, others. (देहिनः), who are evil doers.

अनुसम्यानि anu-sam-yanti, go into.

कर्म yath& karma (पद्म यस्य कर्म तद् यस्य कर्म, ये शीघ्रत्वं कर्मेष
कर्मणि शूर्वं उद्देश्यं इत्येतत्) according to karma
(actions done on the Physical Plane)

शुद्ध यथ& srutam, (शाहूष्ट च विद्यानशुष्टिर्भिर्दं M. अ च
विद्याकर्मान्ति अनेष्ट) according to their knowledge
(energy set free on the mental plane).

**a souls, ready for birth, go into the womb to obtain
others enter Sthānum, according to their karma
according to their knowledge.**

MANTRA. 8.

य एष शुप्तेषु जागति कामं कामं पुरुषो निर्मिनाथः
 तदेव शुक्रं तद्ब्रह्मस्तदेवाद्यतमुच्यते
 तस्मिंश्चोकाः श्रिताः स्तर्वै तदु नात्येति करथन ।
 एतद्वै तत् ॥ ८ ॥

आवायः—यः कामं कामं निर्मिनाथः एषः पुरुषः शुप्तेषु जागति तद एव शुप्त
 वद ब्रह्म तद एव अस्तु एव उच्यते । तस्मिंश्च उक्ते ओकाः श्रिताः तदु च करथन
 नात्येति तद वै एतत् ॥

यः *yāh* who,

एष *esha*, this (Person or God).

शुप्तेषु *supteshu* (प्राणादिभु M. जीवेषु) when (they the
 Pītmas or the Jīvas are) asleep.

जागति *jāgarti*, is awake (does not sleep, but watches
 over us, as a Mother on her child)

कामं कामं *kāmam kāmam* (तं तमन्त्रितं स्वाक्षर्यं M. स्वेच्छाकुरारे
 or कामनामं स्वाप्न पदार्थं जातं) one desired object
 after another. M. according to His Desire.

पुरुषः *purushah*, the Person.

निर्मिनाथः *nirmimānah* (निर्वादधर् M. उत्पादयत्) creative
 shaping.

तद तत्, That.

एव एव, indeed.

शुक्रं *shukram*, (शुक्रं शुक्रं M. शोकरहितं) White, Bright
 Pure M. Free from sorrow.

तद तत्, That.

ब्रह्म Brahma. The Brahman.

तद् एव tad eva, that indeed.

अमृतं amritam (अमिताभी M. अनश्वरं) Immortal, undestructible, unchanging.

उच्यते uchyate (उच्यते चेतु M. वेदाविष्णु or प्राप्तेः) is said or called (in all scriptures or by all wise men.)

तस्मिन् tasmin, in Him.

लोकाः lokâh, the worlds.

स्रिताः Sritâh, (आस्रिताः) contained.

सर्वे sarve, all.

तद् उ tad u, That indeed.

नात्येति na aty-eti, does not go beyond.

कश्चन kaschana, any one.

This Purusha who is awake in those that sleep, and who is (all objects) as a desire, that indeed is the pure one, indeed is Brahma, immortal he is called. In him all is are contained. This is That. Him verily nothing beyond.

MANTRA 9.

अग्निर्घैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो ब्रह्म ।

एकस्तथा सठ्ठभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो

ब्रह्मश्च ॥ ९ ॥

। अग्निः—यथा एकः अग्निः भुवनं प्रविष्टः रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः ब्रह्म ।

प्रात्मा एकः सर्वभूतान्तः (प्रविष्टः) ब्रह्म रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः

अग्निः agnih, The (Celestial) Fire. The conscious Fire-God in heaven and His reflections in the unconscious material fires of the physical plane.

यथा yathâ, as.

एकः ekah, one.

भुवनं bhuvanam (भवं लोकः, तं) the world.

प्रविष्टः pravishthaḥ (अनुप्रविष्टः) entered.

रूपं रूपं rûpam rûpam, in each form.

प्रतिरूपं prati-rûpam, (प्रतिविदिषः) counter-form or reflectior

बभूव babhûva, became.

एकः ekah, one.

तथा tathâ, so.

सर्व-भूतान्तरात्मा sarva-bhût-antarâtmâ (सर्वेषां भूतानां अभ्यन्तर आत्मा प्रतिभूतभव्यात् M. सर्वजीवानुप्रविष्टः भगवान् एकः स्वतंत्रः १ अन्यः) the Inner Self of all creatures.

रूपं रूपं प्रतिरूपः rûpam rûpam prati-rûpah, for every form, its counter-form.

बहिः च bahih cha, (स्वेन अविकृतेन रूपेण आकाशवत् M. अत भगवतः रूपं कर्त्तं प्रति प्रतिरूपः प्रतिविन्मो बभूव जीवः) and out or without (i. e. Brahman assumes the form of every object that it enters, yet is without them). M. विन्मस्त्वरूपाद् बहिर्भूतश्च न तत्स्वरूपात्मा i.e. out side of the reflected form It does not become one identically.

As the one Agni enters every form ; in the world and becomes like that form, so the one inner soul of all beings entering every form becomes of that form, but is still outside it

MANTRA 10.

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव।
एकस्थता सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपे
बहिर्श्व ॥ १० ॥

अस्त्रयः—वया एवः वायुः सुवर्णं प्रविष्टः रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः वभूव
वया एवः आत्मा वर्वभूतान्तः वर्वभूतान्तः वर्वभूतान्तः (प्रति) प्रतिरूपः (वभूव)

वायुः *vāyuh*, The Vayu.

As the one Vayu enters every form in the world, and becomes *like* that form, so the one inner soul of all beings, entering every form becomes of that form, but is still outside it.

MANTRA 11.

सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चकुर्न लिप्यते चाकुषैश्चात्मदेवैः ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन
बाह्यः ॥ ११ ॥

अस्त्रयः—सर्वस्य लोकस्य चकुः सूर्यः चाकुषैः वाक्षदेवैः यथा न लिप्यते ।
लोकदुःखेन बाह्यः एकः सर्वभूतान्तरात्मा तथा (दोवैः) न लिप्यते । प्रथवा
सः एकः सर्वभूतान्तरात्मा तथा लोक दुःखेन न लिप्यते ॥

सूर्यः *sūryah*, the sun.

यथा *yathā*, as.

सर्वलोकस्य *sarva-lokasya*, of all worlds.

चकुः *chakshuh*, the eye. M. The eye is of two sorts —the external and the internal. The external is material and inert. The internal is living and conscious, as it has for its presiding deity the Sūrya.

ना *na*, not.

लिप्यते *lipyate*, is contaminated or besmirched.

चाकुषैः *chākshushaiḥ* (चाकुष्यादिरूपविचित्रैः आच्यात्मकैः पाद
देवैः, वाह्यैऽप्य अग्न्यादिसंर्गरूपैः M. चक्षुष्यविभिः)

relating to the eye. (The impurities which the eye sees.)

बाह्यदोषः: bâhya-doshaih, external impurities.

एकः तथा सर्वभूतान्तरात्मा ekah tathâ sarva-bhûtântarâtmah, so one is the Inner Self of all creatures.

न लिप्यते na lipyate, is not contaminated.

लोकदुःखेन loka-dukkhena, by the world-sorrow.

बाह्यः: bâhyah, (being) without.

As the one Sûrya, the eye of all the worlds, is not affected by the external faults contained in the objects of sight (by his rays falling on them), so the one inner-soul of all is not affected by external sorrow of the world, being outside it.

MANTRA 12.

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपम्बहुधा यः करोति।
तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतन्नेत-

रेषाम् ॥ १२ ॥

ज्ञानवयः—यः एकः वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा करोति प्रात्मस्थं तं ये धीराः अनुपश्यन्ति तेषां ग्राम्यतं सुखं (भवति) इतरेषां न (भवति)

एकः: ekah, one. (S. चहि परमेश्वरः सर्वगतः स्वतन्त्र एको न तद् समोऽस्यधिको वा ज्ञानोऽस्ति ॥ M. एक पदोक्तं स्वातंत्र्यं व्यञ्जयन् एकस्य नामा जीवनियंतुत्वं कथं इति चोदयं बहुर्व लोक्या निराद ॥ S. Verily that Supreme God is all pervading, self dependent and One, there is no one else who is either equal to Him or greater than He. M. The word "One" indicates that He is self dependent. How can one God control and rule infinite number and variety of Jivas.

To this, the answer is given in this verse. i.e. the God assumes infinite forms in order to govern infinite worlds and Jivas.)

वसीः: vasiḥ (एवं हि अस्य जगद्वये वर्तते M.) the controller, the Ruler.

सर्व-भूतान्तरात्मा: sārva-bhūt-āntar-ātma, the Inner self of all creatures.

एक रूपं: ekam rūpam (एकमेव सर्व एकत्र आत्मानं विगुह्य-विद्वान्-रूपं) one form (which is one essence, pure intelligence.)

बहुधा: bahudhā (नामदर्पादि अगुह्य-उपाधिभेदवयेन बहुधा अनेक-प्रकारं) manifold (according to differences of name and form.)

यः: yah, who.

करोति: karoti, does, makes.

तं: tam, Him.

आत्मस्थं: ātmastham (स्वयरीरहस्याकाशे तुद्वौ चेतन्याकारेण अभिष्यक्तं) seated-in-the-self (placed in one's own heart, in the Buddhi).

ये: ye, who (free from out-going tendencies.)

अनुपश्यन्ति: anu-pasyanti (अनुभवन्ति) see, experience, perceive.

धीराः: dhīrāḥ, the wise (विद्येकिनः)

तेषां: teshām (चर्मेष्वरभूतानां) theirs.

तुलं शाश्वतं: sukhām sāsvatam (विह्वं आत्मानन्दसहकं तुलं) eternal happiness (the bliss of the self).

न इतरेषाच्: na itareshām (न अविदेकिनां) not of others.

He is one, the ruler, the inner self of all creatures, who makes (his) one form manifold; those tranquil minded ones who see him seated in the *mahat-atma*, eternal happiness is for them and not for others.

MANTRA. 13.

नित्योऽनित्यानाऽचेतनश्चेतनानामेको बहुनां ये विद-
धाति कामान् । तमात्मस्यं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तीषां
शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥ १३ ॥

आच्चयः—अनित्यानां नित्यः चेतनानां चेतनः यः एकः बहुनां कामाद्
विदधाति आत्मस्यं तं ये धीराः अनुपश्यन्ति तीषां शाश्वती शान्तिः (भवति)
इतरेषां च (भवति) ॥

नित्यः nityah (अविनाशी) eternal.

अनित्यानां anityānām (विनित्यानां) among the transient. Or
नित्यः किञ्चानात् nityah nityānām (M. नित्यानां बस्तुनां नित्यः अनि-
श्चयेन नित्यः) the Eternal among the Eternals.

चेतनः chetanah, चेतनानां chetanānām (चेतयितूनां ब्रह्मादीनां
प्राणिनां आत्मचेतन्यनित्यमेव चेतयितूलं M. चेतनानां चेतनः
= चुरुख्य चेतनः, अस्ये चेतनामात्माः तदधीनाः) the Thinker
among all thinkers, or the Highest consciousness
among all consciousnesses. (like Brâhma &c.)

एकः ekah, the One.

बहुनाम bahūnām (अनेकेषां M. चेतनानां) of many (consciousnesses.)

यः yah, who

वेदधाति कामाद् vidadhāti kāmān, fulfils the desires. (वेदार्थी
कर्मानुरूपं कामाद् कर्मपक्षाति स्वामुग्रहणितां च कामाद् यः
प्रवद्धति)

ते आत्मस्यं देते अदुपश्यन्ति विराः tam ātmastham ye anupasyanti
dhirāḥ, The wise who perceive him within
theirselves.

वेष्टं teshām, to them.

शान्तिः sāntih (उपराति M. शुल्कं) peace, happiness.

शास्त्रती sāsvatī (निरूप्या) eternal.

न इतरेषां na itareshām, not to others.

The eternal among the eternals, the consciousness among
consciousnesses, the one among many, who bestows the
fruits of Karmas, the tranquil-minded ones who see him
dwelt in the mahat-Atma, eternal happiness is for them and
not for others.

MANTRA 14.

तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यस्परमं सूखम् ।

कथम् तद्विजानीयां किमु भाति विभाति वा ॥ १४ ॥

अभ्ययः—(यह) अनिर्देश्यं परमं शुल्कं तद् इति (दुषाः) मन्यन्ते
एव किमु उभाति वा न विभाति क्यां तु विजानीयात् ॥

तद् tat, that (आत्म विद्वान् M. शुल्कं ब्रह्म) S. Self-kno-
wledge M. Mystery of Brahman.

इतद् etad, this (M. इवरूपं)

इति iti.

मन्यन्ते manyante, they think.

अनिर्देश्यं anirdesyam (निर्देश्यं अवश्यं M. इवरूपं इति निर्देश्यं
अवश्यं) indescribable, undefinable, inexplicable.

परमं शुल्कं paramam sukham (प्रकृतं शुल्कं M. निर्देश्यं परमशुल्कात्मकं)
supreme happiness. M. The wise think Him as
the Indescribable essence of the highest happy-

ness—that Brahman which is in one aspect Mystery, and in the other the All form—between the unknown and the known lies the third aspect of Brahman—the Supreme bliss.

तद् katham तु nu (केव प्रकारेष) M. In what way.

तद् tad, that.

विज्ञानीयं vijñâniyam, can I know (M. How can I know the Bliss aspect of Brahman without His grace अगत्य इष्यं कर्यं तु ज्ञानीयं तद् प्रसादं श्रुते)

किम् u. does it verily or indeed.

भाति bhâti (शीघ्रते) shine forth (and illumine others.

न भावि वा na bhâti vâ, or does it not shine forth: i.e. can it be known by our Buddhi or not? “How can I know that Indescribable high happiness.”

or

विभाति वा vi-bhâti vâ, or is it lighted (by some other light

“This is that”—so say the wise: how may I know the supreme bliss, not to be defined; is it manifest or is it manifest.

MANTRA. 15.

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकमेसा विद्युतेऽभाँ
कुतेऽप्यमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति सठर्वन्तस्य भा॑
सठर्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

अथवः—तत्र इदंः न भाति न चन्द्रतारकं (भाति) इताः विद्युतः प॒
अप्यं अग्निः कुतः (भावाद्) भास्तः इवत्रं अहु इदं एवं तत्प॒
विभाति ॥

न na, not.

तत्र tatra, there (हस्तिं स्वात्मभूते ब्रह्मिः M. वह पहोले भासाये प्रार्थिते पृथुनि)

सूर्यः sūryah, the sun,

भासि bbāti (प्रकाशयति M. भासयते) shines, reveals, manifests.

न na, not.

चन्द्र-तारकं chandra-tārkam, the moon and stars.

इमाः विद्युतः भास्ति na imāḥ vidyutah bhānti, not these lightenings reveal (or shine.)

अयस्य अग्निः कुतः अग्निः kutah ayam agnih, how this fire?

एव भास्ति tam eva bhāntam (परमेश्वरं दीप्यभासं M. तमेवभासम् = तद्भासं अनुदीप्यते) S. when verily he shines, M. following after His shining forth.

अनु-भासि anu-bhāti M. भासि (anu is taken with the preceding clause) S. अनुदीप्यते shine after Him (not by their own light, but by His light.)

सर्वे sarvam, all (Sun and other stars &c.)

तस्य tasya, His.

भासा bhāsā, (दीप्यता) by (His) light.

सर्वे sarvam, all.

इदम् idam, this (sun &c.)

विभासि vi-bhāti, is lighted.

There the sun does not shine, nor the moon and stars,
nor these lightenings do not play, how then this fire? When
is manifest, all is manifested after Him, by His mani-
festation all this world becomes manifest.

VALLI VI.

MANTRA. 1.

जर्ध्वमूलोऽवाक्शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।
 तदेव शुक्रमृतद्वाहस्त तदेवामृतमुच्यते ।
 तस्मैङ्गोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन ।
 पृथुद्वै तत् ॥ १ ॥

अश्वत्थः—एषः जर्ध्व मूलः अवाक्शाखा सनातनः अश्वत्थः । तदु एषः
 तदु ब्रह्म तदु एव अश्वत्थं उच्यते । तस्मिन् सर्वे सोकाः श्रिताः तदु उ क्षा
 श्वयेति तदु वै एतदु ॥

जर्ध्वमूलः *úrdhvá-múlah* (जर्ध्वं मूलं यत् इद्विष्टोः परमं पदम् ते
 चेऽयमव्यक्तादिस्थावरामः संचारहृष्टः M. जर्ध्वं उर्वोऽशोभना
 मूलं वृषभूतं भूतसनिव भूलं यस्य जगदात्म्यं वृश्चत्य त जर्ध्वा
 above-rooted. M. M. whose roots grow upward
 M. That world-tree whose root is in "Urdhv
 or High God.

अवाक्-शाखः *avák-sákhah* S. स्वर्गनरक्तिर्यक्त मेतादिभिः शाखा
 (M. अवाक् शाखाः शाखाः देवाः शाखाः यस्य अस्ती) do
 branched. M. M. whose branches grow dor
 wards M. Whose branches are the Lower De
 (arvák Lower hierarchy.)

एषः *eshah* (संचार वृष्टः M. प्रशाख प्रणितो जगदात्म्योऽप्तव
 this.

अश्वत्थः *asvatthah* (अश्वत्थयत् कामकर्मवातेरित्वित्व प्रर्थ
 सनातनः M. अश्वत्थयत्वरित्वित्वः । आशुग्रित्वाऽ ।
 हरिः ॥ शाखा is formed by adding the affix
 the root शा "to blow" preceded by the upap
 शाशु 'quick' शाशु+शा+क (श)= शाखा (the ॥

shortened.) अस्तः अस्तिं तिष्ठति or अस्तवस्य यत् अस्तु = अस्तवस्य) the Fig-tree M. that which stands firm like the Fig-tree. Or अस्तवस्य may mean "the abode of God or the food of God". अस्तु means then "He who goes very quickly" i. e. the all-pervading God : and य is the elided form of स्था "to stand" or य "food."

उत्तमः sanātanah (चिरंदेवतः M. प्रथाइसोऽनादि) ancient. M. Beginningless as a current. The current of creation has no beginning.

तद् एव tad eva, that verily or indeed. S. That root of the world tree.

शुक्रं sukram (शुभं, शुक्रं) Bright, Pure, Free from sorrow.

तद् ब्रह्म tad Brahma, that is Brahman.

तद् एव tad eva, that indeed.

अमृतं amritam (अविनाश स्वभावं) Immortal.

उच्यते uchyate (कथ्यते सर्वत्वात्) is said.

सोकाः किताः सर्वेऽतद् उ न अस्तीति कस्यन् = same as in V. 8.

With roots above and branches below, this (manifested na) is as an ancient ashvattha tree, that indeed is the one, that is Brahma, that indeed is called immortal. all worlds are contained, Him verily nothing goes I,

is is that.

MANTRA 2.

देहं किञ्च जगत्सृष्टवै प्राणं एजति निःसृतम् ।
इहूभयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ २ ॥

आवयः—यत् इदं किंच सर्वं जगत् निःसृतं प्राणे (ब्रह्मि) इति
प्राणः) उदयतं वज्रं चहृ भवतु ये इतह विदुः ते अमृताः भवन्ति ॥

यत् yat, what.

इदं idam, this.

किंच kimcha, so-ever.

जगत् jagat, world.

सर्वं sarvam, whole, all.

प्राणे prâne (परस्परम् ब्रह्मि M. प्राणात्मे हरो शिरः) in
Prâna (in the Supreme Brahman M. in
God Hari.)

इति ejati (क्रम्यते) trembles or यत् मेरण्या चेष्टते वा
(by His direction.)

निःसृतं nih-sritam (निर्गतं M. प्राणात् निःसृतं) gone from
M. All this world is contained in the Prâna
comes out of Prâna—from whom this universe
trembles as if in fear, or works under His
command.

महृभयं inahat bhayam (भद्रं तद्वयं च, M. भद्रभयः)
great terror, reverence, awe. S. Great and w
ble M. giver of great terror.

वज्रं उदयतं vajram udyatam (उद्धवनिक वज्रं M. वज्रवत् च
उदयतं = उत्तमृष्ट उद्धवत्तं) thunder-bolt raised M
drawn sword S. the thunder-bolt, as if on
point of being hurled. M. The great give
terror, like the thunder-bolt. He takes
as a separate word meaning "ever active."

यः इतह विदुः yah etad viduh, who know this (Brahman.)

अमृताः amritâh (अमरत्वपर्वताः M. अमृतः) Immortal, Mi
te भवन्ति te bhavanti, they become.

M. another reading is भावः That from whom has come out Prâna, as well as all this universe, in whom they all tremble or carry on their functions. Or that from whom the whole world has come out, and on whom that Prâna (Brahman) re-acts.

Whatever is in this world, the whole moves in the Prâna comes from it. It is like a mighty reverence, like an ed thunder-bolt, they who know this, they verily are immortal.

MANTRA 3.

त्यादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

त्यादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

त्ययः—अस्य भयात् अग्निः तपति (अस्य) भयात् सूर्यः तपति (अस्य)
मृद्धः च वायुः च पञ्चमः मृत्यु धावति ॥

भयात् bhayât (भीत्या) from terror, awe, reverence.

अस्य asya (परमेश्वरस्य) of Him (the supreme God.)

तपति agnih tapati, the fire burns.

तपति सूर्यः bhayât tapati sūrya, from awe the sun shines.

मृद्धः च वायुः च मृत्युः धावति पञ्चमः bhayât Indrah oha vâyuh
cha Mrityuh dhâvati panchamah, from awe
Indra and Vâyu, and Mrityu the fifth runs.

M. धावति (स्वकार्येषु व्याप्रियते) M. translates dhâvati
as “engage in their respective works” such as
causing rain &c.

In reverence of Him Agni burns, from reverence of
Surya shines, from reverence of Him, Indra (rains),
blows), and Mrityu runs (to work) as fifth.

MANTRA 4.

इह वेदवक्तव्योद्भुमप्राक् शरीरस्य विस्तुः ।

ततः सर्वेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥

अथवयः—इह (बीबद्) शरीरस्य विस्तुः प्राक् बोद्धुं अशक्तः ।
शरीरत्वाय सर्वेषु लोकेषु (विद्यमानेषु सर्वु अनादरेष्वस्मी) कल्पते (कृतो भवति) ॥

इह iha, (बीबनेव M. अनुष्ठावे) here (while ab
on this physical plane or M. while having
human dense body.)

चेत् chet, if (यदि)

अशक्त asakat, (अश्रोति M. अक्षः) is able or became at
बोद्धुं boddhum, (अवगत्युं) to understand.

प्राक् prāk शरीरस्य विस्तुः safrasya visrasah (पूर्वं शरी
अवस्थांस्तात् पतनात्, संसार बन्धनाह विमुच्यते । न
अशक्त बोद्धुं ततोऽनन्दबोधात् सर्वेषु सूक्ष्मते वेषु सर्वा
प्राक्षिनः पृथिव्यादयः सोक्तः, तेजु शरीरं बृहाति) behi
(S. If a man is able to understand Brahman
then even before the decay of his body, he
is liberated. If he is not able to understand
then he has to take body again in the creat
worlds.)

शरीरस्य विस्तुः safrasya visrasah, (M. भौविकदेहस्यविस्तुः
तनावस्थानात् प्राक्कुबोद्धुं अशक्त) the falling asum
of body (the dense).

ततः tatah, then.

सर्वेषु सोक्तेषु शरीरत्वाय कल्पते svargeshu lokeshu safrasya
kalpate, (M. विकुटादिषु अमात्माविदावस्थालकदेहस्य
कल्पते चुक्तो भवति यदि यावत्) in Heaven work
(like Vaikuntha &c.) he is born in order

take a body (which is im-material, and consists of the bliss and intelligence)—i.e. He takes an undecaying *Spiritual* body in the Heaven-worlds. S. reads सर्वे यु and not स्वर्वे यु, सर्वे यु means “in the created world” Shankara’s meaning is given above.

If a man here is able to understand Him (Brahma), before disintegration of the body, then in the lokas of the self-lgent One he obtains an (a-prakritic) form.

MANTRA 5.

यथाऽदर्शे तथाऽत्मनि यथा स्वप्ने तथा पितॄलोके ।
यथाऽसु परीब ददृशे तथा गन्धधर्वलोके छायातपयोरिव
ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

प्रश्नवयः—यथा आदर्शे (ददृशे) तथा आत्मनि (ददृशे) यथा स्वप्ने (ददृशे) पितॄलोके (ददृशे) यथा असु परिददृशे इव तथा गन्धधर्वलोके (ददृशे) के छायातपयोरिव (ददृशे) ॥

यथा yathā, as

आदर्शे adarse, in the mirror (यथा आदर्शे प्रतिबिन्द्वभूतमात्मानं परियति लोकोऽस्यन्तविविक्तं M. आदर्शे दर्पणे चुखं यथा दृश्यते सम्यक् तथा छान्दूष्टिभिः दृश्यते) M. as the face is seen fully reflected in the mirror, so the Brahman is seen completely reflected in the Atman.

तथा tathā, so

आत्मनि अत्मनि, (स्वबुद्धौ आदर्शवस्तु विभक्तीबृद्धायां विविक्तं आत्मनो दर्शनं भवति M. आत्मनि जीवे अवस्थितो भगवान्) In the Atman, S. In the Buddhi M. In the Jivatman.

यथा स्वप्ने yathâ svapne, (अविविक्तं आग्रहं बाधनोद्भूतं M. अस्तप्ते पश्चार्थे दृश्यते, न सम्पूर्ण) as in dream (S. not fully, not completely.)

तथा पितृलोके tathâ Pitri-loke, so in the world of the Fathers (अविविक्तमेव दर्शनमास्मः कर्मफलोपभोगा उत्तमात् M. S. there is not complete realisation, because there is the experiencing of the fruits of one's actions.

यथा अण्डे yathâ apsu, as in waters (अविभक्तायवचात्मकं परीक्ष दृश्यते or दृश्यते pariva dadrisse or drisyate, (परिदृश्यते इव ए M. परीक्ष=सम्यग् इव प्रतिमुखादिकं दृश्यते) as if full seen, as if seen in all parts, face &c.

तथा गन्धर्वसोके tathâ Gandharva-loke, so in Gandharva world (अविविक्तमेव दर्शनं आत्मनः M. किंचित् रप्यष्टया दृश्यते काया-आतपयोः इव ब्रह्मसोके chhâyâ âtpayoh iva Brahma-lok like shadow and light in the Brahma-world light and its reflection (अस्यत्वविविक्तं ब्रह्मं दृश्यते दृश्यते कल्पस्त्रित् ॥ च च दुष्प्राप्यः; तस्माद् आत्मदर्शनाय इवेष्व कर्तव्यः M. आयातपनिलित प्रदेशे यस्तु यथाइति दृश्यते तथा इति: दृश्यते)

As a reflection in the mirror, so in the Atman is Brahm to be seen, as one sees in dream so in the Pitri loka, as waters completely visible, so in the Gandharva loka; in the Brahma loka, as light and its reflection.

MANTRA. 6.

इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तनयौ च यस् ।

पृथगुत्पद्यनामानां भवता धीरो न शोचति ॥ ६ ॥

अन्तर्यामः—यत् शीरः पृथक् उत्पद्यमानानां इन्द्रियाणां पृथक् भावं उदयास्त
एव न चोचति ॥

इन्द्रियाणां indriyānām (शोष्रादीनां) of the senses (like ear &c.)

पृथक्-भावं prithag-bhāvam (स्वभावविलक्षणात्मकतां M. तारतम्यं) different states or conditions.

उदयास्तमयौ अस्तमयौ उत्पत्ति-प्रलयौ जाग्रत्-स्वप्नावस्थायेष्या M.
यद्य जगदुदयास्तमयौ भवतः पृथक् नाना प्रकारेण उत्पद्यनानानां
इन्द्रियाणां सत्ता प्रतीत्यादिकं इति शेषः) rising and setting. S. Origin and destruction, having reference to waking and sleeping state. M. This origin and destruction of the world, takes place in order to make the senses apprehend different objects.

च यत् cha yat, and what.

उत्पद्यमानानां prithak ut-padyamānānām (आकाशादिभ्यः
अत्यपत्तिविशुद्धात् केवलात् चिन्मात्र आत्मस्वरूपात् M. नाना-
प्रकारेण उत्पद्यमानानां इन्द्रियाणां सत्ताप्रतीत्यादिकं इति शेषः) produced from different origins (such as akashā &c.) M. born in different ways.

मत्वा matvā, having thought over (S. ज्ञात्वा M. भगव-
दधीनं ज्ञात्वा) S knowing M. understanding that they are under the control of God.

न शोचति dhiraḥ na sochati, the wise does not grieve.

S. Understanding the different states and the rising and setting (in waking and sleep) of the senses, that have each a different origin (such as ear from akashā &c.), the wise does not grieve.

M. Understanding that all these differences condition, these, creations and destructions worlds, these perceptions of objects by the senses which have different origins, are under the control of God, the wise does not grieve.

Knowing all the different conditions of the senses, the origin and destruction of things, and what is produced from different Sources, the wise man does not grieve.

MANTRAS. 7. 8.

इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।

सत्त्वादधि महानात्मा महतोऽव्यक्तमुत्तमम् ॥ ९ ॥

अन्धयः—(तत्) मनः इन्द्रियेभ्यः परं, सत्त्वं मनसः उत्तमम्, महान् आत्मात् अधि, अच्युतं महतः उत्तमम् ॥

अव्यक्तात् परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्गं एव च ।

यज्ञात्मा भुद्यते जन्तुरमृतत्वं गच्छति ॥ ८ ॥

अन्धयः—जन्मः यज्ञात्मा भुद्यते असुतरं च गच्छति (सः) व्यापकः च
एव पुरुषः तु अच्युतात् परः ॥

इन्द्रियेभ्यः परं मनः indriyebhyah param manah, the Manas higher than the senses. (M. the presiding of Manas is higher than those ruling the senses. See ante III. 10.)

मनसः सत्त्वमुत्तमं manasah satvam uttamam (सत्त्वं=दुर्द्दि)

Budhi is higher than Manas.

सत्त्वात् अधि महान्-आत्मा sati-āt adhi Maññātmā (अधि=प्रभावः
व्यापकः, अपरिच्छिष्ठः) over Buddhi (as penetrating it even) is the Maññātmā (the greatest

इतः अव्यक्तं उत्तमं mahtah avyaktam uttamam, higher than Mahat is the Avyakta.

अव्यक्तात् परः पुरुषः avyaktāt tu parah purushah, beyond the Avyakta, is the Purusha.

आपकः vyâpakaḥ, (आपकस्यापि आकाशादेः सर्वस्य कारकत्वात् M, अपरिच्छिन्नः) the all-pervading (S. the cause even of all pervaders like Akâsha &c. M. The unbounded.

लिङ्गः एव च alingah eva cha (लिङ्गयते गच्छते येत तत् लिङ्गं बुद्धादि तदविद्यमानस्य इति अथव अलिङ्गः M. प्राकृत-भौतिकदेह-रहितः, without marks also, S. That by which a thing is understood is called “linga”; such as Buddhi, Manas &c. He who has not these is a-linga. M. He who has neither a Prakritic body nor an Elemental (compounded) body. (Bodiless.)

यम् or तं tam, whom or Him M. तं refers to तारतम्यांतंगं ॥

ज्ञात्वा jnâtvā, having understood (being taught by Teachers and Scriptures.)

गच्छते जन्मुः muchyate jantuh (अविद्यादिहृदयग्रस्थिभिः जीवन् एव M. भवपाशात्) the creature is liberated (S. from the bonds of Ignorance even while alive; M. from the toils of existence.)

तत्त्वं च गच्छति amritatvam cha gachchhati (पतितेऽपि यरीते असृतत्वं च गच्छति M. पुनर्जननं भरणादिभावकर्त्ते असृतत्वं) and goes to Immortality (S. after death, M. of non-rebirth.)

Higher than sensations is Manas,
Higher than Manas is Buddhi,

Higher than Buddhi is the Mahat-atma.

Higher than the Mahat is the Unmanifested.

Beyond the Unmanifested is Purusha, the all-pervading one having no attributes, whom having comprehended the man is liberated and goes to the state of deathlessness.

MANTRA. 9.

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।

हृदा मनीषा मनसाभिकृप्तो य एतद्विदुरसृतास्ते भवन्ति।

अन्यथः— अस्य रूपं सदृशे न तिष्ठति कश्चन एवं चक्षुषा न पश्यति हृदा मनीषा मनसा अभिकृप्तः (आत्मा ज्ञेयः) ये एतत् (आत्मनो ब्रह्मस्यं) विदुःते अस्तु भवन्ति ॥

न na, not.

सन्दृशे sandrise, (सन्दर्शनविषये M. सच्यक् ज्ञानाय) the object of perception. M. of complete conception or knowledge.

तिष्ठति tishthati, exists or is found or stands.

रूपं अस्य rūpam asya, His form. (His = of the Pratyagīman. M. His = of God the Source of all Avatars, the Arche-type.)

न चक्षुषा na chakshushâ, (उपलक्षणं, चक्षुरादिकरणैः) not by eye (or any other sense organ.)

पश्यति कश्चन pasyati kaschana, (उपलभते क्षमिदपि) sees any one enam, Him (the Self.)

हृदा मनीषा hrīdā manīṣā, (मनीषा is Instrumental singular of the noun मनीष (Nom. S. मनीष्) मनसः चक्षुषां रूपस्येषु वियथृत्येन M. इत शब्दोऽम् चक्षु-मनस-ध्यान-मी खादि-साधनपाः ॥ तद्युपूर्णे न मनसाः । “मनीषा”=आत्म

भगवान् अभिकृप्तः—विषयीकृतो भवति) by the Heart of the Person who is Lord of his mind. M. By the Heart and Mind is known this Ruler of the Mind. M. takes भगवा as Nom. S. meaning God (the Ruler of mind.)

मनसा manasā, (भनमरपेण सम्यग् दर्शनेन) by the Manas.

अभि-कृप्तः abhi-kliptaḥ (अभिवर्त्यतः, अभिप्रकाशितः M. विषयी-कृतः) is revealed, is made known,

एतद् विदुः yah etad viduh, who knows this or इनं Him.

हृताः ते भवन्ति amritāḥ te bhavanti, Immortals they become,

Not as an object of perception does His form exist, not by the eye does any one see him, but by Buddhi controlling i.e. mind, reflected in Manas, is He revealed, who *thus* know him, deathless they become.

MANTRA 10.

यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।

बुद्धिश्च न विचेष्टते तामाहुः परमाङ्गतिम् ॥ १० ॥

अन्वयः——यदा पञ्च ज्ञानानि मनसा सह अवतिष्ठन्ते बुद्धिः च न विचेष्टति परमाङ्गतिम् आहुः विद्वांसः ॥

यदा yadā, (यस्मिन् काले) when.

पञ्च pancha, the five (qualifying ज्ञानानि i.e. the five Jnānendriyas.)

अवतिष्ठन्ते ava-tishthante (स्वविषयेभ्यो निवर्त्ततानि आत्मनि एव अवतिष्ठन्ते M. अवृत्ततया तिष्ठन्ति) remain aloof (from their objects.)

ज्ञानानि jnānāni, (the organs of) knowledge. (ज्ञानार्थस्वात् शोकादीनिद्र्यादि M. ज्ञानसाधनानि चहरादि पञ्चेन्द्रियादि)

मनसा manasî, (with) the Manas.

सह saha, with.

बुद्धिः buddhih, (अभ्यवसायलक्षण) the Buddhi.

न विचेष्टति na vi-cheshtati (स्व क्षापारेतु न व्याप्रियते M. विषया प्रति न प्रवर्तते) does not go towards (its objects).
ताम् tâm, that (Pratyâhâra state from seven-fold objects of consciousness) or तं Him.

आहुः âhuh, they say.

परमां गतिं paramâm gatim, the highest goal or way (परम साधनं ज्ञानस्य the highest means of acquiring Jñâna or Wisdom.)

When the five organs of perception and manas (remain apart from their objects), and the intellect even does not move, that they call the highest road.

MANTRA. 11.

तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ।

अग्रमत्स्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥ ११ ॥

अग्रवदः—तां स्थिरां इन्द्रियधारणं योगं इति मन्यते तदा अग्रमतः भवते योगः हि प्रभवाप्ययौ ॥

तां tâm, (तदवस्थां) that (state.)

योगं yogam, the Yoga.

इति iti,

मन्यते manyante, (प्राचाः) they hold.

स्थिराम् sthirâm (अवस्थां M. अवस्थां) steady (unmoved)
इन्द्रिय-धारणाम् indriya-dhâranâm, (बाह्यातः धारणां धारणं ॥ इन्द्रियाणां विपरीक्षेण व्यावर्तनेन भवतिहृषये अवस्थां धारणं ॥

सेव ध्यानसमाधि लक्षणयोगं) the restraint of the senses.

अप्रमत्तः apramattah, (प्रमादवर्जितः, समाधानं प्रति निरत्यं यज्ञवासु, M. भगवत् द्वाव्येद भवति) not heed-less or negligent. M. becomes knower of God.

तदा tada, then.

भवति bhavati, he becomes.

योगः हि yogah hi (यस्मात् योगः) because Yoga (is).

प्रभवाव्ययौ prabhavā vyayau, (उपज्ञानापायपर्वतः M. उत्पत्ति विनाशै) origination and destruction.

That they hold to be Yoga, which is the firm restraint of the senses. Then one becomes not heedless, for Yogn is the origin and destruction (of all things.)

MANTRA 12.

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ १२ ॥

अन्ययः—(आत्मा) वाचा नैव प्राप्तुं शक्यः मनसा न प्राप्तुं शक्यः चक्षुषा न प्राप्तुं शक्यः तद् (ब्रह्म) अस्ति इति ब्रुवतः अन्यत्र कथं उपलभ्यते ॥

न शब्द na eva, not indeed.

वाचा vāchā, by speech.

न मनसा na manasā, not by mind.

प्राप्तुं prāptum, to obtain, (ज्ञातुं) to know.

शक्यः sakyah, is able (पुरुषः)

न चक्षुषा na chakshushā, not by eye.

अस्ति इति asti iti, "it is".

ब्रुवतः vravatah, (उपदिष्टः गुरुः) from one who says (i. e.) from the Guru who knows that "He is,"

and not from one who denies the existence of God.

अन्यत्र anyatra, any where else.

कथम् katham, how.

तद् tad, He.

उपलभ्यते upa-labhyate, is to be found.

M. That God-form cannot be known otherwise than through the grace of Guru. When the Guru, through His infinite compassion shows for the first time to the desciiple the majesty of the Self; then it is for the pupil to retain that form in his heart by constant meditation and contemplation.

Not by Speech or Mind is one able to know Him, nor by the eye, how then is He to be obtained from any save the one (Guru) who says "He is".

MANTRA. 13.

अस्तीत्येवोपलङ्घव्यस्तत्त्वभावेन चोभयोः ।

अस्तीत्येवोपलङ्घव्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥

आत्मव्यः—आत्मा अस्ति हति एव तत्त्व भावेन च उपलभ्यः । उभयोः (अस्तित्व तत्त्वभावयोः सच्चे) अस्ति इत्येव उपलङ्घव्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥

अस्ति हति asti iti "He is".

एव eva, indeed.

उपलङ्घव्यः upa-labdha-vyah, is to be found or known.

तत्त्व-भावेन tattva-bhāvena, (सद्-आत्मादाति प्रत्ययविषयत्वं वर्णितत्व आत्मनः तत्त्वभावो भवति । तेन च इतेव आत्मा उपलङ्घव्यः ।

M. उभयोः प्रकृति-पुरुषयोः ; तत्त्वं = प्रकृतिकल्पं प्रकृति-पुरुष-भावं वा भावयति उप्यादयति हति तत्त्वभावः = भगवान् ; तेन

तत् प्रकादेन) by (His) true nature (i. e. the Atmā is to be known by Its *true condition* as being devoid of all qualities of spirit and matter.) M. by the grace of God. तत्त्व=the truth (of Prakriti and Purusha); भाव=the creator : i. e. the creator of the truth or condition of Prakriti and Purusha. That is, the God. तत्त्व भवेत्=by (the grace of) the origin of Truth (Prakriti and Purusha.)

च उभयोः cha ubhayoh, चेष्टाधिक—निरपाधिकयोः: अस्तित्वं तत्त्व-भावयोः ॥ M. प्रकृति पुरुषयोः) and of both (the conditioned and the unconditioned Brahma) i. e. by realising the existence of both. M. Of both (Prakriti and Purusha.)

अस्ति इति एव उपलब्धस्य asti iti eva upa labdhasya, of one who has understood It as "He is". (M. सर्वाधिकतया अस्तित्वाद् अस्ति इति नामा भगवान्, इति उपलब्धस्य एवमुपलभमानस्य, तत्त्वभावः = भगवान्) M. The God is named "asti"="He is", because He is the Supreme Existence above all existences. The person who knows God as "Asti"—such a person becomes the vessel of grace.

उभावः प्रसादिति tattva-bhāvah prasidati, (आत्मनः विदित-अविदि-ताभ्यां अन्योऽद्वय तत्त्वभावः अभिमुखी भवति M. भगवान् प्रसादिवाऽ भवति) The true nature is revealed M. The God is pleased,

He is to be known as *Asti* (*He is*), and by (realising) the true nature of the both (Matter and Spirit). To him who knows Him as *Asti* (*He is*), the true nature (of Matter and Spirit) is revealed.

MANTRA. 14.

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।
 अथ भर्त्योऽमृतो भवत्पत्र ब्रह्म समज्ञुते ॥ १४ ॥
 अथयः—यदा सर्वे कामाः ये अस्य हृदि स्थिताः प्रमुच्यन्ते अथ भर्त्यः अहृतः
 भवति भ्रातु ब्रह्म समज्ञुते ॥

यदा yadâ, when

सर्वे sarve, all (qualifying "desires").

प्रमुच्यन्ते pramuchyante, (विशीर्यन्ते) are entirely given up
 become freed. प्रमुच्यन्ते are exhausted.

कामाः kâmâh, (उक्तर्पाः) desires.

ये ye, which.

अस्य asya, (विदुषः) of this, his (man's).

हृदि hridi, in the heart, in the antahkarana.

श्रिताः shritâh, (another reading is स्थिताः) clinging to
 depending on, residing in.

अथ atha, then.

भर्त्यः martyah, the mortal.

अमृतः amritâh, immortal.

भवति bhavati, becomes.

अत्र atra, here (in this life) M. In Brahma-loka,
 Shvetadvipa &c.

ब्रह्म Brahma, Brahma.

समज्ञुते samajñute, प्राप्नोति attains.

When all the desires that reside in the heart are entirely given up then the mortal becomes immortal, then he obtains here Brahma.

MANTRA. 15.

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ।

अथ नत्यो मृतो भवत्येतावदनुशासनम् ॥ १५ ॥

ग्रन्थयः—यदा इह हृदयस्य सर्वे ग्रन्थयः प्रभिद्यन्ते अथ नत्यो मृतो भवति नावत् हि अनुशासनम् ॥

यदा yadâ, when.

सर्वे sarve, all,

प्रभिद्यन्ते prabhidyante, are cut asunder, broken through.

हृदयस्य hridayasya, of the heart.

इह iha, here (on earth).

ग्रन्थयः granthayah, knots.

अथ atha, then.

नत्यं martyah, mortal.

मृतो amritah, immortal, free.

भवति bhavati, becomes.

नावद् etavad, so much.

हि hi, verily. (It is omitted in some texts).

अनुशासनम् anusasanam, instruction.

When all the knots of the heart are cut asunder here then
the mortal becomes immortal, verily this is all instruction.

MANTRA. 16.

शतञ्चैका च हृदयस्य नाह्य

सासाम्मूढोनमभिनिः सृतैका ।

तयोर्ध्वमायमसृतस्वभेति

विष्वद्व्याम्बा उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

अस्त्वदः— यतं च एका च हृदयस्य नाड्यः तासां (अथे) एका मुर्द्धां
अभिविशुता तदा कर्षव आयात् अस्तुः अमृतत्वं इति विश्वङ् अन्याः उत्क्रमणे
(मुर्द्धां च निमित्तश्च) भवन्ति ॥

यतं satam, a hundred.

च cha, and.

एका ekâ, one (the Sushumna).

च cha, and.

हृदयस्य hridayasya, of the heart.

नाड्यः nâdyah, vessels, nerve-cords, arteriee.

तासां tâsâm, of them (one, namely the Sushumna.)

मुर्द्धां च murdhânâm, to the head, (piercing through the
brain).-

अभिविशुता abhinihsritâ, coming out towards.

एका ekâ, one (the Sushumna.)

तदा tayâ, by that (nâdi the Sushumna)

कर्षवश्च ûrdhvam, up wards.

आयन् âyan, going.

अमृतत्वम् amritatvam, immortality (relative immortality
till one world-period.)

इति eti, obtains.

विश्वङ् vishvang, diverse, अन्याः anyâh the others.

उत्क्रमणे utkramane, at the time of going-away. or
rebirth.

भवन्ति bhavanti, become. (carry the soul.)

There are a hundred and one arteries of the heart and
of them pierces through the head. By that one going upwa
he obtains deathlessness. The other (arteries) become (means of carrying the soul) to diverse (lokâs of death)
the time of going away.

MANTRA. 17.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा
 सदा जनानां हृदये सन्निविष्टः ।
 तं स्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्
 मुक्तजादिवेषीकां धैर्येण ।
 तं विद्याच्छुक्रमसृतं तं विद्याच्छुक्रमसृतनिति ॥ १७ ॥

आच्यतः—अन्तरात्मा पुरुषः जनानां हृदये अङ्गुष्ठमात्रः सदा सन्निविष्टः ।
 मुक्तजात् इषीकां इव स्वात् शरीरात् धैर्येण प्रवृहेत् (विषेकी) तं शुक्रं असृतं
 बद्धात् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः angushthamâtrah, of the size of a thumb.

पुरुषः purushah, Purusha.

अन्तरात्मा antarâtmâ, inner âtma.

सदा sadâ, always.

जनानां janânâm, of beings, of creatures.

हृदये hridaye, in the heart.

विष्टः sannivistah, seated.

तं tam, that.

स्वात् svât, from self (from his own.)

शरीरात् sarirât, from body.

प्रवृहेत् pravrihet, (निष्कर्षेत्) should draw out, thresh out.

मुञ्जात् munjât, covering, sheath. M. a kind of weed.

इव iva, like..

ईषीकां ishikâm, inner pith, stock. M. a kind of straw.

धैर्येण dhairyena, with patience.

तं tam, that.

बद्धात् vidyât, should know.

सुक्रम् sukram, (शोकादिदैववर्णित) M. brilliant, germ, seed,
अमृतम् amritam, free from sorrow immortal. Eternally Free.

The Purusha of the size of a thumb, the inner Atma of all beings, is always seated in the heart; one should extract that from his body, like the stem from its sheath (or as the wheat is separated from the chaff), with patience. That should be known as the undying seed: that should be known as the undying seed.

MANTRA. 18.

मृत्युप्रोक्तात्मचिकेतोऽथ लब्ध्वा
विद्यामेतां योगविधिन्च कृत्स्नम् ।
ब्रह्मप्राप्तः विरजोऽभूद्विमृत्यु
रन्योऽप्येवं यो विद्ध्यात्ममेव ॥ १८ ॥

अत्ययः—अथ नाविकेतः मृत्युप्रोक्तां एतां विद्यां कृत्स्नं योगविधिं च सर्व
ब्रह्म प्राप्तः विरजः विमृत्युः अभूत् यः अत्यः अपि अत्यात्मं एवं वित्तु चः ब्रह्मप्राप्त
विरजः विमृत्युः भवति ॥

मृत्यु } mṛtyu, Yama,
प्रोक्ताच } proktātām, spoken.

नाविकेतः Nachiketah, Nachiketas.

अथ atha, then.

लब्ध्वा labdhvā, having obtained.

विद्यां vidyām, the knowledge.

एतां etam, this.

योगविधिं Yogi-vidhi, Yoga-practice.

च चha, and.

कृत्स्नम् kritsnam, all.

ब्रह्मप्राप्तः Brahma-prâtaḥ, having attained Brahma.

विरजः virajah, M. विषयापाः ॥ free from activity (rajas), or sin.

अभूत् abhût, became.

विमर्त्युः vimrityuh, beyond death.

अन्यः anyah, another.

अपि api, also.

इवं evam, thus.

यः yah, who.

विद् vid, knew.

अत्मात्मन् adnyâtmam, the doctrine of Spirit

एव eva, even.

Nachiketas having then obtained all this knowledge and practice imparted by Yama attained Brahma, became free from rajas and beyond death; another who thus knows the Spirit certainly becomes so.

—०—

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः । हरे ओ ।

PEACE BE TO ALL.

(६)

MANTRA.

PA

३१४	३१५
३१५	३१६
३१६	३१७
३१७	३१८
३१८	३१९
३१९	३२०
३२०	३२१
३२१	३२२
३२२	३२३
३२३	३२४
३२४	३२५
३२५	३२६
३२६	३२७
३२७	३२८
३२८	३२९
३२९	३३०
३३०	३३१
३३१	३३२
३३२	३३३
३३३	३३४
३३४	३३५
३३५	३३६
३३६	३३७
३३७	३३८
३३८	३३९
३३९	३४०
३४०	३४१
३४१	३४२
३४२	३४३
३४३	३४४
३४४	३४५
३४५	३४६
३४६	३४७
३४७	३४८
३४८	३४९
३४९	३५०
३५०	३५१
३५१	३५२
३५२	३५३
३५३	३५४
३५४	३५५
३५५	३५६
३५६	३५७
३५७	३५८
३५८	३५९
३५९	३६०
३६०	३६१
३६१	३६२
३६२	३६३
३६३	३६४
३६४	३६५
३६५	३६६
३६६	३६७
३६७	३६८
३६८	३६९
३६९	३७०
३७०	३७१
३७१	३७२
३७२	३७३
३७३	३७४
३७४	३७५
३७५	३७६
३७६	३७७
३७७	३७८
३७८	३७९
३७९	३८०
३८०	३८१
३८१	३८२
३८२	३८३
३८३	३८४
३८४	३८५
३८५	३८६
३८६	३८७
३८७	३८८
३८८	३८९
३८९	३९०
३९०	३९१
३९१	३९२
३९२	३९३
३९३	३९४
३९४	३९५
३९५	३९६
३९६	३९७
३९७	३९८
३९८	३९९
३९९	३१०
३१०	३११
३११	३१२
३१२	३१३
३१३	३१४

MANTRA.	PAGE.
तन्दुर्दर्शङ्गूढमनुप्रविष्टं	... 87
तमश्वीत्प्रीयनाशेऽस्मात्	... 31
तथ्यहु कुमारथ्य सन्तं	 3
तां योगमिति नन्यन्ते	 182
तिखोराश्रीर्यद्वात्सीर्ग्हे भे	 16
त्रिलाचिकेतख्यमेतद्विदित्वा	 37
त्रिलाचिकेतख्यभिरेत्य सन्धिं	 33
दृरमेते विपरीते विषूची अविद्या	 81
देवैरत्रापि विचिकित्सिं किल	 46
देवैरत्रापि विचिकित्सिं पुरा	 44
न जायते म्रियते वा विपश्चिक्षायं	 96
न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकमेमा	 868
न नरेणावरेण ग्राहक एष सुविज्ञेयो	 18
न ग्राहेन नापानेन भत्यो	 157
न वित्तेन तर्पयीयो भनुष्यो	 56
न सन्दूशे तिष्ठति रूपमस्य न	 89
न साम्नरायः प्रतिभाति बालम्प्रसाद्यन्तं	 84
नाचिकेतमुपाशयानं सृत्युप्राक्षङ्गं	 128
नायमात्मा प्रवचनेन सम्यो	 102
नाविरतो दुश्चरिताकाशान्ते	 104
तिष्योऽनित्यामाऽचेतमद्वेतमानामेको	 166

MANTRA.

	PAGE
आसीनो दूरं ब्रजति शयाने ...	... 10
इन्द्रियाणाम्पृथगभावमुद्ग्रास्तमयै इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषया * स्तेषु	... 17
इन्द्रियेभ्यः परा स्थार्था श्वर्येभ्यश्च	... 11
इन्द्रियेभ्यः परं भनो भनसः ...	... 17
इह चेदशकद्वोद्धुम्प्राक् शरीरस्य	... 17
उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य	... 11
ऊर्ध्वम्प्राणमुक्त्यत्यपानं प्रत्यगस्यति	... 1
ऊर्ध्वमूलोऽवाकूशाख एषोऽश्वत्थः	... 1
ऋतं पिष्टन्तौ सुकृतस्य लोके	... 1
एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा	... 1
एतच्छुत्वा सम्परिगृह्य मर्त्यः प्रवृत्त्य	...
एततुश्यं यदि भन्य से वरं	...
एतद्वध्येवाक्षरम्बह्य एतदेवाक्षरम्भरम्	...
एतदालम्बनं, श्रेष्ठमेतदालाम्बनम्भरम्	...
एष तेऽग्निर्निचिकेतः स्वर्ग्योममवृणीशा	...
एष सठवेषु भूतेषु गूढोऽत्मा	...
॥ ॐ ॥ उथन् ह वै वाजश्रवसः:	...
कामस्यामिञ्जगतः प्रतिष्ठां	...
जानाम्यहंश्च शेवधिरित्यनित्यं	...
तदेतदिति भन्य स्तेऽनिर्देशात्म	...

Index of Mantras.

MANTRA.	PAGE.
अश्विर्यथैको भुवनं प्रविष्टा रूपं	... 161
अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा	... 189
अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽयोतिरिवाधुकः	... 147
अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य	... 146
अजीर्यतामसृतानामुपेत्य जीर्यन्मत्यः	... 59
अखोरणीयान्महते नहीयान्	... 98
अनुपश्य यथा पूठेष्व	... 10
अन्यच्छ्वेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते	... 65
अन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतात्	... 91
अररयोर्निर्हितो जातवेदा गर्भ इव	... 141
अविद्यायामन्तरे वस्तमामाः	... 73
अठयक्तात् परः पुरुषो	... 173
अशब्दमस्वर्णमस्त्रयमस्त्रयं	... 126
अशरीरथं शरीरेष्व	... 107
अस्तीत्येवोपलब्धयस्तस्यभावेन	... 184
अस्यविस्तं समानस्य शरीरस्यस्य	... 56
आस्तनान्थं रथिनं विद्धि	... 110
आशाप्रतीक्षे सङ्कृतं चूनृतान्	... 14

INDEX OF WORDS.

	ENGLISH MEANING.		PAGE.
...	Free from desire	...	99
...	Without smell	...	126
...	Agni	...	41, 29, 25 27,
...	Fire , ,	...	40 161, 142, 85,
	The fire burns	...	173
...	By sharp	...	121
...	Unborn	...	97
...	Was born	...	139
...	Of the unborn	...	151
...	Of not-decaying	...	60
...	Than an atom	...	99
...	More subtle	...	80, 99
...	Subtle	...	90
...	Atomic	...	45
...	In a prolonged	...	62
...	Guest	...	13, 17, 153
...	Extreme	...	37
...	Thou hast rejected	...	70, 87
...	Surpasses	...	144
...	Here	...	44, 47, 186
...	Then	...	186, 187
...	End	...	67
...	The objects	...	118
...	Than the objects	...	118
...	From the waters	...	138
...	The Aditi,	...	140
...	To day	...	148
...	When we have seen	...	58

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAG
आदिकाः	Mountain-born, rivers	... 1
आवर्ता॑त्	Than vice	...
आविगच्छति	Goes over	... 1
आत्मालत्	The doctrine of spirit	... 1
आशुकः	Smoke-less	... 1
आशुवाचम्	Instruction	... 1
आध्यात्म-योगाविगच्चेन	By the understanding obtained from Adhyatma-Yoga by means of meditation on the self	...
आप्येषि	Thou rememberest	...
आशुवेतु	In the unstable	... 1
आभ्रैवैः	By the nonpermanent	...
आवृतः	Of the road or journey	...
आनन्दं	Without end or effect	...
आनन्द-सोकास्ति	The means for the attainment of the un-ending world	...
आनन्दर्थं	The endless	...
आनन्दाः	Joyless,	...
आनन्द्य—प्रोक्ते	Not another taught	...
आनन्दस्येतु	In not permanent	...
आनन्दत्	Without eating food	... 16
आनन्दादि	Without beginning	...
आनिर्देश्यं	Undefinable	...
आनिश्वर्यं	Transient	...
आनिश्वानां	Among the transient	...
आनिरप्यैः	By the not eternal	...
आनु	After	... 11
आनुपश्यति	Sees	...
आनुपश्यति	See	...

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
अतुप्रविष्टः	Has entered	... 64
अतु-भाति	Shine	... 169
अतुवस्ति	Go after	... 132
अतुचिह्नः	Taught	... 43
अतुस्थाय	Approaches it	... 151
अतेष्ठरपादः	Of many colours	... 33
अत्तमः	O Death	... 56
अत्तरात्मा	Inner Atmâ	... 189
अत्तरात्मद्	The Inner Self	... 131
अत्तरिष्ठद्	Dwelling in the firmament	... 153
अत्तरे	Midst	... 73
अन्तिकात्	Near	... 137
अन्याः	Blind men	... 74
अन्येन	By the blind	... 74
अन्यं	Other	... 45
अन्यः	Another	... 191
अन्यत्	Other	... 65
अन्यत्रप्राप्तीः	Thou didst ask the other	... 70
अन्यत्र	Any where else	... 184
अन्यत्र अधर्मात्	Other than non-dharma	... 91
अन्यत्रयस्तात्	Other than this	... 91
अन्यत्र धर्मात्	Other than Dharma	... 91
अन्यत्र भूतात्	Other than the Past	... 91
अन्ये	Some	... 159
अन्येन	By another	... 82
अन्ये	Others	... 12
अपानं	The Apana-vayu	... 155
अष्टि	Also	... 191
अष्टि इहे	Even the body	... 97

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
अप्रयात्	He obtains	... 105
अप्रथमः	Not heed-less	... 182
अपितः	Are fixed that	... 144
अप्युताः	Water-born	... 154
अप्येत्	(He) said	... 31
अप्यं	Fearless	... 110
अभयस्य	Of no fear	... 86
अभिनिःसरा	Coming out towards	... 188
अभिवदेत्	Greet	... 19
अभूत्	Became	... 191
अभिरूपः	Is revealed	... 18
अभिष्ठायृ	Meditating, thinking over	... 61, 70
अभवत्सः	Unmindful	... 11
अभूत्र	There	... 14
असूनश्	Immortal	... 161, 19
असूतत्वं	Immortality	26, 131, 133, 179, 181
असूतः	Immortal	... 18
असूताः	Immortals	... 172, 18
असूतानां	Of the immortals	... 6
अस्य	This	... 9
असुलेन	Unjoined, without concentration	... 11
अस्वं	Without taste	... 12
अरणीः	Between the Aranis or "firesticks"	14
अवरं	Imperishable	... 9
अवर्यं	Without form	... 12
अलिङ्गः इव च	Without marks also	... 17
अलोकुपत्ति Or लोकुपत्तः	tear away	... 7
अलश्च	Short	... 5
अलघु नेत्रवः	Of small understanding	... 1

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Whose thoughts are never crooked ...	151
Remain aloof ...	181
By an inferior ...	78
Unmanageable ...	113
Eternal ...	101
Whose branches grow downwards ...	170
Thou hast dwelt ...	17
Didst accept ...	70
Ignorance ...	71
In ignorance ...	73
Ceased to be attached ...	104
Without wisdom ...	113, 115
Thou didst ask or choose ...	41
Without decay ...	126
The undeveloped ...	120
Than the Avyakta ...	120
Beyond the Avyakta ...	179
Is able ...	174
Hunger and thirst ...	23
Without sound ...	126
Bodiless ...	101
Not tranquil ...	104
Not-tranquil-mind ...	105
Impure ...	115
Fig-tree ...	170
Horses ...	49
Not concentrated ...	105
Setting ...	143
Is ...	146

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
अस्ति इति	" He is "	... 184
अस्ति इति इके	" Is " say one	... 42
अस्ति इति इव एव सम्बन्धः	Of one who has understood " It as " He is "	... 185
अस्तु	Let be	... 17
अस्पर्शः	Without touch	... 126
अस्पृति	Throws, sends	... 155
अस्फृति	Is able	... 101
अस्वरं	Imperishable	... 109
आत्मावति	Springs up	... 12
आत्मनः	Of the self	... 100
आत्मार्थं	The Self	... 111
आत्मनिः	In the Atman	... 123, 175
आत्मनि इति	In Mahat Atmā	... 123
आत्मस्य	Seated-in-the-self	... 165
आत्मा	The self	99,103,121,150,158
आत्मार्थं	The self	102, 137
आत्मार्थः ग्रहणः	The great Self	... 119
आत्मयः	Sayest	... 4
आदेष्टान्तर्म	Of him Who accepts, who clings	... 6
आदर्शः	In the mirror	... 17
आनेष्टाद	Infinite rewards	... 12
आपः	Hast obtained	... 8
आप्कदे	Falls	... 7
आप्नेया	To be obtained, to be destroyed,	... 1
आप्न्य	Can or may be obtained	... 28
आप्तिः	Fulfilment	... 115, 117
आप्नोति	Obtains	... 115, 117
आप्तः	Having reached	... 115

ENGLISH MEANING.	PAGE.
By these	... 54
Uniformly declare	... 92
Abode	... 49
Going	... 188
The son of Aruna or Arunâ	*
. . . . .	... 21
Support	... 95
Entered	... 4
Averted-gaze	... 131
Hopes	... 15
Wonderful	... 77, 78
Was	... 2
Poured	... 150
Sitting	... 156
Sitting still	... 100
They say	... 182
Desires	... 94
Desires	... 142
Desiring	... 92
Thou wishest	... 50
By the other	... 157
Thus	... 112
This	... 33, 1
Of the senses	... 177
The senses	... 113, 114
Like	... 189
Here	... 187
Inner pith	... 189
Bricks	... 30

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
इष्टाप्रति ...	Public charities and secular liberality	 1
सुखानां ...	Of the sacrificers	 10
पूर्वः ...	Praised	 14
वैद्यतः ...	Venerable	 3
वैद्यतः ...	Like these	 5
हितान् ...	Lord	... 137, 14
ईशानः भूत भवत्त्वे	Lord of the Past and the Future	... 14
हेतिष्ठिति ...	Thou wilt rule	 5
उ ...	Verily	27, 67, 14
उक्त्वा ...	Having repeated	 12
उच्यते ...	Is said	... 161, 17
उत्त ...	Also	 6
उत्तमन्ते ...	At the time of going-away	... 18
उत्पत्ततः ...	Arise	 12
उदकं ...	Water	... 13, 14
उदय-भास्तवयो	Rising and selling	 17
उदेति ...	Arises	 14
उद्धयति ...	Sends up	 15
उपलब्धत्वः	Is to be found	 18
उपलब्धते ...	Is to be found	 18
उपरोक्षतीः	Press	 4
उप उच्चन् ...	Over-sprinkling	 10
उच्चास्त्रान्	The story	 12
उपाञ्जतो ...	Repose	 15
उपेत्य ...	Having reached	 6
उपादते ...	Worship	 15
उच्चे ...	Both	... ... 23, 6
उच्छो ...	Both	... 98, 10

ENGLISH MEANING.	PAGE.
The spacious way	... 46
He said	... 7, 30
Wishing	... 2
Up	... 155, 188
Whose roots grow upwards	... 170
Truth	... 107, 154
Truth-born	... 154
Dwelling in Truth	... 154
one form	... 165
The One	... 164, 166
So, one is the Inner Self of	
all creatures	... 164
One	... 188
Eleven-gated	... 151
Trembles	... 172
Promiscuously surround	... 68
This	... 70, 190
So much	... 187
Goes to	... 37, 188
These	... 71
Having obtained	... 35
Be	... 51
I go	... 9
This	... 103
Saw, sees	... 181
It is either the sound or the thing signified by it M. Om I swear or solemnly promise to tell this to thee	
	... 93
Food	... 106

ENGLISH MEANING.	PAGE.
How this fire	... 169
From any where	... 96
A boy	... 4
They do	... 13
Able, competent	... 78
Taught properly	... 78
Effect and cause	... 91
All	... 191
Of good deeds	... 86
A denizen of the lower sphere	... 60
The openings, the senses	... 130
Smell	... 134
Womb	... 141
Goes	... 5, 143, 146
Going, the path	... 79, 121
By the pregnant women	... 142
Abyss-seated	... 88
In the cavity	... 28, 98
Do	... 107, 139, 140
Hidden in the cave	... 88
To be hidden, a mystery	... 129, 158
Occult, secret	... 64
Hidden	... 121
Who has entered into the dark	... 88
Take, accept	... 93
In the houses	... 13
In the house	... 16, 17
The roads	... 112
Cow-born	... 154

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
गौतम ...	Gautam	... 19, 150, 151
शुभ्रदण्डः ...	Knots	 18
ए द्वयोः ...	And of both	 18
पूः ...	The eye	 18
चन्द्रवारकं	The moon and stars	 18
ए यत् ...	And what	 17
प्रतिष्ठि ...	Perform	 9
पात्रुषेः ...	By the Ocular	 16
चितः ...	Has been laid	 8
विचरणमात्रः	Thought upon	 7
विरक्तीविकास्	Means of long-living	 5
चेत् ...	If	... 58, 98, 17
चेतनः ...	The thinker, the conscious	 16
चेतनामात्र	Among those who think	 16
ज्ञायातपौ ...	Shadow and light	... ... 108, 17
जगत् ...	World	 17
जगतः ...	Of the world	 8
जग्धतुकाः	Eaten hay	 5
जग्नामात्र	Of beings	 18
जग्नातः ...	People	 4
जन्मोः ...	Of the creature	 9
जन्म दृश्यु ...	Birth and death	 3
जरवन्ति ...	(They) cause decay	 56
जरया ...	By decay	 22
जहाति ...	Leaves behind	 8
जगर्ति ...	Is awake	 16
जगरप्तितात्	Waking-end	 13
जाप्तवद्विः ...	By the waking	 19
जाप्तव ...	Awake	 11

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Born	... 138 4
The Fire	... 142
I know	... 84
Is born	... 96, 116
The Jiva	... 137
Live	... 50
Lives	... 157
They live	... 157
Life	... 56
Living	... 62
We shall live	... 58
Decaying	... 60
Light	... 148
Is known	... 72
Knower	... 78
To know	... 101
Having known	... 94, 179
The Buddhi	... 123
In the Buddhi	... 123
That	... 99, 100, 189
The wise who	
receive him within theirself	... 167
That	... 84, 144
O Father !	... 7
Therefore	... 84, 137
When verily he shines	... 169
By argument	... 82
That place or goal	... 144, 116
That verily	... 144

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
वस्त्रादः प्रकीर्ति	The true nature is revealed	... 185
तदा गन्धर्वोऽते	In the Gandharva world ...	... 176
तथा पितृहोके	World of the Fathers ...	... 176
तद् ...	He ...	... 184
तद् उ ...	That indeed ...	144, 161
तद् ब्रह्म ...	That is Brahma ...	... 171
तद् or यस्तेत् शान्ते आत्मनि	Should merge that in the self which is Peace or Quiet	... 123
तद् विष्णोः ...	Of that Vishnu	... 117
तद् ...	body	... 103
तपति	Eats	... 178
तपशः	From Tapas	... 138
तपांषि	Penances	... 9
तर्पयोः	Made happy	... 3
तया	By that	... 18
दरति	Over comes	... 3
तस्मात्	Therefore	... 1
तस्य	Of him of Divine grace	प्रभाद वियस्य 2, 10
तत्सः	Three	1
त्वत्-मसुद्ध	By thee discharged	... 1
तत्त्वादां	Of the three	... 1
तातृक एव	Like that	... 15
तात्वां	Of them	... 18
त्वा-हृक्	Like thee	... 48, 11
तिषुष्टि	Exists	... 147, 11
हिष्ठत्वं	Stays there	... 1
तितीर्षत्वां	Who wish to cross	... 1
त्रिकल्पहृत्	Three-duty done	... 1

ENGLISH MEANING,	PAGE.
He who has perfomed <i>thrice</i> the Nachiketas fire-sacrifice	34, 38, 108
With thet hree	... 34
Crossing over	... 23
Three	... 17
Verily	... 111
Equal to	... 48, 51
Pleased	... 31
Third	... 43
A third time	... 7
Vigour	... 56
By him	... 103
Their	... 112
They	... 98
Giving	... 6
I give	... 7, 32
Gave	... 2
Seeing, having seen	... 22
Staggering to and fro	... 73
When the presents	... 4
Wil ^p thou give	... 7
Day by day	... 142
A second time	... 7
By the secend	... 26, 41
Long	... 62
Given milk	... 5
On the inaccessible	125, 148
Difficult to be seen	... 87
Difficult to pass over	... 125

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
कुरोबद्ध	Dwelling in the jar	... 153
उद्दिताद्	From evil-conduct	... 104
हृष्टवाः	Vicious horses	... 113
हृष्ट	Wide apart	71, 100
हृष्टवे	Is seen	... 121
हृष्टवा	Having seen	... 87
देव	God	36, 88, 100
देवतामवी	With all dieties	... 140
देवाः	Gods	... 156
देवाः शर्वे	All Devâs	... 143
देवैः	By the Gods	... 44, 47
देहाद्	From the (subtle) body	... 156
देहिनः	Enbodied ones	156, 159
द्रव्यैः	Things	... 85
धर्मः	Nature	... 45
धर्मात्	Than Dhanina	... 91
धर्माद्	All dharmas	... 149
धर्मन्	Being	... 90
धातुः	Of the senses	... 99
धारा	Edge	... 125
धीरः	The wise	68, 87, 89, 102, 131
धीराः	Wise	73, 133, 165
धृत्या	With firmness of mind	... 87
धृतं	The fixed	84, 127, 133
जः	To us	... 64
न आस्येति	Does not go beyoud	... 161
न अपासेत्	Not by Apâna	... 157
न अस्य	Neither this	... 98
न अस्य अःस्या	Not this self	101

ENGLISH MEANING.	PAGE.
"And it is not"	... 43
There is no	... 76
Not of others	... 165, 167
Not these lightnings reveal	*
Not by eye	... 169
Nor by Prana	... 180, 183
Does it not shine forth	... 168
salutation	... 17
Venerable	... 17
Nor by understanding	... 102
Man	... 117
By man	... 78
Not to be obtained	... 77
Do not know	... 98
Did not know	... 77
He does not grieve	... 151
Nor is killed	... 98
Is not contaminated	... 164
The Nâchiketa fire	... 110
Vessels	... 188
Many; difference	... 145, 146
Different objects	... 66
Called	... 2
By name	... 32
Gone forth	... 172
Having understood	... 36, 127
Eternal	... 85, 126
Eternal	... 107, 108

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
निर्वातः निर्वातः	The Eternal among the Eternals	166
निर्वेष	Understand	27
निर्वेष	Learn	124
निर्वृतातः	Creating	160
निष्पव्वेत् or निष्पव्वेत्	Should merge	123
निर्विकृयाः	Barren	5
निर्विता	Sharpened	125
निर्वितं	Placed	28
निर्वितः	Placed, hidden	99, 141
नीदमात्राः	Led	74
नोपातातु	Were being given to or brought	4
नृत्यगीते or नृत्यगीतं	Dancing and singing (let be)	57
नृत्	Dwelling in men	153
नो भूयात्	For us may be	83
पञ्च	The five	181
पञ्चाश्रयः	The house-holder	108
पञ्चते	Ripens	11
पञ्चितं	Learned	73
पथः	The road	125
पदः	The word, the state	92, 93
परं	Superior	94, 95, 110, 119, 120
परः	The other, superior	76, 119, 130
परम्	Best	125
परमे	In the highest	10
परमां गतिं	The highest goal	18
परमं पदं	The highest place	11
परमं मूलं	Supreme happiness	10
पराः	Higher	11
प्ररा:	Supreme	119

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Outside forms	... 131
Out-going	... 132
Going outwards	... 130
The abode of the Supreme	... 108
Be served by them	... 54
Go round and round	... 74
As if fully seen	... 176
In the hills	... 148
Cattle	... 23
Look	... 11
Sees	... 99, 145
Sees any one	... 180
Seeing	... 149
Thou seest	... 91
The shore the end	... 86, 117
The noose	... 133
Father	... 7
Thirst	... 23
Both drinkers	... 107
Drunk water	... 5
Again and again	... 76
Sons and grand-sons	... 49
City	... 151
From before	... 39
Before	... 21
Before	... 45
The ancient	... 88
Ancient	... 97
The Purusha	120, 147, 160, 180

WORDS.		ENGLISH MEANING.		PAGE.
पुरुषः	...	A man	...	66
पुरुषस्य	...	Of the person	...	15
पुरुषात्	...	Than the Purusha	...	120
उपरः	...	The prior ones	...	11, 138
इव	...	Separate	...	149, 177
प्रकाशते	...	shines forth	...	121
प्रधारण	...	The reins	...	111
प्रज्ञानम्	...	Knowing	...	28, 61
प्रज्ञानेन	...	By knowledge	...	101
प्रबोद्धः	...	Thrown off	...	8
प्रति	...	For each	...	1
प्रसीदतः	...	Assured in mind	...	19, 21
प्रहिं-भावित	...	Appears	...	7
प्रतिष्ठाप	...	Support	...	28, 86, 8
प्रतीक्षे	...	Expectations	...	1
प्रथमं	...	First	...	2
प्रथमः	...	First	...	1
प्रवर्ग	...	Down	...	15
प्रत्यग्मत्वात्	...	The Pratyagātma, the Sub- jective Self	...	13
प्रत्यक्षात्	...	Uttered again, repeated ...	...	3
प्रवद्यते	...	Enter	...	18
अ-इति	...	Tell	...	1
प्रसरणयते	...	Origination and destruction	...	18
प्रतिक्षयते	...	Are cut asunder	...	1
प्रत्याक्षरता	...	Acting carelessly	...	1
प्रतुल्यते	...	Is fully liberated	...	1
प्रतुल्य	...	Freed fully	...	1
प्रतिक्षेप	...	Pleasures	...	1

ENGLISH MEANING.		PAGE
Full of devotion	...	129
Studying many Vedas or sciences		102
Proclaim	...	41
I shall tell	...	158
Enters	...	13
Entering	...	189
Entered	...	162
Entered	...	108
Should draw out	...	189
Having separated or known by		
	...	90
By the grace	...	100
Questioner	...	88
Before	...	174
The wise	...	128
With the Prâna	...	140
In the Prâna	...	172
Do ask for	...	133
Ask thou	...	53
To obtain	...	189
Having approached	...	124, 158
Is obtained	...	84
Delightful	...	70
The pleasures	...	69
Pleased	...	82
About the dead	...	42
Pleasant	...	65, 67, 68,
The pleasant	...	69
O dearest	...	83

WORDS.		ENGLISH MEANING.		PAGE
शोकः	...	Taught	...	79
शोक्ता	...	declared	...	82
शोकात्	...	Spoken	...	190
शोके	...	Spoken	...	79
वर्तुष	...	Became	...	162
वहिः	...	Out or without	...	162
वहवः	...	Many	70, 72, 77	
वदुपा	...	Manifold	79, 165	
वदूरां	...	Of many	... 9, 166	
वदुपा	...	By much	...	103
वदुषिः	...	Many	...	77
वासं	...	The child	...	75
वासाः	...	Childern	...	132
वायदेवि:	...	External impurities	...	164
विदेति	...	Is afraid	...	23
बुद्धिः	...	Buddhi	...	119, 182
बुद्ध्या	...	By the Buddhi	...	122
बुद्धिः	...	Than the Buddhi	...	119
ब्रह्म	...	The great	...	155
बोद्धु	...	To understand	...	174
ब्रह्मीति	...	I tell	...	27
ब्रह्मि	...	Say	...	64
ब्रह्म	...	The Brahman	94, 106, 109, 158, 160	
ब्रह्मवर्ष्य	...	The vow of celibacy	...	93
ब्रह्मवर्षं	...	The Brahma-born and omniscient	...	35
ब्रह्मविदः	...	The knowers of Brahman	...	108
ब्रह्मतोऽसीषदे	...	Is magnified in the world of		
Brahma			...	95, 128
ब्रह्म-वेचिः	...	Brahma-session	...	12

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Brahmana	 13
Reach	 26
From awe	 173
Are	 106
Will be	... ... 21, 32
Is	... 113, 114, 115,
Become	 188
Than the future	 91
Shine forth	... 168, 169
Lasting	 55
By (His) light	 169
The world	 162
Of Past and Future	 137
Past	 91
With the elements	... 139, 141
Of earth	 49
Again	... ... 32, 116
The enjoyer	 112
Sink	 70
Another than myself	 101
By me given	 54
Through my favor	 21
Doctrine	 82
Having known	... ... 89, 102
Who rejoices and rejoices not	 100
Middle	 9
In the middle	 155
In the midst of the self	 147
The experiencer of the fruit	 136

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
मनः ...	The Manas ...	111,119
मनः वद्धाद्	Who holds the reins of the mind ...	117
मनः ...	Then the Manas ...	119
मनः वर्तु चतुर्म्	Buddhi is higher than Manas ...	178
मनः ...	By mind	114,118,145,181,182
मनसी ...	In the Manas	123
मनोधिषः ...	The wise	112
मनुष्यः ...	Man	68
मनुष्यः ...	Men	71
मनुष्यैः	Among men	42
मनुष्येभिः ...	By the men	142
मनुष्यैः ...	By men	54
मनः ...	The dull	69
मनते ...	Thinks	98
मनान्ते ...	They think	167,182
मनवानाः	Considering	73
मनेषि ...	Thou thinkest	51
मने ...	I think	72,90
मनः ...	Mortal	12,60,90,157,186,187
मनवत्य ...	Of the mortal	56
मनर्दीषे ...	In the mortal world	53
मरणः ...	Death	54,158
महत् ...	Great	86
महतः ...	Than the Mahat	99,119
महतः अत्	Beyond the Mahat	127
महात् ...	In the great	64,123
महा ...	Wide	49
महा मर्त् ...	A great terror	172
महाम् ...	To me	25

ENGLISH MEANING.	PAGE
The great Souled	... 32
Great	... 178
Great	... 101,136
In a mighty land	... 51
The greatness	... 100
Greater	... 99
Towards me	... 19
Thou shouldst not ask	... 54
Thinking	... 76
Dies	... 96
The creature is liberated	... 179
Covering	... 189
Of the sage	... 150
Deluded	... 75
Fools	... 74
To the head	... 188
To death	... 145,146
Death	... 106
Yama	... 190
The death ropes	... 39
Told by Death	... 128
Mouth of Death	... 22,127
Of death	... 132,145,146
To Mrityu	... 8
Of understanding	... 15
The wise man	... 128
Couplings	... 134
Rejoices	... 24,39,96
What causes rejoicing	... 90

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
वं or वं ...	Whom or him	... 179
वह or वह	Which or that	... 109
हे यह यिदुः	Who know this	... 172
वर्षेत्	Should merge	... 122,123
वह	Where	... 106
वहा	How	... 16
वहा वर्षतु	As in waters	... 176
वहा उदयं	As water	... 149
वहा कर्म	According to karma	... 159
वहा ज्ञात्वा	According to their knowledge	... 159
वहा स्वप्ने	As in dream	... 176
वहोक्त्वा	As it had been told	... 30
वहा	When	... 181,186
यन्ति	Go	... 13?
वह	Whom	... 108
वस्त्रात्	From which	... 116
वस्त्र	Whose	... 156
वाहि	He goes	... 100
वाहत्	As long as	... 50
वाहद्	So long	... 58
उल्लेप	Joined	... 114
वे	Which	... 186
वायाविगमेन	By means of Yoga	... 88
वायविधि	Yoga-practice	... 190
वानवेकात् or ए	Greed and avarice	... 69
वानि	Womb	... 51
प्रवि	Play	... 61
रथ	The chariot	... 11
इविन	The seated in the chariot	... 11

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Taste	... 134
Nights	... 17,21
Women	... 53
Form	... 134
His form	... 180
In each form	... 162
For every form, its counter-form	... 162
We shall obtain	... 58
Finder	... 78
Having obtained	... 90,190
To be found; obtained; obtainable	48,102,103
Obtained	... 54
Is contaminated	... 163
World	... 76
The worlds	... 5,161
The world beginning	... 29
Reaching the world	... 28
World	... 23
The speaker	... 47,77
Arose	... 141
Thunder-bolt raised	... 172
Dwelling	... 73
Say thou	... 91
Say	... 92,108,125
Colour	... 61
To be chosen	... 59
Dwelling in the Devas	... 153
Among the boons	... 43
Boons, the elect	... 18,124

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
वरेत् ...	By the boon	26
वर्यं ...	Control	76
वर्षीः ...	The controller	165
वस्त्रापि ...	Manageable	114
वसुः ...	Vasu who makes all to dwell	153
वसुवात् or वसुवात्	Injured, killed	130
वालवि ...	He walks	100
वाक् ...	The speech	122
वाजस्रवासः	Vajrasravasa, Uddalaka	2
वानरं ...	The dwarf	156
वाहाः ...	Chariots	57
वाप्तः ...	The all-pervading	179
विचिकित्सितं	Doubtful	45,47
विचिकित्सा	Doubt	41
विचिकित्सिति	Make enquiry	63
विद्वान्वतः ...	The knowing	150
विद्वान्वाति	Knows, perceives	134
विद्वान्मीयां	Can I know	168
विद्युपुरवते ...	Wishes to protect	137
विद्वान्वाद्	Having understanding	116,114
विद्वान्-वारविः	Intelligence-driver	116
विद्वत्स्य ...	All-pervading	132
वीर-नश्युः	Free from anger	19,21
वीतशोकः ...	Free from sorrow	99
विचं ...	Wealth	51,58
विचेत् ...	By wealth	58
विचमयी ...	Leading to wealth	70
विचमेहन्	By the delusion of wealth	75
विद्	Knew	191

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Fulfils the desires	... 166
Having known	... 133
Know thou	... 28,111
The knowledge	... 43,190
Wisdom—desirer	... 72
Wisdom	... 76
Should know	... 189
I may know	... 43
The wise	... 39
Spreads out in different directions	... 149
Opposite	... 71
The wise	... 96
Reveals	... 103
Open	... 90
Is it lighted	... 168,169
All pervading†	... 101
And freed	... 151
Being freed	... 156
Free from activity	... 191
Separates, distinguishes	... 68
The objects	... 112
Different directions	... 71
Diverse	... 188
Being torn away	... 156
From one who says	... 183
Destroys	... 15
I choose	... 20,26
Chooses	... 67,64,69
Choose	... 18,41,45,49,51

WORDS.	ENGLISH MEANING,	PAGE
पूज्यते	Prays	... 108
हुह्	Rained	... 148
जाह	Knows	... 106
वेदिष्वद्	Dwelling in Vedi or Earth	... 153
वैत्तिनरः	Fire	... 15
स्तोषवत्	Existing in space	... 154
विष्वयुः	Beyond death	... 191
शक्महि or शक्महि	May we be able	... 110
शक्यः	Is able	... 188
शतायुषः	Centenarian	... 48
शब्दात्	Sounds	... 134
शयानः	Lying down	... 100
शयिता	Will sleep	... 21
शरदः	Autumns	... 50
शरीरत्वात्	In order to have a body	... 159
शरीरस्य विसर्वतः	The falling asunder of body	... 174
शरीरत्वस्य	Of the dweller in the body	... 156
शरीरात्	From body	... 188
शरीरे	The body	... 91
शरीरेषु	In the bodies	... 101
शाखः	Branches	... 170
शास्त्र-संकल्पः	Calm of thought	... 11
शान्तिं	Peace	... 13,31
शान्तिः	Peace	... 16
शान्ते शान्तिः	In the Atma of Peace	... 12
शाश्वतः	Eternal	... 9
शाश्वती	Eternal	... 16
शुक्रम्	Brilliant	... 160,19
शूचिष्व	Dwelling in the Pure	... 15

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Pure	... 150
Even hearing	... 77
A treasure	... 84
Passed over sorrow	... 23,39
Sorrow	... 89
Grieves	... 102
To the faithful	... 25
Faith	... 4
For the sake of hearing	... 77
At the time of sraddha	... 129
Repeats	... 129
Contained	... 161,186
Having heard	... 89,128
The good	... 66,68
Good	... 67
Best	... 95
To-morrow	... 55,148
Attains	... 186
Corn	... 12
Well	... 67
About the next world	... 63,74
Charioteer	... 111
Of the charioteer	... 113
Bind	... 66
Of good deeds	... 107
Peacefully	... 21
Eternal happiness	... 165
Well-understood	... 45,47
Easy to be known	... 79

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
प्राप्तिः	Full understanding	83
प्रृति	Righteousness	15
प्रवृत्तः	When asleep	160
प्रसृतः	Well-guarded	142
प्रवक्ता:	Good-hearted	19
प्रदीपः	The sun	143, 163
प्रसन्नता	Subtle	122
प्रशंसनिकः	By the subtle-seers	122
प्रङ्गः	Garland, the neck-lace	33, 70
प्रव	Let go	46
प्रगः	Bridge	109
प्रोतः	Praise	86
प्राप्तुः	Immoveable	159
प्रवरद्	Steady (unmoved)	182
प्रवर्त्तत्	Touches	134
प्रवृत्तः	Themselves	73
प्रवयम्	Swayambhu, self-born,	130
प्रवत्त	Possessions	15
प्रवृत्तेष	Concisely	93
प्रविष्टः	Union	35
प्रवर्त्तयृदः	Fully embraced it	89
प्रवृत्तिः	Is-born	140
प्रविष्टिः	Enters	140
प्रवार	The transmigratory circle	115
प्र	He	106
प्रसूर्वः	With musical instruments	53
प्रस्त्रभूतिः	True resolve	83
प्रस्त्र भवि नदाद जाता।	Over Buddhi is the Mahanatma,	178
प्रस्त्राः	Good horses	114

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Always	... 113,114,115,189
The house of Brahman	 90
The ancient	... 128,171
Being	 4
Seated	 189
Balanced mind	 116
Fully understanding	 68
With chariots	 53
All	... 56,169,172
Every where	 100
The Inner self of all creatures	95,162,165
All-wealth	 2
All	 53
All	 92,161
Of all the senses	 56
In all beings	 121
He may be	 19
Heaven-world-dwellers	 25
In the heaven world	 24,40
In the heaven	 23
Heavenly	 27
Heavenly	 40
Dream-end	 185
Thyself	 49
Prosperity	 17
Own	 103
From self	 189
Else	 9
Swan	 152

WORDS.	ENGLISH MEANING	PAGE.
हतं	Killed	98
हतः	The killed	98
हन्त	Well then	158
हन्तर	The killer	98
हन्तुः ६	To kill	98
हन्ते	Is killed	97
हन्ताने	Being killed	97
हन्तात्	Horses	112
हन्	Fetch	13
हन्त-शोकी	Joy and sorrow	89
हविदमहूलिः	The offerers of oblations	142
हस्ति	Elephants	49
हिरण्यम्	Gold	49
हीयते	Misses	67
हृदयम्	Of the heart	187,188
हृदये	In the heart	189
हृदि	In the heart	186
होता	The sacrifice	153

